

**UCHWAŁA RADY GMINY CHOJNÓW
NR XXXIII/199/2009**

z dnia 30 marca 2009 r.

w sprawie uchwalenia „Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Chojnów”

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt. 9, art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591; z 2002 r. Nr 23, poz. 220, Nr 62, poz. 558, Nr 113, poz. 984, Nr 153, poz. 1271, Nr 214, poz. 1806; z 2003 r. Nr 80, poz. 717 i Nr 162, poz. 1568; z 2004 r. Nr 102, poz. 1055 i Nr 116, poz. 1203; z 2005 r. Nr 172, poz. 1441; z 2006 r. Nr 17, poz. 128, Nr 175, poz. 1457, Nr 181, poz. 1337; z 2007 r. Nr 48, poz. 327, Nr 138, poz. 974 i Nr 173, poz. 1218 oraz z 2008 r. Nr 180, poz. 1111), art. 87 ust. 1, 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568; z 2004 r. Nr 93, poz. 959 i Nr 238, poz. 2390 oraz z 2006 r. Nr 50, poz. 362 i Nr 126, poz. 875) oraz po pozytywnym zaopiniowaniu pismem z dnia 2 marca 2009 r., ZN-ML-40-1/09, L.dz. 470/09, przez Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu – Rada Gminy Chojnów uchwała, co następuje: § 2 Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Chojnów. § 3 Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego.

§ 1

Uchwała się Program Opieki nad Zabytkami Gminy Chojnów o treści jak w załączniku do niniejszej uchwały.

§ 2

Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Chojnów.

§ 3

Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego.

PRZEWODNICZĄCY RADY
KRZYSZTOF SOWIŃSKI

WSTĘP

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej mówi w rozdziale I, art. 5.: *Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.*

Ochrona dziedzictwa kulturowego jest zatem jedną z najważniejszych powinności Państwa, a poprzez przepisy niższego rzędu, winna być realizowana przez jednostki prawne i nieposiadające osobowości prawnej oraz przez wszystkich obywateli Rzeczypospolitej Polskiej.

Historia Polski po II wojnie światowej obrazuje degradację pojęcia „dziedzictwo narodowe”. Potrzeba było (i nie jest to, niestety, proces zakończony) wielu lat, aby pojęcie „dziedzictwa”, czyli czegoś, co odziedziczyło państwo i społeczeństwo, niezależnie od burzliwych historycznych okoliczności, w jakich się to stało, stało się zrozumiałe.

Dolny Śląsk jest najlepszym przykładem „niechcianego spadku”. Napływowe społeczeństwo odziedziczyło ten piękny i bogaty obszar z całym „dobrodziejstwem inwentarza”. A inwentarz jest imponujący. Ilość zabytków: kościołów, klasztorów, pałaców, dworów, folwarków, domów mieszkalnych, kamienic, budynków użyteczności publicznej, obiektów przemysłowych i kolejnictwa, folwarków, parków, cmentarzy, alei, małych przydrożnych kapliczek, krzyży pokutnych, wspaniałego wyposażenia świątyń i pałaców jest ogromna i nieporównywalnie duża w stosunku do innych województw.

Mimo iż w dalszym ciągu świadomość społeczna (ale też władz na wszystkich szczeblach) w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego jest często niewielka, to ustawowo zapisane obowiązki w dużym stopniu wyznaczają kierunek, w jakim należy podążać, wypełniając konstytucyjny obowiązek.

I. ZABYTEK I OPIEKA NAD NIM W PRZEPISACH NIEKTÓRYCH USTAW

1. Ustawowym zadaniem samorządów jest podejmowanie działań w zakresie kultury i ochrony zabytków. Art. 7, ust.1 *ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591 z późn. zmianami)* stwierdza:

„Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy.

W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

1) ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej,

9) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,

10) kultury fizycznej i turystyki, w tym terenów rekreacyjnych i urządzeń sportowych,

12) zieleni gminnej i zadrzewień,

18) promocji gminy,

19) współpracy z organizacjami pozarządowymi, (...)”

Zarówno pkt 9, *stricte* mówiący o ochronie zabytków, jak również pozostałe, dotyczące ochrony środowiska, przyrody, turystyki, zieleni gminnej i zadrzewie, a także promocji gminy, mogą mieścić w sobie całe ogromne *spectrum* dotyczące szeroko pojętej ochrony zabytków oraz pozwalają na nawiązanie formalnej współpracy z organizacjami, mającym zapisaną w swym statucie opiekę nad zabytkiem.

2. W *ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. Nr 62, poz. 627)* kilkakrotnie występują pojęcia związane z ochroną zabytków. Przywołane one są w następujących kontekstach:

- w art. 41 ust. 2 napisano, iż prognoza oddziaływania na środowisko, sporządzana przez organ administracji przy okazji opracowywania polityk, strategii, planów lub programów w dziedzinach wymienionych w art. 40, powinna „określać, analizować i oceniać przewidywane znaczące oddziaływania, w tym oddziaływania bezpośrednie, pośrednie, wtórne, skumulowane, krótkoterminowe, średnioterminowe i długoterminowe, stałe i chwilowe oraz pozytywne i negatywne, na środowisko, a w szczególności na: (...) lit. k: zabytki – z uwzględnieniem zależności między tymi elementami środowiska i między oddziaływaniami na te elementy”.

- również w przypadku odstąpienia przez organ administracji od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia: (...)

pkt. 3: „cechy obszaru objętego oddziaływaniem na środowisko, w szczególności:

a) obszary o szczególnych właściwościach naturalnych lub posiadające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego wrażliwe na oddziaływania, istniejące przekroczenia standardów jakości środowiska lub intensywne wykorzystywanie terenu,

b) formy ochrony przyrody oraz obszary podlegające ochronie zgodnie z prawem międzynarodowym”.

- art. 47 *ustawy* wprost mówi, co winno być analizowane oraz oceniane podczas postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, wymieniając w punkcie 1. bezpośredni i pośredni wpływ danego przedsięwzięcia na: (...) lit. c) „zabytki.”
- dla ochrony zabytków, w kontekście *ustawy Prawo ochrony środowiska*, niezwykle istotne są przepisy art. 51 i 52 dotyczące przedsięwzięć wymagających sporządzenia „raportu o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko”. Art. 51 mówi, m.in. o „planowanych przedsięwzięciach mogących znacząco oddziaływać na środowisko”.

Dla ochrony dziedzictwa kulturowego przepis ten jest niezwykle istotny w kontekście budowy wież telefonii komórkowej oraz stosunkowo nowej inicjatywy, jaką jest budowa farm wiatrowych i ich oddziaływanie na krajobraz kulturowy. Dlatego też należy wziąć pod uwagę art. 52 *ustawy*, bezpośrednio wiążący się z art. 51, precyzujący zawartość „raportu o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko”: w ust. 1 pkt. 2 lit. a napisano, iż raport ów winien zawierać „opis istniejących w sąsiedztwie lub w bezpośrednim zasięgu oddziaływania planowanego przedsięwzięcia zabytków chronionych na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami”; w pkt. 5 uzasadnienie wybranego przez wnioskodawcę wariantu, ze wskazaniem jego oddziaływania na środowisko, w szczególności na: (...) lit. d) zabytki i krajobraz kulturowy, objęte istniejącą dokumentacją, w szczególności rejestrem lub ewidencją zabytków.

Tu bardzo istotne jest przywołanie nie tylko zabytków wpisanych do rejestru, ale też objętych ewidencją oraz pojęcie krajobrazu kulturowego, które to pojęcie zdefiniowane jest w art. 3 pkt. 14 *ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zmianami)*: „krajobraz kulturowy – przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.”

Omawiana ustawa dość precyzyjnie zawęża zakres koniecznych działań, dotyczących ochrony zabytków, wymieniając w art. 52 ust. 1 tak istotne przedsięwzięcie, jakim jest budowa dróg, mogące znacząco oddziaływać na środowisko, mówiąc w pkt. 7a, iż „raport” winien określać założenia do:

- ratowniczych badań zidentyfikowanych zabytków znajdujących się na obszarze planowanego przedsięwzięcia, odkrywanych w trakcie robót budowlanych,
- programu zabezpieczenia istniejących zabytków przed negatywnym oddziaływaniem planowanego przedsięwzięcia oraz ochrony krajobrazu kulturowego,
- b) analizę i ocenę możliwych zagrożeń i szkód dla **zabytków chronionych na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w szczególności zabytków archeologicznych, w obrębie terenu, na którym ma być realizowane przedsięwzięcie”.**

3. Kolejną ważną ustawą odnoszącą się do ochrony zabytków jest *ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. Nr 80, poz. 717)*.

Rozdział 1, art. 1 ust. 2 pkt. 4 ogólnie mówi o uwzględnianiu w planowaniu przestrzennym wymagań „ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej”. Kolejne artykuły precyzują, co winno być uwzględniane podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego dla gminy, mówiąc w art. 10 ust. 1 pkt. 3 i 4, iż uwzględnić należy uwarunkowania wynikające z: (...) „3) stanu środowiska, w tym stanu rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej, wielkości i jakości zasobów wodnych oraz wymogów ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego; 4) stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej”.

Studium winno również określać (art. 10 ust. 2):

„(...) 3) obszary oraz zasady ochrony środowiska i jego zasobów, ochrony przyrody, krajobrazu kulturowego i uzdrowisk;

4) obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej”.

Podobne zasady określone są w art. 15 dotyczącym sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego. Wyznaczanie obszarów chronionych odbywa się poprzez określenie, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, granic stref ochrony konserwatorskiej, oznaczonych literami: A, B, E, K, OW, W (opracowanych w 1985 r. przez Michała Witwickiego reprezentującego Zespół Ekspertów Międzyresortowej Komisji ds. Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich).

W *ustawie* pojawia się pojęcie „krajobraz kulturowy” i należy rozumieć je w sposób określony w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jako „przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze”.

W art. 11 i 17 istotne jest nałożenie na wójtów obowiązków zarówno zawiadomienia m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków o przystąpieniu do sporządzania studiów, planów zagospodarowania przestrzennego i występowania o opinie i wnioski, jak również opiniowania (studia) lub uzgadniania w trybie art. 106 *Kodeksu postępowania administracyjnego* (plany).

Ponieważ plan miejscowy, w przeciwieństwie do studium uwarunkowań..., jest aktem prawa miejscowego, jest on niezwykle ważnym dokumentem na szczeblu lokalnym, bezpośrednio dotykającym miejscowej społeczności, nakładającym obowiązki, określającym działania konieczne i dopuszczalne, zatem winien dość szczegółowo odnosić się do wszelkich działań inwestycyjnych, mogących mieć wpływ na zabytki i krajobraz kulturowy. Art. 8 *ustawy* dopuszcza możliwość powołania przez wójta gminnej komisji urbanistyczno-architektonicznej, jako organu doradczego,

składającej się z „osób o wykształceniu i przygotowaniu fachowym związanym bezpośrednio z teorią i praktyką planowania przestrzennego, w tym co najmniej w połowie z osób rekomendowanych przez branżowe stowarzyszenia i samorządy zawodowe.” Wskazane jest, aby ład przestrzenny, uwzględniający środowisko kulturowe, był bardziej restrykcyjnie ustanawiany.

Dużym problemem jest indywidualne budownictwo mieszkaniowe, dotyczące zwłaszcza obszarów wiejskich, a konkretnie zabudowy uzupełniającej historyczną zabudowę lub powstającej na wydzielonych wśród historycznych siedlisk działkach. Wskazane jest zatem opracowanie sztywnych zasad (wzorem krajów unijnych, takich, jak Austria, Niemcy, Wielka Brytania), określających takie parametry zabudowy, jak:

- obowiązująca linia zabudowy
- minimalna i maksymalna wielkość budynku
- typ dachu, kąt nachylenia połaci dachowych
- typ ogrodzeń posesji
- zakaz stosowania elementów obcych historycznej architekturze: „dworków polskich”, kolumn i słupów o przekroju koła lub owalu, ukośnych przypór, sidingu, budynków z bali drewnianych, okien bez podziałów, wież, baszt.

Można dopuścić pewną dowolność, lecz na osiedlach, tworzonych poza historycznym siedliskiem wsi. Przy planowaniu takich osiedli należy bezwzględnie wymagać zaprojektowania tzw. części wspólnych, publicznych, jakimi są nawsia.

Nowa zabudowa w żadnym wypadku nie może niszczyć dominant, jakimi na wsi są wieże kościelne.

Godne rozważenie jest więc opracowanie w Gminie kilku wariantów dopuszczalnych typów zabudowy mieszkaniowej oraz innego rodzaju tak, aby zaprowadzić dyscyplinę w kształtowaniu ładu przestrzennego, gdyż przestrzeń, niejednokrotnie będąca przedmiotem podziwu i zachwyty Polaków za granicą, jest własnością publiczną. Właściwie kształtowany krajobraz kulturowy, podkreślający tradycyjne lokalne cechy, jest wizytówką regionu i podstawowym kryterium wyboru dla potencjalnego turysty.

4. *Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (tekst ujednolicony w: Dz. U. 2006 r. Nr 156, poz. 1118)* traktuje zabytki w sposób szczególny, podkreślając w art. 5 ust. 1 pkt. 7, iż obiekt budowlany należy projektować i budować, zapewniając: „ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską”.

W art. 29, 30, 31, 39 wymienione są rodzaje czynności w procesie budowlanym, również w kontekście:

- obiektów wpisanych do rejestru zabytków (art. 9, art. 29 ust. 2 pkt. 1 i 6, art. 30 ust. 1 pkt. 3 lit. a, art. 31 ust. 1 pkt. 1 i 2, art. 39 ust. 1 i 2, art. 67 ust. 2)
- znajdujących się na obszarze wpisanym do rejestru zabytków (art. 9, art. 39 ust. 1)
- obiektów i obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 9, art. 39 ust. 3, art. 67 ust. 3)
- zabytków (art. 31 ust. 1 pkt. 2, art. 71 ust. 5 pkt. 3 lit. b) – w tym przypadku zapewne chodzi o pojęcie „zabytek” w rozumieniu ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, które (art. 3) oznacza „nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”, w powiązaniu z art. 7, mówiącym o formach ochrony zabytków poprzez:
 - „1) wpis do rejestru zabytków;
 - 2) uznanie za pomnik historii;
 - 3) utworzenie parku kulturowego;
 - 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego”.

W przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków wymagane jest uzyskanie pozwolenia na budowę na remont tych obiektów, ich rozbiórkę (ale dopiero po skreśleniu obiektu z rejestru zabytków przez Generalnego Konserwatora Zabytków); podobnie jest w przypadku chęci zainstalowania na takim obiekcie tablic i urządzeń reklamowych. Art. 39 ust. 1 nakazuje wprost wymóg uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków **przed** wydaniem pozwolenia na budowę.

Od 1 stycznia 2009 r. zaczną obowiązywać przepisy, dodane do art. 5, nakładające obowiązek ustalenia, w formie świadectwa charakterystyki energetycznej, jego charakterystyki energetycznej, lecz przepis ten nie będzie stosowany do budynków „podlegających ochronie na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami”.

5. W *ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. Nr 115, poz. 741)* w art. 6 określono, co jest celem publicznym w rozumieniu ustawy. Jednym z celów jest wymieniona w pkt. 5 „opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami”. Kolejne artykuły precyzują, jakie działania wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Są to:

- w art. 13 ust. 4: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa (tu wyjątkiem są nieruchomości będące we władaniu ANR) lub jednostki samorządu terytorialnego oraz wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych do spółek;
- podział nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków.

Ponadto:

- w art. 29 ust. 2 dopuszczono możliwość nałożenia na nabywcę nieruchomości gruntowej, oddawanej w użytkowanie wieczyste, obowiązku odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych. Obowiązek ten zapisuje się w umowie;
- zgodnie z art. 45 ust. 2a taki sam obowiązek można nałożyć w decyzji o ustanowieniu trwałego zarządu.

Przepisy te są zbieżne z art. 26 *ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, z tym że w ust. 1 napisano o sprzedaży, zamianie, darowiznie i dzierżawie.

Ważne dla właściciela zabytku i zarządcy nieruchomości będącej w trwałym zarządzie są:

- art. 68 ust. 3 mówiący o obniżce o 50% ceny nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków, chociaż dopuszczono tu także możliwość podwyższenia lub obniżenia tej bonifikaty
- art. 84 ust. 4 mówiący o obniżce o 50% opłat z tytułu trwałego zarządu, która to bonifikata również może być podwyższona lub obniżona.

Zgodnie z art. 109 ust. 1 pkt. 4 Gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży „nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości.” „Przejmowanie” nieruchomości zabytkowych przez Gminę, jakie ma miejsce na terenie działania legnickiej delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, o którym jest ona informowana, dotyczy właściwie tylko zabytkowych parków, którymi dotychczas zarządzała ANR.

6. W *ustawie o z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. Nr 92, poz. 880)* terminy „zabytek” i „rejestr zabytków” wymieniane są w artykułach:

- art. 5, będącym słowniczkiem do *ustawy*, gdzie określenie „tereny zieleni” oznacza „tereny wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nimi związanymi, pokryte roślinnością, znajdujące się w granicach wsi o zwartej zabudowie lub miast, pełniące funkcje estetyczne, rekreacyjne, zdrowotne lub osłonowe, a w szczególności parki, zieleńce, promenady, bulwary, ogrody botaniczne, zoologiczne, jordanowskie i zabytkowe oraz cmentarze, a także zieleń towarzyszącą ulicom, placom, zabytkowym fortyfikacjom, budynkom, składowiskom, lotniskom oraz obiektom kolejowymi przemysłowym”
- art. 83 ust. 2 mówiący, iż zezwolenie na usunięcie drzew lub krzewów z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków wydaje wojewódzki konserwator zabytków; dotyczy to również drzew owocowych (ust. 6 pkt. 2)
- art. 86 ust. 1 pkt. 3, gdzie napisano, iż nie pobiera się opłat za usunięcie drzew, ale tylko wtedy, gdy „usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków”; w przeciwnym wypadku opłata jest o 100% wyższa od opłat ustalonych w art. 85.

Ustawodawca posłużył się również pojęciem „wartości historycznych”, „kulturowych”, które są jednym z czynników ważnych przy tworzeniu parków krajobrazowych, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, ustanawianiu pomników przyrody i innych czynnościach.

7. Zgodnie z art. 9 ust. 2 *ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. Nr 114, poz. 493)* „prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym”, natomiast państwo, jako mecenas, wspiera tę działalność, a minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może wspomóc finansowo realizację planowanych na dany rok zadań (art. 1).

„Sprawowanie opieki nad zabytkami” jest jednym z podstawowych zadań instytucji kultury, wymienionych w art. 32 ust. 1. *Ustawa* i w tym względzie jest zbieżna z *ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* – w art. 3 – słowniczku do tej *ustawy*, znajduje się hasło z definicją: „instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucja kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami”.

Zatem szeroko pojęta opieka nad zabytkami niekoniecznie musi oznaczać bezpośrednie czynności przy zabytku, ale również gromadzenie wiedzy o zabytkach, jej udostępnianie poprzez np. organizację wystaw, edukację społeczeństwa dotyczącą ochrony zabytków, uświadomienie istnienia odziedziczonych po dawnych mieszkańcach dóbr kultury, uwrażliwienie na wyjątkowy charakter tego dziedzictwa.

II. UWARUNKOWANIA OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

II.1 Uregulowania formalno-prawne

Ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zmianami) jest podstawą prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce.

W rozdziale 1, art. 1 ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków.

Ustawa w art. 3 pkt 1 definiuje zabytek jako „nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”

Art. 3 definiuje piętnaście pojęć użytych w ustawie, m. in.:

- zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości;
- zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych;
- zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- historyczny zespół budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- krajobraz kulturowy – przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.

Art. 4 *ustawy* stwierdza, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrole stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu;
- przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 *ustawy* stwierdza, że opieka nad zabytkami sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;

W myśl art. 6 *ustawy* opiece i ochronie podlegają, bez względu na stan zachowania, zabytki nieruchome, będące w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi i ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

a także zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi,
- wytworami techniki,
- materiałami bibliotecznymi,
- wytworami sztuki ludowej oraz rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami

- relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie ustawodawczej mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7 ustawy wylicza formy ochrony zabytków, którymi są:

- wpis do rejestru zabytków;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Rejestr zabytków, dla zabytków znajdujących się na terenie województwa, prowadzi wojewódzki konserwator zabytków.

Zgodnie z art. 9 ustawy do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków informacje o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Zgodnie z art. 10 ustawy do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 14 lutego 2004 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. Nr 124, poz. 1305) określa sposób prowadzenia rejestru oraz ewidencji zabytków.

Na podstawie przepisu art. 15 ustawy Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice.

Zgodnie z art. 16 ustawy rada gminy, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Art. 19 bezpośrednio odnosi się do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w których uwzględnić należy w szczególności ochronę:

- zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- innym zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- parków kulturowych.

W dokumentach tych ustala się także, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

II.2 Nadzór nad ochroną zabytków. Organy ochrony zabytków

Art. 89 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stwierdza, że organami ochrony zabytków są:

- minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Art. 90 ustawy stanowi, że Generalny Konserwator Zabytków jest sekretarzem lub podsekretarzem stanu w urzędzie obsługującym ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Do zadań wykonywanych przez Generalnego Konserwatora Zabytków należy w szczególności:

- opracowywanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz z koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju;

- podejmowanie działań związanych z wspieraniem rozwoju regionalnego i realizacją kontraktów wojewódzkich w sprawach opieki nad zabytkami;
- prowadzenie krajowej ewidencji zabytków i krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;
- wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych;
- organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie przestrzegania oraz stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- sprawowanie nadzoru nad działalnością wojewódzkich konserwatorów zabytków;
- promowanie badań naukowych w zakresie konserwacji zabytków;
- organizowanie szkoleń dla służb konserwatorskich;
- organizowanie konkursów promujących opiekę nad zabytkami, w tym przyznawanie wyróżnień, nagród pieniężnych lub rzeczowych;
- opiniowanie wniosków o nadanie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”;
- współpraca z organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków;
- organizowanie szkoleń w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- podejmowanie działań dotyczących troski o zabytki związane z historią Polski, pozostające poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 91 ustawy mówi, że do zadań wykonywanych przez wojewódzkiego konserwatora zabytków należy w szczególności:

- realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- sporządzanie w ramach przyznaných środków budżetowych planów finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie;
- wydawanie zgodnie z właściwością decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych;
- sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych;
- organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- opracowywanie wojewódzkich planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów;
- upowszechnianie wiedzy o zabytkach;
- współpraca z innymi organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków.

W przepisie art. 97 ustawy napisano, że przy ministrze właściwym do spraw kultury i dziedzictwa narodowego działa Rada Ochrony Zabytków jako organ opiniotwórczo-doradczy w sprawach realizacji polityki Rady Ministrów w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Do zadań Rady Ochrony Zabytków należy wydawanie opinii w sprawach dotyczących w szczególności:

- założeń do projektu krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i projektu tego programu;
- oceny realizacji zadań wynikających z koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w odniesieniu do zabytków;
- ochrony pomników historii;
- projektów aktów prawnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Zgodnie z art. 98 przy Generalnym Konserwatorze zabytków działa Główna Komisja Konserwatorska jako organ opiniotwórczy do spraw działań konserwatorskich podejmowanych przy zabytkach.

Na podstawie art. 99 przy wojewódzkim konserwatorze zabytków działa Wojewódzka Rada Ochrony Zabytków jako organ opiniotwórczy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

W dniu 3 października 2006 r. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego wydał zarządzenie nr 28, na podstawie którego powołany został Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków i wraz z ośrodkami regionalnymi zajmuje się problematyką rozpoznawania, dokumentacji i ochrony dziedzictwa kulturowego. Co istotne, KOBiDZ „realizuje swoje zadania we współpracy ze służbami konserwatorskimi, a także (m.in.): z jednostkami samorządu terytorialnego”.

Dla Dolnego Śląska powołany został Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków z siedzibą we Wrocławiu. Podstawową działalnością ośrodka jest wykonywanie studiów środowiska kulturowego do planów zagospodarowania przestrzennego gminy, miasta lub innej jednostki osadniczej. Zawarte w nich ustalenia pozwalają konserwatorowi i samorządom lokalnym ochronić zabytki narzędziami planowania przestrzennego.

III. OCHRONA ZABYTEKÓW W DOKUMENTACH STOPNIA KRAJOWEGO

1. Strategia Rozwoju Kraju 2007–2015 (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2006 r.)

Strategia Rozwoju Kraju 2007–2015 jest:

- „podstawowym dokumentem strategicznym określającym cele i priorytety rozwoju społeczno-gospodarczego Polski oraz warunki, które powinny ten rozwój zapewnić”;
- nadrzędnym, wieloletnim dokumentem strategicznym rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, stanowiącym odniesienie dla innych strategii i programów rządowych, jak i opracowywanych przez jednostki samorządu terytorialnego.”

W „Strategii” zwrócono uwagę na walory środowiska naturalnego, które w połączeniu z potencjałem kulturowym oraz korzystnym położeniem na kontynencie sprawiają, iż Polska jest atrakcyjnym miejscem do zwiedzania i wypoczynku. Jednak w rozbudowie infrastruktury turystycznej niezbędne jest wsparcie inicjatyw lokalnych przez władze publiczne.

W kontekście gminy Chojnów wsparcie to jest niezbędne, gdyż jest ona nieporównywalnie mniej atrakcyjna turystycznie niż np. gminy górskie lub nadmorskie.

Jednocześnie gmina Chojnów jest jednym z najlepszych przykładów na potwierdzenie myśli zawartej w „Strategii”, iż „Polska posiada bogate zasoby dziedzictwa kulturowego, które są jednym z głównych elementów wpływających na korzystny wizerunek kraju w Europie i w świecie oraz atutem w procesie definiowania miejsca i pozycji Polski w Unii Europejskiej.”

Położenie nacisku na rozwój turystyki zgodne jest także z „Wizją Polski do roku 2015”:

„Polska powinna wykorzystywać bogactwo swoich zasobów ludzkich, kulturowych i przyrodniczych, jak również czerpać korzyści z rozwoju turystyki przyczyniającej się do wzrostu gospodarczego regionów, tworzenia nowych miejsc pracy oraz promocji regionów i kraju.”

Zasada zrównoważonego rozwoju oraz pielęgnowanie i zachowanie dziedzictwa kulturowego pozwolą również na osiągnięcie głównego celu strategii, jakim jest podniesienie poziomu i jakości życia mieszkańców Polski. Aby cel osiągnąć, w „Strategii” wskazano sześć priorytetów.

Jednym w nich jest „**Wzrost konkurencyjności i innowacyjności gospodarki**”, poprzez m.in. inwestycje prośrodowiskowe, co przełożyć się może na ochronę zabytkowych zespołów zieleni, jakimi są parki i aleje. W „Strategii” zadeklarowano też ochronę obszarów cennych przyrodniczo i kulturowo poprzez dążenie do znaczącego ograniczenia „przestrzeni trwale zagospodarowanej”.

Kolejny priorytet to „**Poprawa stanu infrastruktury technicznej i społecznej**”. Za infrastrukturę społeczną uważa się infrastrukturę kultury, sportu i turystyki. Za istotne, zwłaszcza dla gminy Chojnów, należy uznać stwierdzenie omawianego dokumentu, że „równoległe z budową nowych obiektów kultury będą rozwijane działania nakierowane na zachowanie, ochronę i rewitalizację materialnego dziedzictwa kulturowego, poprzez renowację, konserwację, adaptację obiektów zabytkowych dla celów kulturalnych i turystycznych, a także wdrożenie systemu monitoringu i zabezpieczeń tych obiektów. Działania te będą dotyczyć również obiektów kultu religijnego.”

Podkreślono, że funkcjonowanie polskich miejscowości na rynku turystyki wymaga rozbudowy usług: gastronomicznych, noclegowych, infrastruktury rekreacyjnej i rozrywkowej, rozwoju szlaków turystycznych, baz informacyjnych i usług „okołoturystycznych”. Przy tak dużym nagromadzeniu obiektów zabytkowych w gminie Chojnów uznać można, że materia do działań jest gotowa, cały zaś problem polega na znalezieniu właściwego pomysłu jej wykorzystania dla dobra gminy i pozyskaniu środków na jego realizację.

W priorytecie „**Rozwój obszarów wiejskich**” podkreślono, że „atrakcyjność przyrodnicza, krajobrazowa i kulturowa obszarów wiejskich stanowią również podstawowy warunek rozwoju agroturystyki”. Jednak atrakcyjność ta nie będzie zauważona do momentu poprawy infrastruktury technicznej i społecznej. I tak należy bezkonfliktowo łączyć planowane inwestycje i działania modernizacyjne z dbałością o tradycyjne, regionalne budownictwo wiejskie, co przyczyni się m.in. do zachowania dziedzictwa kulturowego. Tu należy dodać również, iż nie tylko typ budownictwa decyduje o atrakcyjności obszaru, ale również tradycyjny, historyczny rodzaj rozplanowania przestrzeni. W gminie Chojnów w większości zachowały się dawne układy ruralistyczne, chociaż obserwuje się tendencję do ich rozbijania poprzez nie zawsze przemyślane podziały działek i ich usytuowanie wobec pierwotnego układu siedliskowego wsi.

Podniesienie konkurencyjności polskich regionów zawarte jest w priorytecie „**Rozwój regionalny i podniesienie spójności terytorialnej**”. Jak podkreślono, aby zwiększyć konkurencyjność, należy wykorzystać zasoby środowiska przyrodniczego jako istotnego potencjału rozwojowego oraz wesprzeć ochronę i poprawę stanu materialnego dziedzictwa kulturowego, a także rozwój inwestycji kultury regionów.

Region dolnośląski, jako obszar o bogatej historii, na którym mieszały się narodowości, obyczaje, religie, czego wyrazem jest m.in. bogaty rozwój kultury materialnej, winien być obszarem otwartym i tę swoją różnorodność podkreślać. Gmina Chojnów jest jakby miniaturą regionu: to tutaj dziedzictwo pozostawione przez dawnych mieszkańców współistnieje z wytworami współczesności. Ponieważ stanowi ono znakomitą większość zasobów materialnych (kościółów, domów mieszkalnych, gospodarczych, parków, pałaców, dworów), nie może być ignorowane, ani tym bardziej niszczone, bo to właśnie ono decyduje o takim a nie innych charakterze gminy.

Na koniec ważna uwaga dotycząca finansowania priorytetów: w „Strategii”, obok funduszy z budżetu państwa oraz jednostek samorządu terytorialnego, podkreśla się, iż „coraz większe znaczenie powinno mieć także upowszechnienie mechanizmów i form partnerstwa publiczno-prywatnego”.

2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 (uzupełniona w 2005 r. dokumentem „Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2020)

Celem strategicznym – nadrzędnym Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest zrównoważenie rozwoju kultury w regionach. Jako jednostki strategiczne uznaje się Ministerstwo Kultury i jednostki samorządu terytorialnego. W NSRK określono pięć programów, w tym „**Ochronę Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego**”.

Założenia *Narodowej Strategii Rozwoju Kultury* [Założenia i cele Narodowej Strategii Rozwoju Kultury, podrozdz. 8.3 Założenia do Narodowej Strategii Rozwoju Kultury, w: Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013] określają, że „państwo, w tym Minister Kultury, powinno być partnerem dla jednostek samorządu terytorialnego i wspólnie z nim kształtować kulturę w regionach. Samorządy terytorialne powinny zyskać motywację w kształtowaniu instytucjonalnego zaplecza dla rozwoju kultury, w tym do wypełniania założonych w lokalnych strategiach rozwoju celów w sferze kultury, a rola państwa powinna sprowadzać się do badań naukowych i monitorowania tej strefy oraz do skutecznego zapobiegania sytuacjom kryzysowym. Jednocześnie Minister Kultury powinien posiadać odpowiednie środki na sprawowanie mecenatu nad działalnością instytucji kultury oraz instrumenty o charakterze motywującym, za pomocą których możliwa będzie realizacja polityki kulturalnej państwa w regionach.

Zwiększyć powinna się społeczna partycypacja w sferze odpowiedzialności za kulturę, m.in. poprzez uspołecznienie decyzji podejmowanych w sferze kultury w regionach (lokalne strategie kulturalne, społeczne ciała opiniujące funkcjonowanie instytucji kultury. Wzrosnąć powinna również rola organizacji pozarządowych poprzez równouprawnienie ich w dostępie do środków publicznych na zadania w sferze kultury. (...)

Rosnące znaczenie powiązania kultury z rozwojem gospodarczym i dochodami regionów jest podstawą do podjęcia działań w kształtowaniu zintegrowanych produktów turystycznych, wykorzystujących (i działających na ich rzecz) elementy dziedzictwa kulturowego, aktywność instytucji kultury oraz skoncentrowane wokół tych instytucji przemysły kultury.”

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury podkreśla wpływ działań i aktywności kulturalnej na wzrost potencjału rozwojowego społeczeństwa i poszczególnych regionów kraju, ze specjalnym uwzględnieniem roli centrów regionalnych.

Obejmuje wszystkie sfery i zagadnienia funkcjonowania kultury, traktując je w sposób systemowy.

W NSRK założono 12 celów cząstkowych, wśród których znajduje się „zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków”. Cele cząstkowe mają być realizowane w ramach 5 Narodowych Programów Kultury:

- Czytelnictwo i sektor książki *NPK Promocja czytelnictwa i rozwój sektora książki*
- Dziedzictwo kulturowe *NPK Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego*
- Instytucje artystyczne i promocja twórczości *NPK Rozwój instytucji artystycznych*
- Szkolnictwo artystyczne i promocja młodych twórców – *NPK Wspierania debiutów i rozwoju szkół artystycznych*
- Sztuka współczesna *NPK Znaki Czasu*.

Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” stwierdza, że sfera dziedzictwa jest podstawą rozwoju kultury i upowszechniania kultury, a także jest potencjałem regionów, który służy wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystyki, mieszkańców i inwestorów.

„Kultura to, w rozumieniu historycznym, także dziedzictwo narodowe – wytwory i czynności danego narodu, należące do kategorii kultury symbolicznej, mające wyjątkową powszechną wartość, szczególnie dla danego narodu – dającą poczucie identyfikacji oraz budowanie więzi”.

Cele operacyjne NSRK określa 11 programów operacyjnych (PO) Ministra Kultury, które są uszczegółowieniem i rozszerzeniem Narodowych Programów Kultury.

Najważniejszymi programami operacyjnymi dla ochrony zabytków są:

– **PO „Dziedzictwo kulturowe”**, zawierający 2 priorytety:

- **Priorytet I** mający na celu poprawę stanu zachowania zabytków, zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksową rewaloryzację zabytków, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawę warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę”;
„Rodzaje kwalifikujących się zadań (projekty realizowane bez udziału środków europejskich):
 - a) rewitalizacja historycznych obszarów miejskich;
 - b) ochrona i zachowanie krajobrazu kulturowego wsi;
 - c) rewitalizacja, rewaloryzacja, konserwacja, renowacja i adaptacja na cele inne niż kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, w tym zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli obronnych, parków i ogrodów;
 - d) rewaloryzacja i konserwacja zabytków budownictwa drewnianego;
 - e) rewaloryzacja i konserwacja zabytków romańskich;
 - f) rewaloryzacja zabytkowych cmentarzy oraz renowacja, ochrona i zachowanie miejsc pamięci i martyrologii w kraju i za granicą;
 - g) prowadzenie badań archeologicznych; i zabezpieczanie zabytków archeologicznych;

- h) konserwacja zabytków ruchomych (niewchodzących w skład zasobów muzealnych), w tym w szczególności wystroju i historycznego wyposażenia kościołów w kraju i za granicą;
 - i) dokumentowanie zabytków (w tym badania naukowe i inwentaryzacja) w kraju i za granicą;
 - j) zabezpieczenie przed skutkami klęsk żywiołowych, zniszczeniem, kradzieżą i nielegalnym wywozem zagranicę zabytków ruchomych i nieruchomości;
 - k) ochrona zabytków na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego;
 - l) rewaloryzacja oraz prace remontowe i konserwatorskie w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju".
- **Priorytet II** którego celem są zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji, starodruków i archiwaliów, ich konserwacja i digitalizacja, wspieranie rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.
- **PO „Promesa Ministra Kultury”** mający na celu dofinansowanie przez ministra kultury wkładu krajowego w projektach kulturalnych, w tym dotyczących ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego, realizowanych ze środków Unii Europejskiej; „Dofinansowanie ze środków Ministra Kultury wkładu publicznego (tzw. „wkładu własnego”) dotyczy w szczególności projektów realizowanych w ramach:
 - a) Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego, działań:
 - 1.3.1 Regionalna infrastruktura edukacyjna
 - 1.4 Rozwój turystyki i kultury
 - 1.5 Infrastruktura społeczeństwa informacyjnego
 - 3.1 Obszary wiejskie
 - 3.3 Zdegradowane obszary miejskie, przemysłowe i powojkowe
 - 3.5 Lokalna infrastruktura edukacyjna
 - b) Sektorowego Programu Operacyjnego Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich, działania:
 - 2.3 Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego
 - c) Mechanizmu Finansowego EOG, priorytetów:
 - 3 Ochrona europejskiego dziedzictwa kulturowego
 - 5 Badania naukowe
 - d) Inicjatywy Wspólnotowej Interreg III
 - e) Programów Wspólnotowych (m.in. Kultura 2000)"/
 - **PO „Rozwój inicjatyw lokalnych”**, którego celem jest niwelowanie różnic w dostępie do kultury oraz stwarzanie na poziomie lokalnym warunków do rozwoju twórczości. W ramach tego programu realizowane są przedsięwzięcia niskobudżetowe z zakresu m.in. ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

„Kryteria wyboru zadań:

 - a) poprawność formalna wniosku i załączników;
 - b) zgodność merytoryczna wniosku z założeniami Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 i Narodowymi Programami Kultury;
 - c) maksymalna wnioskowana kwota dotacji ze środków Ministra Kultury 25 000 zł;
 - d) wartość merytoryczna zadania rozumiana jako:
 - zbieżność działań z diagnozą potrzeb;
 - celowość realizacji zadania;
 - wykorzystanie lokalnego dziedzictwa kulturowego;
 - krzewienie lokalnych zwyczajów i tradycji;
 - walory artystyczne zadania;
 - oryginalność i nowatorstwo proponowanych rozwiązań;
 - otwarta formuła, umożliwiająca aktywny i kreatywny udział społeczności w zadaniu.
 - e) w przypadku gdy podmiot współpracował już z Ministerstwem Kultury, ocenie podlegać będzie dotychczasowa sprawność i rzetelność w realizacji zadania, a także:
 - f) wysokość deklarowanego udziału własnego w kosztach realizacji zadania;
 - g) umiejętność pozyskania środków z różnych źródeł”.

3. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju

Dokument jest aktualizacją *Koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju*, opracowanej przez Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, przyjętej w dniu 17 listopada 2000 r. przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej (M.P. Nr 26, poz. 432).

Aktualnie trwają prace nad nową „Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2008–2033”. Na stronie internetowej Ministerstwa Rozwoju Regionalnego udostępniono Tezy i Założenia oraz Wstępny Projekt Koncepcji.

W obowiązującym obecnie dokumencie napisano, że „problemem kluczowym dla kształtowania strategii rozwoju kraju jest: jak pogodzić wymogi **konkurencyjności i efektywności** dyktowanej przez gospodarkę światową oraz związaną z nimi konieczność szybkiej restrukturyzacji (modernizacji)

gospodarki narodowej, jako jedynej drogi ich spełnienia, z zaspokajaniem społecznych aspiracji do **sprawiedliwości i równości** oraz z tworzeniem szans na poprawę jakości życia „tu i teraz”.

Zgodnie z art. 47 ust. 2. pkt 2 ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym *Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju określa uwarunkowania, cele i kierunki zrównoważonego rozwoju kraju oraz działania niezbędne do jego osiągnięcia, a w szczególności: (...)*

2) *wymagania z zakresu ochrony środowiska i zabytków, z uwzględnieniem obszarów podlegających ochronie;*

W części 3 Koncepcji zaznaczono, iż „głównym celem przestrzennego zagospodarowania Polski jest wykorzystanie dobrze wykształconej policentrycznej struktury funkcjonalno-przestrzennej kraju do dynamizacji rozwoju Polski i przełamanie w ten sposób jej zapóźnienia cywilizacyjnego. Cel ten jest zbieżny ze strategicznym celem NPR 2007–2013.

Zagospodarowanie przestrzenne kraju powinno umożliwiać osiągnięcie trwałego, wysokiego tempa wzrostu polskiej gospodarki, przy zapewnieniu poprawy stanu środowiska przyrodniczego i umożliwieniu obecnym i przyszłym mieszkańcom kraju równoprawnego dostępu do zasobów przyrody i dóbr kultury.”

Przedstawiono również „zasady wynikające z założeń zrównoważonego rozwoju, które można sformułować następująco [w nin. Programie zacytowano 3 z 5 zasad:

1. Przestrzeń, jako dobro rzadkie ze względu na jej wysoką wartość przyrodniczą i kulturową, winna być użytkowana bardzo oszczędnie.
2. Uwarunkowania przyrodnicze i kulturowe terenu powinny stanowić podstawę do kształtowania funkcji rozwojowych struktur przestrzennych.
3. Zajmowanie wartościowej z punktu widzenia ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego przestrzeni winno odbywać się jedynie w szczególnie uzasadnionych przypadkach. Dotyczy to przede wszystkim rozwoju infrastruktury transportowej i rozbudowy miast.” (...)

W Koncepcji podkreślono występowanie złej tendencji, jaką jest suburbanizacja. Zjawisko to polega na niekontrolowanym rozlewaniu się dużych miast.

Ma to zły wpływ na nowo realizowaną zabudowę, wsi zlokalizowanych w pobliżu tych miast: obserwuje się zatracanie stylowych cech i pomieszanie form zabudowy a co za tym idzie – utratę najcenniejszego komponentu ładu przestrzennego, jakim jest estetyka.

W stosunku do nadmiernie rozproszonego osadnictwa wiejskiego obszarów środkowej i wschodniej Polski, układy wiejskie Polski południowej i południowo-zachodniej są o wiele korzystniejsze: wsie są bardziej zwarte, siedliska, oprócz budynków mieszkalnych, zawsze posiadają zabudowę gospodarczą, zakomponowaną funkcjonalnie i logicznie.

Autorzy Koncepcji zauważyli również, że „krajobraz wsi w okresie socjalizmu stracił swoje tradycyjne walory estetyczne, głównie wskutek powszechnego stosowania zuniformizowanych lub nadmiernie uproszczonych wzorców architektonicznych. Po 1989 r. pojawiły się nowe wzorce, ale z reguły brak im stylistycznej skromności. Wszystko to, wraz z możliwością realizacji dowolnej inwestycji pod przykrywką realizacji siedliska na własnej działce, powoduje, że chaos budowlany na obszarach wiejskich utrzymuje się także obecnie.”

Aby przestrzeni wiejskiej przywrócić ład, sformułowano zasadę, iż „rozwój systemu [osadniczego] powinien zmierzać w kierunku(...) dążenia do komasacji osadnictwa na terenach wiejskich, ponieważ jego rozproszenie poważnie utrudnia racjonalną obsługę siedlisk przez sieci infrastruktury wodociągowej i kanalizacyjnej”.

W Koncepcji odniesiono się również do rozwoju turystyki, jako dziedziny gospodarki, mogącej przynosić zyski. Jednak nie wszędzie rozwój ten będzie jednakowy.

Wyróżniono trzy typy obszarów:

- „mające znaczący turystyczny potencjał przyrodniczy,
- charakteryzujące się potencjałem kulturowo-historycznym
- oraz stosunkowo dobrze wyposażone w infrastrukturę turystyczną.

Jedynie na obszarach Dolnego Śląska i Opolszczyzny, na znacznej części terenów nadmorskich oraz w pasie od Beskidu Śląskiego, przez Podhale, po Beskid Niski, w największym stopniu współwystępują wszystkie trzy elementy potencjału turystycznego.”

IV. PROGRAMY MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO NA 2009 r.

Na 2009 r. zaplanowano 8 programów, wśród nich: „Dziedzictwo kulturowe”, „Promesę Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego”, „Rozwój infrastruktury kultury”. W ramach programów beneficjenci mogą starać się o dofinansowanie zadań związanych z ochroną zabytków.

1. Program „Dziedzictwo kulturowe” zamyka się w 5 priorytetach:

- Priorytet 1 *„Ochrona zabytków”*
- Priorytet 2 *„Rozwój instytucji muzealnych”*
- Priorytet 3 *„Ochrona dziedzictwa narodowego poza granicami kraju”*
- Priorytet 4 *„Tworzenie zasobów cyfrowych dziedzictwa kulturowego”*
- Priorytet 5 *„Ochrona dziedzictwa kultury ludowej”*

Cel główny i cele cząstkowe zbieżne są z celami zawartymi w Narodowej Strategii Rozwoju Kultury. Szczegóły dotyczące programu: regulamin, wzory wniosków znajdują się na stronie MKiDN www.mkidn.gov.pl – Programy Ministra 2009.

2. Program „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego”

Za cel „Programu” uznano zwiększenie efektywności wykorzystania środków europejskich na rzecz rozwoju kultury.

Do „Programu” mogą zakwalifikować się następujące zadania:

- ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego,
- budowa, rozbudowa i przebudowa infrastruktury kulturalnej oraz infrastruktury publicznych szkół i uczelni artystycznych,
- rozwój infrastruktury społeczeństwa informacyjnego w dziedzinie kultury,
- międzynarodowe przedsięwzięcia kulturalne,
- rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie poziomu wykształcenia społeczeństwa.

Dofinansowanie tzw. „wkładu własnego” dotyczy zadań realizowanych w ramach:

- Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007–2013,
- 16 Regionalnych Programów Operacyjnych 2007–2013,
- Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka,
- Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki,
- Programu Rozwój Obszarów Wiejskich 2007–2013,
- Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej,
- Funduszu Wymiany Kulturalnej w ramach Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweskiego Mechanizmu Finansowego,
- Programu Kultura 2007–2013.

Cel „Programu” oraz jego zasady są zgodne z celami zawartymi w Narodowej Strategii Rozwoju Kultury.

Szczegóły dotyczące programu: regulamin, wzory wniosków znajdują się na stronie MKiDN www.mkidn.gov.pl – Programy Ministra 2009.

3. Program „Rozwój infrastruktury kultury”

Celem „Programu” jest poprawa warunków funkcjonowania, rozszerzenie i wzbogacenie oferty, placówek zajmujących się działalnością kulturalną.

Do dofinansowania kwalifikują się następujące rodzaje zadań:

- remont, modernizacja, adaptacja nieruchomości na cele działalności kulturalnej i edukacyjnej;
- przygotowanie dokumentacji technicznej niezbędnej do prowadzenia inwestycji (projekty architektoniczne, studia wykonalności, analizy oddziaływania na środowisko);
- zakup wyposażenia służącego działalności kulturalnej i edukacyjnej;
- współfinansowanie projektów budowy i modernizacji obiektów służących działalności kulturalnej ze środków europejskich mających podpisane umowy na dofinansowanie projektu.

W ramach programu „Rozwój infrastruktury kultury” o współfinansowanie można ubiegać się tylko w wypadku przedsięwzięć, które nie mają przyznanej Promesy.

Beneficjentami mogą być: samorządowe instytucje kultury; organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe; niepubliczne szkoły i uczelnie artystyczne; publiczne szkoły artystyczne prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego; jednostki samorządu terytorialnego.

V. POZOSTAŁE PROGRAMY I FUNDUSZE ZWIĄZANE Z OCHRONĄ DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

V.1 Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2007–2013

Głównym celem Programu jest podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej Polski i jej regionów poprzez rozwój infrastruktury technicznej przy równoczesnej ochronie i poprawie stanu środowiska, zdrowia, zachowania tożsamości kulturowej i rozwijaniu spójności terytorialnej.

Jednym z priorytetów jest **priorytet XI. Kultura i dziedzictwo kulturowe**.

Głównym celem priorytetu jest wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym i europejskim dla zwiększenia atrakcyjności Polski.

Cele szczegółowe priorytetu zawarte są w 3 działaniach:

- Działanie 11.1 Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym
- Działanie 11.2 Rozwój oraz poprawa stanu infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym
- Działanie 11.3 Infrastruktura szkolnictwa artystycznego

„W ramach priorytetu przewiduje się komplementarne wsparcie rozbudowy i modernizacji infrastruktury kultury i szkolnictwa artystycznego oraz ochronę dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim i światowym, w tym szczególnie zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO oraz uznanych przez Prezydenta RP za Pomniki Historii”.

Institucje odpowiedzialne za realizację „Programu”:

Nazwa	Institucja
Institucja Zarządzająca	Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Departament Koordynacji Programów Infrastrukturalnych
Institucja Pośrednicząca	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
Institucja Pośrednicząca II stopnia/ Institucja Wdrażająca	Władza Wdrażająca Programy Europejskie
Institucja Certyfikująca	Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Departament Instytucji Certyfikującej
Institucja odpowiedzialna za dokonywanie płatności na rzecz beneficjentów	Institucja Pośrednicząca (Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego)

V.2 Program Kultura 2007–2013

W ogłoszeniu edycji na 2009 r. napisano, iż celem „Programu” jest wzmocnienie przestrzeni kulturowej wspólnej dla Europejczyków, opartej na wspólnym dziedzictwie kulturowym. Program nastawiony jest na trzy szczegółowe priorytety:

- wspieranie ponadnarodowej mobilności osób działających w sektorze kultury,
- wspieranie ponadnarodowego obiegu dzieł oraz wyrobów artystycznych i kulturalnych,
- wspieranie dialogu między kulturami.

Organizacje działające w dziedzinie kultury otrzymują wsparcie na projekty współpracy ponad granicami oraz na tworzenie i realizację działań kulturalnych i artystycznych. W ramach tej części nacisk położony jest na pomoc w nawiązywaniu współpracy przez takie organizacje uczestniczące w programie Kultura, jak teatry, muzea, stowarzyszenia zawodowe, centra badawcze, wyższe uczelnie, instytuty kultury i organy władzy publicznej z różnych krajów. Dzięki wspólnemu działaniu różne sektory mogą rozwijać prowadzoną działalność kulturalną i artystyczną ponad granicami krajów.

V.3 Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013

Głównym celem Programu jest poprawa sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych. Jego zasięg obejmuje teren całego kraju i uwzględnia indywidualne cechy regionów poprzez możliwość dywersyfikacji kryteriów dostępu.

W zakresie realizacji „Programu” wyznaczono 4 osie priorytetowe, wśród których można wyszczególnić następujące działania wdrażane przez Urzędy Marszałkowskie:

- „Poprawianie i rozwijanie infrastruktury związanej z rozwojem i dostosowaniem rolnictwa i leśnictwa” (oś 1),
- „Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej” (oś 2),
- „Odnowa i rozwój wsi” (oś 3),
- Samorząd Województwa przyjmował będzie również wnioski o pomoc finansową w ramach działań osi 4 Leader: „Wdrażanie Lokalnych Strategii Rozwoju”, „Wdrażanie projektów współpracy”, „Funkcjonowanie Lokalnej Grupy Działania”.

Dla ochrony dziedzictwa kulturowego najistotniejszy jest priorytet **„Odnowa i rozwój wsi”**. Jego celem jest zaspokojenie potrzeb społecznych i kulturalnych mieszkańców wsi oraz promowanie obszarów wiejskich.

Priorytet obejmuje zadania z zakresu:

- 1) budowy, przebudowy, remontu lub wyposażenia obiektów pełniących funkcje publiczne, społeczno-kulturalne, rekreacyjne i sportowe, służących promocji obszarów wiejskich, w tym propagowaniu i zachowaniu dziedzictwa historycznego, tradycji, sztuki oraz kultury,
- 2) kształtowania obszaru przestrzeni publicznej;
- 3) budowy, remontu lub przebudowy infrastruktury związanej z rozwojem funkcji turystycznych, sportowych lub społeczno-kulturalnych;
- 4) zakupu obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie, w tym budynków będących zabytkami, z przeznaczeniem na cele publiczne;
- 5) odnawiania, eksponowania lub konserwacji lokalnych pomników historycznych, budynków będących zabytkami lub miejsc pamięci;
- 6) kultywowania tradycji społeczności lokalnej oraz tradycyjnych zawodów.

Wskazany do dofinansowania projekt musi wpisywać się w zakres Planu Odnowy Miejscowości i nie może posiadać charakteru komercyjnego.

Beneficjentami mogą być: osoba prawna – gmina, instytucja kultury, dla której organizatorem jest jednostka samorządu terytorialnego; kościół lub inny związek wyznaniowy; organizacja pozarządowa mająca status organizacji pożytku publicznego (w rozumieniu ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie).

V.4 Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej

W ramach programów kładziony będzie nacisk na współpracę międzyregionalną. Głównymi priorytetami tej współpracy są:

- **Priorytet 1** dotyczący innowacyjności oraz gospodarki opartej na wiedzy, koncentrując się przede wszystkim na kwestiach związanych z innowacyjnością, badaniami i rozwojem technologii, przedsiębiorczością oraz MŚP [małe i średnie przedsiębiorstwa], społeczeństwem informacyjnym, zatrudnieniem i kwalifikacjami;
- **Priorytet 2** dotyczy środowiska naturalnego oraz zapobiegania ryzyku, a w szczególności kwestii związanych z zagrożeniami naturalnymi i technologicznymi, gospodarką wodną, gospodarką odpadami, różnorodnością biologiczną oraz zachowaniem dziedzictwa naturalnego, energetyką, zrównoważonym transportem, dziedzictwem kulturowym i krajobrazem;
- **Priorytet 3** dotyczy technicznego wsparcia dla programu (pomoc techniczna).

Beneficjentami mogą być instytucje publiczne i instytucje o charakterze publicznym np.:

- władze regionalne i lokalne,
- instytucje publiczne i jednostki organizacyjne powołane w celu świadczenia usług publicznych w zakresie ochrony środowiska, ochrony dziedzictwa naturalnego i kulturowego, transportu publicznego.

Szczegółowe informacje można znaleźć na Portalu Funduszy Strukturalnych:

www.interreg.gov.pl/20072013/EWT/międzyregionalne/ oraz stronie Programu: www.interreg4c.eu/

V.5 Program Operacyjny Współpracy Transgranicznej Polska – Saksonia

Wprawdzie „Program” przeznaczony jest głównie dla wybranych powiatów, wśród których nie ma powiatu legnickiego, ale zaznaczono jednocześnie, iż siedziba wnioskodawcy „nie musi koniecznie znajdować się na opisanym obszarze. Warunkiem uzyskania dofinansowania dla projektu jest korzyść dla wymienionego obszaru oraz wkład w rozwój obszaru po obu stronach granic”.

Ważna jest następująca uwaga: „każdy projekt musi być realizowany we współpracy z niemieckim partnerem z Saksonii i charakteryzować się wpływem transgranicznym (przynosić korzyści zarówno mieszkańcom Niemiec, jak i Polski).”

W ramach „Programu”, w dziedzinie wsparcia 2.2 „Kultura i sztuka” dofinansowane będą zadania z zakresu:

- 1) dostosowywania placówek kultury – muzeów, teatrów i innych do potrzeb osób niepełnosprawnych,
- 2) wymian artystycznych i kulturalnych – np. poprzez współpracę zespołów ludowych z Saksonii i Polski, wymiany młodzieży,
- 3) ochrony, konserwacji, zwiększania dostępności do zabytków, upowszechnienia fotografii zabytków w internecie, bibliotekach.

Beneficjentami mogą być, m.in.: jednostki samorządu terytorialnego (województwa, powiaty oraz gminy), ich związki, stowarzyszenia, jednostki organizacyjne; Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe wraz z jednostkami organizacyjnymi; instytucje kultury; szkoły i placówki oświatowe.

V.6 Program dla Europy Środkowej

Celem nadrzędnym jest podniesienie konkurencyjności oraz atrakcyjności miast i regionów.

Celem priorytetu 4. jest ochrona i jednocześnie rozwój oraz wykorzystanie do celów gospodarczych (głównie turystycznych) zasobów kulturowych Europy Środkowej, takich jak: parki krajobrazowe i narodowe, zamki, pałace, kościoły, zabytki i inne obiekty związane z kulturą i tradycją miast i regionów Europy Środkowej.

Przykłady zadań, które mogą być objęte „Programem”, to:

- 1) tworzenie ponadnarodowych i innowacyjnych strategii zarządzania dla ochrony, konserwacji i eksploatacji zasobów kulturowych (miejsc, struktur, krajobrazów, obiektów) zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju (czyli rozwoju gospodarczego z wykorzystaniem zasobów kulturowych, przy jednoczesnej ochronie tych zasobów);
- 2) promowanie kultury i tradycji regionów, krajów (np. reklama w telewizji, radio);
- 3) zintegrowane koncepcje kulturowe i gospodarcze mające na celu generowanie dochodu i zatrudnienia (np. stworzenie programów wycieczek objazdowych promujących zabytki i kulturę regionów współpracujących);
- 4) podejmowanie działań ujętych w strategiach regionów w zakresie wzmocnienia kulturowych aspektów regionów;
- 5) nawiązanie współpracy pomiędzy obiektami zabytkowymi i muzeami w celu np. stworzenia w przyszłości wspólnej oferty;
- 6) ponadnarodowa współpraca nad przygotowaniem inwestycji w „szlaki kulturowe” w obszarze Europy Środkowej (np. zakup tabliczek informacyjnych, rozbudowa, zagospodarowanie szlaków);
- 7) ponadnarodowe centrum kompetencji zajmujące się utrzymaniem zasobów kulturowych (obiektów kultury, parków krajobrazowych itp. w słabszych, peryferyjnych regionach. Można otrzymać dofinansowanie na zakup i wprowadzenie technologii informatyczno-komunikacyjnych do współpracy np. dostęp do stałego i szybkiego Internetu.

Projekt winien być realizowany na terenie Europy Środkowej przez grupę co najmniej trzech partnerów. Powinni oni reprezentować co najmniej trzy wymienione w zasadach ogólnych kraje; czasem muszą to być konkretne regiony.

Beneficjentami mogą być, m. in.: władze lokalne i regionalne; grupy interesu; wszystkie zorganizowane grupy obywateli i ich przedstawiciele działający dla uatrakcyjnienia miast i regionu w oparciu o zasoby kulturowe.

V.7 Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy

Z obu tych mechanizmów istnieje możliwość finansowania zadań z zakresu kultury, w tym ochrony dziedzictwa kulturowego. Jednym z priorytetów jest **priorytet 3**.

Ochrona kulturowego dziedzictwa europejskiego. Celem priorytetu jest:

- zachowanie i odbudowa europejskiego dziedzictwa kulturowego wraz z jego otoczeniem
- oraz wykreowanie narodowych produktów turystyki kulturowej w historycznych miastach Polski (w szczególności Warszawa, Kraków, Gdańsk, Wrocław, Poznań).

W ramach priorytetu możliwe są do dofinansowania następujące rodzaje działań:

- 1) rewitalizacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, szczególnie realizowanych w ramach przyjętych strategii rozwoju produktów turystyki kulturowej,
- 2) rewitalizacji historycznych obszarów miejskich,
- 3) rewitalizacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli obronnych,
- 4) rewitalizacji obiektów poprzemysłowych o wysokiej wartości historycznej na cele kulturalne, w szczególności na muzea nowoczesności,
- 5) renowacji, ochrony i zachowania miejsc pamięci i martyrologii,
- 6) budowy i rozbudowy publicznych i niekomercyjnych instytucji kultury o europejskim znaczeniu,
- 7) budowy, rozbudowy, odbudowy i adaptacji infrastruktury kulturowej w miejscach o symbolicznym znaczeniu dla polskiej kultury,
- 8) kompleksowych programów konserwacji i digitalizacji zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów, zbiorów piśmienniczych i archiwaliów istotnych dla europejskiego dziedzictwa kulturowego,
- 9) tworzenia systemów zabezpieczeń przed nielegalnym wywozem dzieł sztuki oraz zabezpieczenie zabytków ruchomych i nieruchomych przed kradzieżą i zniszczeniem.

Beneficjenci to:

- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- jednostki samorządu terytorialnego,
- związki i porozumienia jednostek samorządu terytorialnego,
- państwowe i samorządowe instytucje kultury i instytucje filmowe,
- państwowe szkoły i uczelnie artystyczne,
- archiwa państwowe, organizacje pozarządowe ze sfery kultury działające w interesie publicznym,
- kościoły i związki wyznaniowe,
- przedsiębiorstwa państwowe i zakłady budżetowe jednostek samorządu terytorialnego nie działające w celu osiągnięcia zysku,
- instytucje sektora prywatnego działające w interesie publicznym.

V.8 Fundusz Wymiany Kulturalnej

Jak opisano na stronie internetowej MKiDN: Fundusz Wymiany Kulturalnej w ramach Mechanizmu Finansowego EOG oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego został ustanowiony w celu aktywnego wspierania współpracy w obszarze kultury pomiędzy Polską a trzema Państwami-Darczyńcami: Norwegią, Islandią i Liechtensteinem. Fundusz będzie wspierał działania z zakresu sztuk wizualnych, muzyki i literatury, zarządzania kulturą oraz projektów dotyczących dokumentacji, promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego.

Wszystkie projekty realizowane w ramach Funduszu **muszą dotyczyć współpracy partnerskiej** podmiotów polskich z podmiotami z Państw – Darczyńców.

Partner uczestniczący w realizacji projektu powinien spełniać następujące warunki:

- pochodzi z krajów Państw – Darczyńców (Islandii, Liechtensteinu, Norwegii);
- jego udział w projekcie jest uzasadniony i poparty listem intencyjnym bądź umową partnerską;
- nie czerpie zysków z udziału w projekcie;
- należy do grupy podmiotów, które są Wnioskodawcami Funduszu.

Typowe przykłady projektów, które są dofinansowywane z Funduszu:

- organizacja wystaw artystycznych, spektakli, koncertów i innych wydarzeń artystycznych;
- udział twórców i artystów w międzynarodowych wydarzeniach artystycznych;
- wspieranie współpracy oraz wymiany artystów w zakresie m.in. sztuk plastycznych, sztuk scenicznych, muzyki, fotografii, literatury i innych;

- wspieranie współpracy szkół i uczelni artystycznych;
- współpraca ekspertów w dziedzinie nowoczesnych technik konserwatorskich, dokumentacji, ochrony, konserwacji i promocji dziedzictwa kulturowego, zwalczania nielegalnego wywozu i wwozu oraz handlu skarbami kultury;
- współpraca międzyinstytucjonalna instytucji kultury i archiwów.

Wnioskodawcami mogą być: jednostki samorządu terytorialnego i ich związki; publiczne instytucje kultury; publiczne szkoły i uczelnie artystyczne; archiwa państwowe; organizacje pozarządowe ze sfery kultury; artyści, twórcy, animatorzy kultury, kierowani przez jeden z podmiotów wymienionych w pkt. a–d.

V.9 Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Z Funduszu tego mogą być dofinansowane prace przy zabytkowych parkach i ogrodach. W tym celu ustala się „Listę preferencyjną parków i ogrodów zabytkowych dla Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej”. Aktualizacja listy będzie prowadzona co 3 lata.

Informacja o możliwościach dofinansowania jest również dostępna na stronie internetowej Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków, który przeprowadza merytoryczną ocenę proponowanych działań, dokonując weryfikacji obiektów.

Na krajowej Liście preferowane będą obiekty o znaczeniu ponadregionalnym. Prace w obiektach niższej rangi mogą być dofinansowywane np. z wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej.

V.10 Program Operacyjny Fundusz Inicjatyw Obywatelskich na lata 2009–2013

Jest to program rządowy, mający za cel wspieranie procesu budowy społeczeństwa obywatelskiego, poprzez użycie różnego rodzaju pomocy finansowej, a także wzmocnienia roli tzw. III sektora (organizacje pozarządowe oraz podmioty zdefiniowane w art. 3 ust. 3 pkt 1 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie).

Aby umożliwić obywatelom aktywne uczestniczenie w życiu publicznym, trzeba stworzyć im odpowiednie warunki i wyposażać ich w konkretne zasoby i umiejętności, które takie uczestnictwo umożliwiają.

Cel możliwy będzie do osiągnięcia za pomocą *priorytetu 1. Aktywni, świadomi obywatele, aktywne wspólnoty lokalne*.

W ramach priorytetu wspierane będzie m.in. „pielęgnowanie tożsamości narodowej i kulturowej” – promocja rodzimej tradycji, ze szczególnym uwzględnieniem podtrzymywania, popularyzowania szeroko pojętego dziedzictwa narodowego, wspieranie inicjatyw będących efektem współpracy różnorodnych środowisk, instytucji publicznych oraz organizacji pozarządowych w sferze tradycji oraz lokalnej, regionalnej i narodowej kultury.

Realizacja PO FIO finansowana będzie z krajowych środków publicznych pochodzących z budżetu państwa. Nie przewiduje się finansowania działań podejmowanych w ramach PO FIO ze źródeł zagranicznych, w tym z Europejskiego Funduszu Społecznego.

Wnioskodawcami mogą być:

- organizacje pozarządowe, których definicje podaje art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie,
 - osoby prawne i jednostki wyznaniowe kościołów i jednostki organizacyjne,
- o których mowa w art. 3 ust. 3 pkt. 1 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

V.11 Fundacja Wspomagania Wsi

Założycielem jest JE ks. Kardynał Józef Glemp.

Fundacja powołana została dla wspierania inicjatyw gospodarczych i społecznych mieszkańców wsi i małych miast oraz inicjatyw związanych z poprawą stanu infrastruktury obszarów wiejskich i kulturą.

Co rok ogłaszana jest edycja konkursu **Kultura Bliska. Chronimy nasze dziedzictwo kulturowe**. Są też inne konkursy, w ramach których mogą znaleźć się elementy ochrony dziedzictwa kulturowego.

O dotację mogą się ubiegać nie tylko organizacje pozarządowe, ale także ochotnicze straże pożarne, koła gospodyń wiejskich, grupy nieformalne, prowadzące działalność na wsiach.

V.12 Fundacja im. L. Kronenberga

Fundacja udziela wsparcia w ramach zadań dotyczących edukacji i rozwoju lokalnego. W zakresie edukacji i rozwoju lokalnego finansuje m.in. inicjatywy dotyczące dziedzictwa kulturowego i tradycji oraz twórczości artystycznej dzieci i młodzieży.

O dofinansowanie mogą ubiegać się fundacje, stowarzyszenia, szkoły, domy kultury, biblioteki oraz jednostki samorządu terytorialnego działające na rzecz dobra publicznego.

V.13 Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej

Jedną z dziedzin, będących w kręgu zainteresowania Fundacji, jest ochrona i zachowanie wspólnego dziedzictwa kulturowego.

O dotacje mogą ubiegać podmioty posiadające osobowość prawną.

V.14 Fundacja Warta „RAZEM MOŻEMY WIĘCEJ”

Jednym z celów Fundacji jest prowadzenie działalności publicznej i społecznie użytecznej na rzecz promocji i wspierania kultury oraz konserwacji zabytków.

Fundacja wspiera osoby fizyczne i instytucje oraz organizacje.

VI. OCHRONA ZABYTKÓW W DOKUMENTACH STOPNIA WOJEWÓDZKIEGO

1. Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego na lata 2007–2013

RPO WD jest dokumentem stanowiącym podstawę dla realizacji zadań, które mogą być dofinansowane ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

Celem zasadniczym jest poprawa życia mieszkańców Dolnego Śląska, konkurencyjności regionu, przy respektowaniu zasad zrównoważonego rozwoju. Osiągnięcie celu ma nastąpić poprzez realizację 10 priorytetów, wśród których za najistotniejszy dla ochrony zabytków uznaje się **priorytet VI „Turystyka i Kultura”**.

Priorytet ten krótko opisano jako „promowanie walorów przyrodniczych jako potencjału dla rozwoju zrównoważonej turystyki oraz podnoszenie rangi kultury regionu poprzez jej promowanie, rozwój infrastruktury kulturalnej i zachowanie dziedzictwa kulturowego”.

W jego ramach wyodrębniono 6 działań:

- 6.1 Turystyka uzdrowiskowa
- 6.2 Turystyka aktywna
- 6.3 Turystyka biznesowa
- 6.4 Turystyka kulturowa
- 6.5 Działania wspierające infrastrukturę turystyczną i kulturową

Jednocześnie zaznaczono, iż „realizowane projekty powinny wpisywać się w założenia Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego.”

- Projekty, będące w obszarze działania priorytetu winny dotyczyć:
- obiektów dziedzictwa historycznego
- obiektów instytucji kultury
- upowszechniania informacji o dziedzictwie przeszłości oraz o przedsięwzięciach jednostek kultury
- informacji i promocji turystyki kulturowej
- organizacji imprez/wydarzeń kulturalnych o znaczeniu co najmniej regionalnym
- przedsięwzięcia z zakresu współpracy międzynarodowej i międzyregionalnej (m.in. seminaria, konferencje) w celu zapewnienia wymiany dobrych praktyk oraz doświadczeń.

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego wskazany jest **priorytet 6. "Turystyka i Kultura"** oraz

1. Działanie „Turystyka kulturowa”.

Do dofinansowania mogą zakwalifikować się projekty dotyczące zadań:

- 1) prowadzące do maksymalnego wykorzystania i udostępnienia jak największej liczbie turystów zabytków i obiektów dziedzictwa kulturowego,
- 2) realizowane na szlakach turystycznych (np. szlak zabytków Światowego Dziedzictwa UNESCO, szlak cysterski, szlak zamków piastowskich, szlak rzeki Odry).

Istotne jest także, aby przedsięwzięcia były powiązane z innymi podobnymi w tym regionie, tworząc jedną całość i dopełniając się wzajemnie. Muszą one być udostępnione dla turystów odwiedzających region.

Oprócz dofinansowania wszelkich prac przy zabytkach, w ramach tego działania ubiegać się można o dofinansowanie na usprawnienie działalności placówek kulturalnych (np. domów kultury) poprzez poprawę stanu budynków, które zajmują oraz zakup nowego wyposażenia. Wspierane będą również działania polegające na nawiązywaniu lub kontynuowaniu współpracy między regionami w państwach UE, które przyczynią się do wymiany doświadczeń i dobrych praktyk z tej dziedziny.

Dofinansowane mogą być w szczególności projekty:

- „będące impulsem do podejmowania kolejnych przedsięwzięć (np. związanych z adaptacją i wykorzystaniem zabytków do pełnienia nowych funkcji mających pozytywny wpływ na rozwój gospodarczy regionu), które przyczynią się do tworzenia nowych miejsc pracy;
- projekty przewidziane do realizacji na szlakach turystycznych o znaczeniu regionalnym;
- projekty umożliwiające jak najszersze udostępnianie obiektów dziedzictwa kulturowego;
- przedsięwzięcia przyczyniające się do poprawy stanu obiektów zajmowanych przez instytucje kultury;
- przedsięwzięcia polegające na doposażeniu w sprzęt niezbędny do prawidłowego funkcjonowania instytucji kultury”.

Beneficjentami priorytetu mogą być, m.in.: jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; instytucje kultury; PGL Lasy Państwowe i jego jednostki organizacyjne; kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych; organizacje pozarządowe.

2. Kolejne działanie, pośrednio dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego, to **„Turystyka aktywna”**. W ramach tego działania mogą być dofinansowane projekty dotyczące opracowywania i wdrażania koncepcji z zakresu rozwoju infrastruktury (w tym modernizacji i budowy obiektów rekreacyjnych i sportowych) niezbędnej do uprawiania aktywnych form turystyki, między innymi: narciarskiej, górskiej, rowerowej, pieszej i wodnej.

2. Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 r.

W dokumencie podkreśla się, że Dolny Śląsk należy do najbogatszych pod względem zasobów zabytkowych regionów w Polsce oraz że stan zabytków najczęściej jest zły z powodu niewystarczających środków finansowych na „odbudowę, rewaloryzację czy też konserwację dziedzictwa kulturowego oraz niewystarczającą współpracę między jednostkami publicznymi a partnerami prywatnymi”.

W analizie SWOT, w części **„Infrastruktura, aspekty przestrzenne, środowisko”** za mocne strony województwa uznano m.in. „wartości kulturowe o znaczeniu europejskim (zabytki, zespoły pałacowo-klasztorne)” oraz „interesujące przyrodnicze walory krajoznawcze o charakterze wieloprzestrzennym – parki narodowe i krajobrazowe, a także rezerwy i osobliwości przyrody”, „liczne zasoby zabytkowe oraz pamiątki historyczne, jak: obiekty architektury i budownictwa, muzea i skanseny, stanowiska archeologiczne, miejsca pielgrzymkowe, obiekty martyrologii, imprezy kulturalne i turystyczne”, „występowanie najwyższej klasy miejskich zespołów zabytkowych oraz zabytków pocysterskich o znaczeniu międzynarodowym, atrakcyjnych dla turystów zagranicznych”.

Za złe strony uznano m. in. „brak ładu przestrzennego w zagospodarowaniu miejscowości, obszarów i tras komunikacyjnych oraz niski poziom estetyki otoczenia na terenach mieszkaniowych”, „brak tras systemowych np. zwiedzanie obiektów architektury przemysłowej, drewnianej architektury przysłupowej”.

Za jeden z priorytetów realizacji celów „Strategii” uznano **„Wspieranie aktywności gospodarczej”**, mające objawiać się m.in. poprzez „wspieranie integracji i rozbudowy gospodarczej dolnośląskiego potencjału turystycznego oraz uzdrowiskowego i ich promocję”.

Inny priorytet to **„Poprawa spójności przestrzennej regionu”**, a jednym z działań jest „umacnianie istniejącej struktury osadniczej poprzez pełne wykorzystanie potencjału poszczególnych elementów systemu osadniczego oraz dążenie do integracji przestrzeni regionu i przeciwdziałanie jej fragmentaryzacji.”.

W priorytecie **„Poprawa ładu przestrzennego, harmonijności struktur przestrzennych”** wymieniono kilka działań, m.in. ochronę dziedzictwa kulturowego, tzn. działanie obejmujące „wspieranie dla poczynań związanych z opisem, ochroną oraz propagowaniem dziedzictwa kulturowego regionu, z uwzględnieniem dorobku kulturowego mniejszości narodowych, etnicznych, religijnych – budowę sprawnego systemu podbudowy instytucjonalnej, sprzyjającej takim inicjatywom”.

Priorytet **„Umacnianie społeczeństwa obywatelskiego”** zawiera ważne działanie, jakim jest „inwentaryzacja dziedzictwa cywilizacyjnego regionu, budowa infrastruktury zapewniającej jego bezpieczeństwo, propagowanie go wśród mieszkańców oraz włączenie w programy kształcenia różnych typów szkół elementów wiedzy na ten temat”.

3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego

W „Celach strategicznych rozwoju przestrzennego województwa”, w punkcie **1.5 Ochrona dziedzictwa kulturowego – udostępnienie dziedzictwa kulturowego społeczeństwu i włączenie we współczesne struktury funkcjonalno-przestrzenne**” podkreślono, iż „konieczne jest utrzymanie odrębności kulturowej i krajobrazowej regionu dolnośląskiego o historycznie ukształtowanej, wielonarodowościowej tożsamości, odtworzenie wartości obszarów o najcenniejszych walorach krajobrazu historycznego, rehabilitacja historycznie ukształtowanych kultur narodowych regionu w sferze materialnej i duchowej, w szczególności zasobów kulturowych zgromadzonych we Wrocławiu.

Udostępnienie dziedzictwa kulturowego społeczeństwu, w tym dla celów turystycznych i kulturotwórczych, wiąże się z pozyskiwaniem nowych właścicieli dla zasobu zabytków rezydencjonalnych znajdujących się w gestii AWRSP i dalsza prywatyzacja pozostałych zasobów zabytkowych będących własnością Skarbu Państwa, przy zachowaniu ich wartości historycznej i kulturowej”.

Za nadrzędne zasady zagospodarowania przestrzennego uznano m.in. „poprawę ładu przestrzennego, wyrażającego dążenie do harmonijności struktur przestrzennych i powiązań z przyrodą”. Podkreślono przy tym występowanie złej tendencji, jaką jest „postępujący proces żywiłowego inwestowania na terenach rolnych, poza jednostkami osadniczymi, nadmierna urbanizacja obszarów cennych przyrodniczo oraz degradacja zabytkowych układów urbanistycznych”.

Wśród „**Priorytetów polityki przestrzennej województwa**” wymienia się „**Sferę kulturową**”, a w niej m.in. „prowadzenie działań decyzyjnych o charakterze przestrzenno-gospodarczym w zgodzie z zasadami kształtowania ładu przestrzennego”.

W części dotyczącej „**Współpracy międzynarodowej**” za jeden z celów uznano „umocnienie współpracy transgranicznej, szczególnie w zakresie gospodarki, infrastruktury (w tym komunikacji i przejść granicznych), społeczno-kulturalnej, turystyki oraz ochrony przyrody, środowiska i dziedzictwa kulturowego oraz współpracy w dziedzinie nauki i techniki, wzajemnej pomocy w czasie katastrof, klęsk żywiołowych i innych poważnych wypadków, jak również przestrzennej integracji obszaru, itp.). W „**Sferze gospodarczej**” podkreślono m. in. konieczność „aktywizacji turystycznej dolnośląskich szlaków kajakowych”.

4. Studium Zagospodarowania Turystycznego Dolnośląskich Odcinków Szlaków Wodnych

W „Studium” podkreślono niewykorzystane możliwości uprawiania turystyki wodnej na Dolnym Śląsku, przede wszystkim na Odrze. Jako pozostałe szlaki wodne wymieniono 12 dopływów Odry, w tym Kaczawę z dopływami: Czarną wodą i Wierzbakiem.

O szlaku Czarnej Wody napisano w „Studium”:

„źródła znajdują się w Borach Dolnośląskich, długość rzeki około 50 km, ujście do Kaczawy na km 27,2. Szlak o długości 31 km zaczyna się w Rokitykach, przy niskim stanie wód w Grzymalinie (ok. 12,4 km długości). Jest on łatwy i mało uciążliwy, tylko 2 przeszkody zmuszają do przenoszenia kajaka. Ze względu na dogodność połączeń zakończenie spływu należałoby zakończyć przy moście drogowym w Legnicy, około 1 km od ujścia do Kaczawy.”

Miejscowości Rokitki i Jaroszkówka mogłyby stać się zatem przystankami wodnymi dla kajakarzy, a wraz z tym miejscami startowymi do zwiedzania okolicy.

5. Studium Turystyki i Rekreacji Rowerowej Województwa Dolnośląskiego

„Studium” określa:

- zasady i kierunki rozwoju systemu ponadlokalnych i lokalnych tras rowerowych i ich obsługi,
- granice i wytyczne zagospodarowania obszarów wymagających utworzenia własnego systemu tras tzw. stref aktywności rowerowej,
- obszary wymagające opracowań szczegółowych w zakresie infrastruktury rowerowej.

W opracowaniu tym Dolny Śląsk podzielono na 3 pasma walorów turystycznych i strefy aktywności rowerowej. Gmina Chojnów zlokalizowana jest w paśmie środkowym, II C Niziny Śląsko-Łużyckiej, w obszarze rozwoju rowerowego ruchu wycieczkowego.

Uznano, iż pasmo środkowe II charakteryzuje się niskimi walorami krajobrazowo-przyrodniczymi.

Jednak dla turystyki rowerowej, jak zresztą dla każdej, istotna jest wartość całego środowiska kulturowego, a więc wytwory człowieka w powiązaniu z przyrodą: układy wiejskie, architektura, parki, aleje. Dlatego też, niejako w rekompensacie za „brak atrakcji” w naturalnym krajobrazie (co zaznaczono we wspomnianym „Studium”), należy uwypuklić inne walory gminy, jakimi niewątpliwie są zabytki.

VII. PROGRAMY OPIEKI NAD ZABYTKAMI

VII.1 Krajowy Program Opieki nad Zabytkami – założenia

W rozdziale 8. *ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, w art. 84, 85 i 86 zawarto przepisy dotyczące opracowywania KPOnZ.

Program taki jest opracowywany „w celu stworzenia warunków niezbędnych do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Określa się w nim „cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji.”

Obowiązek troski o dobro wspólne, jakim jest materialna i niematerialna wartość zabytków, zapisany jest w art. 82 Konstytucji RP oraz wiąże się z cytowanym na wstępie art. 5 Konstytucji.

W tezach do *Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami* wyznaczone zostały następujące cele działań (wyjątki z opracowania):

1. W zakresie uwarunkowań ochrony i opieki nad zabytkami:

- pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków nieruchomości; określenie kategorii i stopnia zagrożeń;
- pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków ruchomych; określenie kategorii i stopnia zagrożeń;
- pełna ocena stanu krajowego zasobu dziedzictwa archeologicznego; określenie kategorii i stopnia zagrożeń oraz wyznaczenie stref o szczególnym zagrożeniu dla zabytków archeologicznych;
- objęcie skuteczną i zorganizowaną ochroną przynajmniej najcenniejszych zabytków techniki;
- pełna ocena stanu krajowego zasobu pomników historii i obiektów wpisanych na listę światowego dziedzictwa; określenie kategorii i stopnia zagrożeń;

- ocena stanu służb i możliwości wypełniania całokształtu zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami;
 - ocena stanu i stopnia objęcia opieką zabytków w poszczególnych kategoriach; doskonalenie i rozwijanie oraz podnoszenie efektywności instytucjonalnej i społecznej ochrony i opieki nad zabytkami;
 - udoskonalenie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym i zabytkami.
2. W zakresie działań o charakterze systemowym:
- powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa; realizacja powszechnych tendencji europejskich i światowych do rozszerzenia pola ochrony na całe dziedzictwo kulturowe obejmujące i dobra kultury i natury (*World Cultural Heritage*);
 - przygotowanie strategii ochrony dziedzictwa kulturowego wytyczającej główne założenia koncepcji ochrony w Polsce; wprowadzenie jej do polityk sektorowych we wszystkich dziedzinach i na wszystkich poziomach zarządzania i gospodarowania.
3. W zakresie systemu finansowania:
- stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.
 - utworzenie Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków.
4. W zakresie dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania:
- tworzenie systemu i stale aktualizowanych, elektronicznych baz informacji o zasobach i stanie zabytków w Polsce i ich dokumentacji; stworzenie warunków do realizacji ustawowego obowiązku dokumentowania wszystkich prac, przy wszystkich grupach i typach zabytków,
 - gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania, postępach i wynikach prac konserwatorskich i restauratorskich, zagrożeniach, prawidłowości zarządzania i bezpieczeństwie użytkowania obiektów zabytkowych oraz o innych formach ochrony dziedzictwa,
 - wypracowanie i wprowadzenie szczegółowych zasad ochrony dziedzictwa w planach zagospodarowania przestrzennego; wprowadzenie standardów zagospodarowania i estetyki zabytkowych przestrzeni publicznych.
5. W zakresie kształcenia i edukacji:
- utrzymanie i doskonalenie dotychczas wypracowanego systemu kształcenia w dziedzinie konserwacji i ochrony; zorganizowanie systemu podnoszenia kwalifikacji w każdej grupie zawodowej pracującej na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego,
 - kształcenie społeczeństwa w duchu poszanowania dla autentyzmu oraz wartości materialnych i niematerialnych wspólnego, wielokulturowego dziedzictwa; budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony i dawności zabytków odczytywanych jako źródło tożsamości, wiedzy i dumy z przeszłości, tradycji, wiedzy o sposobie życia i pracy przodków,
 - upowszechnianie wśród właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych znajomości zasad konserwatorskich, zasad etyki i profilaktyki konserwatorskiej; tworzenie mechanizmów ekonomicznych sprzyjających prawidłowemu traktowaniu obiektów zabytkowych.
6. W zakresie współpracy międzynarodowej:
- wzmocnienie obecności Polski w światowym i europejskim środowisku działającym na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i promocja polskich osiągnięć w tej dziedzinie,
 - oparcie działań na pojęciu wspólnego dziedzictwa kultury ludzkości; troska o ochronę polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą.

VII.2 Program Opieki nad Zabytkami Województwa Dolnośląskiego 2007–2011

Program opieki nad zabytkami Województwa Dolnośląskiego 2007–2011 przyjęty został uchwałą nr LX/912/2006 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 26 października 2006 r. Podstawowym założeniem *Programu* jest uznanie zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego za zasadniczy czynnik wpływający na kształtowanie się tożsamości lokalnej.

Celem głównym *Programu* jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów dziedzictwa kulturowego regionu oraz zachowania krajobrazu kulturowego Dolnego Śląska.

Program określa organizacyjne i finansowe warunki ochrony i opieki nad zabytkami w zakresie kompetencji Urzędu Marszałkowskiego.

Przy opracowaniu programu oparto się na założeniu, że dziedzictwo kulturowe Dolnego Śląska jest elementem powszechnie rozpoznawalnym przez mieszkańców, jednocześnie stanowi silny wyraz kształtującej się tożsamości regionalnej i ponadregionalnej.

W tym więc zakresie program wpisuje się w określoną w *Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku* misję regionu: Dolny Śląsk to region, który łączy Polskę z Europą.

Program opieki nad zabytkami Województwa Dolnośląskiego 2007–2011 proponuje przyjęcie konkretnych zadań Urzędu Marszałkowskiego i podległych mu jednostek:

1. Dofinansowanie prac konserwatorskich i zabezpieczenia zabytków:
 - kontynuacja programu prowadzonego przez Wydział Kultury Urzędu Marszałkowskiego dofinansowania prac konserwatorskich na drodze konkursu ofert na realizację zadań publicznych z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego. Głównym celem jest pobudzenie do działania maksymalnej liczby osób prawnych. Jako priorytet w przyznawaniu środków w okresie funkcjonowania programu przyjmuje się: w zakresie zabytków architektury i budownictwa prace zabezpieczające i remontowe przy obiektach znajdujących się w udokumentowanym złym stanie technicznym, zagrożonych postępującą destrukcją, w pierwszej kolejności budowli drewnianych, następnie pomników historii i proponowanych do uznania za pomniki historii; w zakresie dzieł sztuki i rzemiosła artystycznego konserwacja obiektów o udokumentowanym złym stanie zachowania, powstałych do schyłku XVII wieku, w pierwszej kolejności zabytków sztuki średniowiecznej;
 - dofinansowanie w drodze konkursu wykonania i funkcjonowania zabezpieczeń przeciwwłamaniowych i przeciwpożarowych w obiektach o cennym wystroju i wyposażeniu, a także w budowlach drewnianych.
2. Wspieranie rozwoju bazy i sieci muzealnej w regionie, przede wszystkim w zakresie powstawania magazynów muzealnych, w tym archeologicznych. Zakłada się, że istniejąca sieć muzeów nie ulegnie zmianie w okresie funkcjonowania programu.

Prowadzone obecnie prace wykopaliskowe to w 90% badania ratownicze. Zgromadzony podczas ich prowadzenia materiał jest na mocy Ustawy własnością Skarbu Państwa. Stworzenie magazynów z ośrodkami badawczymi w oparciu o wybrane istniejące muzea pozwoli na zachowanie w regionie tej części dziedzictwa, a jednocześnie wzmocni regionalną sieć muzealną. Warunkiem udziału Urzędu Marszałkowskiego jest dofinansowanie przedsięwzięcia przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
3. Prowadzenie działań szkoleniowych i promocyjnych:
 - prowadzenie szkoleń i wydawanie materiałów instruktażowych dla radnych i urzędników samorządowych, zawierających informacje o sposobie przygotowywania programów opieki nad zabytkami oraz w zakresie i możliwościach opieki i ochrony zabytków przez gminy i powiaty. Głównym celem jest pobudzenie do działania samorządów, zarówno w zakresie opracowania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, obligatoryjnych programów opieki nad zabytkami, jak i korzystania z możliwości finansowania przedsięwzięć związanych z ochroną zabytków, w tym z programami rewaloryzacyjnymi;
 - wspieranie, w drodze konkursu ofert, wydawnictw i publikacji multimedialnych o zabytkach regionu, zarówno naukowych, jak i popularnonaukowych. Zakłada się, że dofinansowanie na drodze konkursu ofert zachęci również mniejsze ośrodki do wydania publikacji o swoich zabytkach;
 - organizacja i udział w *Europejskich Dniach Dziedzictwa* jako corocznej imprezy popularyzującej zabytki. Zakłada się, że wypracowana przez Radę Europy forma *Europejskich Dni Dziedzictwa* jako imprezy popularnej, o masowym charakterze, opartej w zasadzie o działania wolontariuszy, wymaga ze strony Urzędu Marszałkowskiego pomocy w zakresie organizacji i promocji. Zadanie to zostanie powierzone jednostce organizacyjnej Urzędu Marszałkowskiego lub innej samorządowej i zabezpieczone w corocznych planach finansowych.
 - stworzenie nagrody Marszałka Województwa dla najlepszego użytkownika zabytku. Nagroda przyznawana będzie w drodze konkursu przez kapitułę działającą podstawie regulaminu, który zostanie opracowany przez Wydział Kultury Urzędu Marszałkowskiego.
 - rozwinięcie programów nauczania regionalnego dla uczniów szkół stopnia podstawowego i gimnazjalnego. Zakłada się wypracowanie, wspólnie z Wydziałem Nauki i Edukacji Urzędu Marszałkowskiego, założeń pozwalających stworzyć program edukacji regionalnej o nazwie „Znaki Przeszłości-Znaki Czasu”.
4. Tworzenie szlaków turystycznych tematycznych rowerowych, pieszych, wodnych i samochodowych, co zwiększy atrakcyjność Dolnego Śląska oraz wzmocni aktywność związaną z obsługą ruchu turystycznego regionów, które nie są dziś zaliczane do zbyt atrakcyjnych. Przyczynić ma się do tego również renowacja i udostępnienie zabytków.

Jednym z najbardziej znanych szlaków europejskich jest historyczna Droga Królewska – *Via Regia*, na której trasie leży gmina Chojnów (jej przebieg to mniej więcej trasa obecnej drogi A4). Zakłada się przygotowanie przez interdyscyplinarny zespół ekspertów, koordynowany przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego, opracowań koncepcyjnych, jako materiału studyjnego dla lokalnych samorządów.

W maju 2008 roku powstał Wydział Turystyki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego. Nowy wydział będzie m.in.:

 - promował region
 - koordynował i rozwijał nowe produkty turystyczne
 - wspierał organizacje pozarządowe zajmujące się rozwojem turystyki
 - zajmował się badaniem ruchu turystycznego w regionie
 - realizował inne zadania wynikające z ustawy o turystyce.

5. Tworzenie parków kulturowych:

- stworzenie koncepcji sieci parków kulturowych jako materiału inicjującego dyskusję nad ich utworzeniem przez lokalne samorządy. Zakłada się przygotowanie przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, filia we Wrocławiu, w współpracy z Zarządzeniem Województwa Dolnośląskiego, opracowań koncepcyjnych, jako materiału studyjnego dla lokalnych samorządów. Utworzenie parku kulturowego jest zależne jedynie od woli samorządu. W wielu przypadkach brak jest podstawowych, studyjnych materiałów, które pozwoliłyby na podjęcie dyskusji o celowości stworzenia parku; jest to szczególnie trudne w wypadku, gdy park miałby swym zasięgiem objąć obszar kilku gmin;
- opracowanie przez Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne studiów określających granice parków kulturowych, które mogą stać się inspiracją dla lokalnych samorządów.

6. Wystąpienie do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego o uznanie za pomniki historii najcenniejszych obiektów z obszarów województwa dolnośląskiego. Zakłada się, że w przyszłości fakt uznania przez prezydenta Rzeczypospolitej zabytku za pomniki historii będzie miał coraz większe znaczenie, również finansowe. Głównym celem jest wprowadzenie na listę jak największej liczby najcenniejszych zabytków z terenu województwa dolnośląskiego. Uznanie za pomniki historii jest warunkiem koniecznym do starań o wpis na *Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO*.

VII.3 Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Legnickiego na lata 2006–2010

Art. 87 ust. 1 cytowanej ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na zarząd powiatu obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami.

Jak zapewniają autorzy „Programu”, jest on „zgodny z wyznaczonymi w planie zagospodarowania przestrzennego województwa (uchwalonym przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego uchwałą nr XLVIII/873/2002 z dnia 30 sierpnia 2002 r.) celami polityki przestrzennej, zasadami ich realizacji oraz przyjętymi w planie kierunkami działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. W sferze kulturowej obejmującej system ochrony dziedzictwa kulturowego przyjęto w planie ogólne zasady kompleksowości działań ochronnych i rewaloryzacyjnych, łączenia ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego oraz promowania regionalnych walorów dziedzictwa kulturowego.

W „Programie” scharakteryzowano krajobraz kulturowy powiatu i tworzące go składniki: przyrodę, położenie geograficzne, parki i ogrody zabytkowe jako dobra przyrody i kultury, przypomniano historię regionu i czynniki kształtujące krajobraz kulturowy. Opisano również zabytki, z podziałem na ich rodzaj (archeologiczne, nieruchome, ruchome).

Zwrócono uwagę na sieć szlaków turystycznych, wymieniając wśród nich

- **Szlak Spacerowy Doliny Czarnej Wody, Wykopalisk Archeologicznych, Piastowskich Grodzisk**, z następującym opisem: znaki żółte, długość 13 km. Szlak wyznaczony w celu umożliwienia wędrowki pieszej użytkownikom Ośrodka Wypoczynku Świątecznego. Biegnie przez tereny leśne „Doliny Czarnej Wody” – obszaru chronionego krajobrazu. Przebieg szlaku: Modła – Patoka – Czyżyki – Zamek (180 m n.p.m.) – Rokitki (Ośrodek Wypoczynku Świątecznego);
- **Szlak II Armii Wojska Polskiego** – znaki biało-czerwone z zieloną sylwetką czołgu. Wariant południowy – długość 60 km. Szlak poprowadzony został poprzez miejsca walk stoczonych na terenie Dolnego Śląska od stycznia do maja 1945 r. przez II Armię Wojska Polskiego oraz wojska 1 Frontu Ukraińskiego. Obejmuje zarówno miejsca walk, pobytu wojsk i sztabów, cmentarze żołnierzy polskich i radzieckich, jak i pomniki walki i męczeństwa, tablice pamiątkowe, sale historii oraz szkoły im. II Armii Wojska Polskiego. Przebieg szlaku: Dębice - Strzałkowice - Tyniec Legnicki - Koskowice - Legnica – Studnica - Chojnów - Krzywa - Okmiany Tomaszów Bolesławiecki - Bolesławiec.

Pisząc o finansowaniu przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków, podkreślono, iż „ze środków będących w dyspozycji samorządu nie jest możliwa renowacja zabytków powiatowych ani pomoc właścicielom zabytków z terenu powiatu legnickiego na ich ochronę przed degradacją lub zniszczeniem.

Dlatego jest potrzebne wsparcie tych zadań ze środków będących w dyspozycji ministra kultury i dziedzictwa narodowego oraz innych źródeł publicznych, a także aktywność w poszukiwaniu finansowania unijnego oraz współpraca w tym zakresie różnych podmiotów będących właścicielami bądź użytkownikami zabytków oraz organizacji promujących walory krajobrazu kulturowego.”

Przypomniano, iż w 2004 r., postanowieniem Starosty Legnickiego, powołano Powiatową Grupę Roboczą ds. Ochrony Zabytków przed Przystępczością. Grupa prowadzi kontrole wybranych zabytków, sporządzając protokoły i fotografie oraz wysyłając zalecenia właścicielom zabytków. Działalność Grupy uświadomiła właścicielom i użytkownikom zabytków konieczność właściwego zabezpieczenia obiektu oraz pozwoliła zrozumieć zasady opieki nad zabytkiem, jego właściwego użytkowania i konserwacji.

Autorzy „Programu” w rozdziale VII piszą: „Program opieki nad zabytkami powiatu legnickiego na lata 2006-2010” jest wieloletnim planem, który w sposób kompleksowy określa zadania powiatu w dziedzinie opieki nad zabytkami. Program zakłada realizację zadań w zakresie kultury i opieki nad zabytkami.

Do priorytetowych celów programu należą:

- ochrona krajobrazu kulturowego;
- zachowanie dziedzictwa kulturowego dla następnych pokoleń;
- integracja społeczności lokalnych przy pomocy poszerzania wiedzy o zasobach dóbr kultury i ich stanie, prezentacji określonych wartości i walorów kulturowych;
- kształtowanie wśród mieszkańców powiatu potrzeby poznawania wiedzy o przeszłości regionu, jego tradycji, poszanowaniu wartości materialnych i niematerialnych wielokulturowego polskiego, czeskiego, austriackiego i niemieckiego dziedzictwa naszego regionu, akceptacji dobrych relacji z sąsiadami, zwłaszcza z Niemcami i Czechami;
- kreowanie działań prorozwojowych, poprawy życia mieszkańców poprzez wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego, dążeniu do zrównoważonego rozwoju powiatu.”

Cele powyższe nie są i nie mogą być sprzeczne ze „Strategią rozwoju powiatu legnickiego na lata 2002–2017” oraz dokumentami wyższej rangi.

Cele mają być osiągnięte poprzez realizację wielu zadań, dotyczących ogólnie pojętej opieki nad zabytkami, zakładając współpracę z właścicielami zabytków oraz wojewódzkim konserwatorem zabytków i organizacjami, mającym w zakresie działalności szeroko pojętą opiekę nad zabytkami, oraz prac przy zabytkach, stanowiących własność powiatu.

Zadanie obejmują dziedziny związane z:

- aktualizacją ewidencji zabytków,
- stworzeniem elektronicznej bazy danych o zabytkach,
- dalszą kontrolą zabytków pod kątem ich zabezpieczenia,
- wspomaganie właścicieli zabytków w zakresie pozyskania środków na instalację systemu zabezpieczeń,
- oznakowaniem zabytków,
- podejmowanie różnych form ochrony, rewaloryzacji i oznakowania stanowisk archeologicznych,
- opracowaniem programu poprawy stanu technicznego tras turystycznych wraz z położeniem nacisku na zabytki,
- podejmowaniem działań związanych z rozwojem agroturystyki i ekoturystyki,
- budową tras rowerowych z włączeniem obiektów zabytkowych,
- popularyzacją wiedzy o zabytkach,
- promocją zabytków w Internecie,
- poszerzeniem wiedzy o regionie i jego dziedzictwie kulturowym wśród społeczeństwa – edukacja na poziomie szkolnym,
- szkoleniem właścicieli zabytków na temat zasad konserwatorskich oraz możliwości pozyskania środków finansowych na prace przy zabytkach,
- opracowaniem zasad ochrony krajobrazu i środowiska kulturowego przy planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

W „Programie” wyrażono zaniepokojenie degradacją krajobrazu kulturowego, zaznaczając, jak ważne jest uświadomienie samorządom istnienia tożsamości regionalnej. Przywrócić ją, a tym samym zachować, można jedynie „poprzez restaurację tradycyjnego krajobrazu, upodobnienie i zakorzenienie mieszkańców w lokalnej społeczności, otwarte, wolne od uprzedzeń uznanie wkładu kultury polskiej, czeskiej i niemieckiej w rozwój Dolnego Śląska i powiatu legnickiego, współpracę z sąsiadami Polski, z myślą o partnerstwie i wspólnocie interesów, oraz promocję bogatych zasobów dóbr kultury i natury w regionie, kraju i wśród państw świata.” Jakkolwiek wzniosłe nie zabrzmiałyby powyższe słowa, istotnym jest fakt, iż poprzez pielęgnowanie tożsamości na najniższym poziomie, czyli gminnym, buduje się mocne poczucie tożsamości na poziomie całego regionu.

Powiat legnicki bierze udział w corocznie organizowanych Europejskich Dniach Dziedzictwa. W czasie ich trwania, we wrześniu, mieszkańcy mają możliwość bezpłatnego zwiedzania zabytków. Powiat udostępnia założenie pałacowo-parkowe w Brenniku, gm. Ruja i pobenedyktyński zespół klasztorny w Legnickim Polu.

Głównym celem Europejskich Dni Dziedzictwa jest poszerzenie wiedzy społeczeństw europejskich na temat własnego i wspólnego dziedzictwa kulturowego, a jednym ze sposobów jest bezpłatny dostęp do obiektów, które na co dzień są niedostępne lub też do których wstęp wiąże się z opłatami.

VIII. OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W DOKUMENTACH GMINNYCH

VIII.1 Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Gminy Chojnów

Dokument stanowi załącznik do uchwały nr XXXI/166/2000 Rady Gminy w Chojnowie z dnia 12.12.2000 r.

W Strategii podzielono gminę na 3 obszary:

- południowy, leżący w bezpośrednim sąsiedztwie autostrady A4, proponowany jako teren aktywności gospodarczej
- środkowy, z przeznaczeniem głównie na rozwój produkcji rolnej
- północny jako teren pod rozwój rekreacji, turystyki i agroturystyki.

Pomimo wymienienia ilości zabytków w gminie Chojnów, nie zaproponowano włączenia ich w strategię rozwoju, nie napisano o ich stanie zachowania, strukturze własności, a przede wszystkim pominięto jako ważny element planowania turystycznego.

VIII.2 Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Chojnów

Plan rozwoju lokalnego został sporządzony w celu „zidentyfikowania zadań, których realizacja przyczyni się do aktywizacji społeczno-gospodarczej gminy. Wybór projektów koncentrował się głównie na zadaniach, które mają szansę na dofinansowanie ze środków strukturalnych Unii Europejskiej.”

W części II, w rozdziale „*Turystyka*” podkreślono, że północna część gminy posiada duże walory turystyczne oraz wymieniono ośrodek w Rokitkach i Jarosówce jako miejsca aktywne turystycznie. Napisano także o dwóch ścieżkach rowerowych:

- szlaku rowerowym Rokitki, biegnącym z terenu ośrodka wypoczynkowego w Rokitkach przez Biskupin i lasy w kierunku Modłej, a następnie zakręcającym w pobliżu Czernikowic, biegnącym dalej do Jerzmanowic i z powrotem do Rokitek;
- szlaku rowerowym Jarosówka, biegnącym z Rokitek przez Zamienice, Michałów i Jarosówkę.

Wspomniano również o „ośrodku konferencyjno-wypoczynkowym” w Piotrowicach. Znajduje się on na terenie zabytkowego zespołu pałacowo-parkowo-folwarcznego.

W części „*Zagospodarowanie przestrzenne*” wymieniono 16 zabytkowych parków, wpisanych do rejestru zabytków oraz umieszczono wykaz pomników przyrody.

Opisując „*Stan obiektów dziedzictwa kulturowego*” wymieniono obiekty w rejestrze zabytków i w ewidencji zabytków, podkreślając ich wysokie walory kulturowe oraz zły stan techniczny.

Plan wymienia również najważniejsze problemy, determinujące kondycję gminy, wśród nich, w obszarze turystyki i środowiska naturalnego:

- zły stan parków wiejskich,
- brak promocji walorów turystycznych gminy w skali regionu,
- brak inwestycji w zakresie tworzenia nowej infrastruktury turystycznej i modernizacji już istniejącej.

W obszarze kultury wymieniono m.in.:

- zły stan techniczny obiektów zabytkowych,
- wysokie koszty utrzymania zabytków.

Jako główne ośrodki kultury w gminie wymieniono świetlice wiejskie i biblioteki. Dostęp do kultury zapewniają również gminne imprezy i festyny (m.in.: Święto Ludowe, Dożynki, Święto Sportu, Dzień Dziecka).

W konkluzji, jako zadania poprawiające sytuację w gminie, wymienia się, obok rozwoju infrastruktury technicznej, poprawy stanu środowiska naturalnego, stymulowania rozwoju gospodarczego, poprawę jakości życia mieszkańców, w tym ważne dla ochrony dóbr kultury zadania, m.in.:

- remonty budynków użyteczności publicznej,
- wspieranie oświaty i kultury, ochrony zdrowia oraz pomocy społecznej.

W ramach podniesienia atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej gminy wymieniono m.in.:

- ochronę i promocję zasobów przyrodniczych,
- poprawę stanu technicznego i bezpieczeństwa obiektów zabytkowych,
- promocję walorów wypoczynkowych gminy.

W części dotyczącej planowania zadań na poszczególne lata główny nacisk położono na poprawę infrastruktury technicznej (wodociągi, kanalizacja itp.), co wydaje się warunkiem niezbędnym dla budowy szeroko pojętej infrastruktury kulturalnej, w tym turystycznej, z podkreśleniem roli zabytków.

VIII.3 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Chojnów

W rozdziale A „*Uwarunkowania rozwoju Gminy Chojnów*” wymieniono obiekty wpisane do rejestru zabytków i obiekty figurujące w ewidencji zabytków, podkreślając ich zły stan techniczny (część 2.1 „*Środowisko kulturowe*”).

Napisano również o zabytkowych parkach (część 2.2 „*Środowisko przyrodnicze*”).

W rozdziale B „*Kierunki zagospodarowania przestrzennego Gminy Chojnów*” podkreślono, że „gmina Chojnów dysponuje znacznym potencjałem sprzyjającym rozwojowi rolnictwa. Dobra jakość gleb, długi okres wegetacyjny i dogodne warunki klimatyczne przesądziły o dotychczasowym, dominująco rolniczym profilu gminy”. Jednakże, mimo tych warunków, kondycję gminy uznano za złą i stwierdzono przy tym, iż może ona ulec poprawie, gdy zwiększy się aktywizację gospodarczą gminy, stosując zasady nowoczesnego, harmonijnego i zrównoważonego rozwoju.

Określono strategiczne cele gminy, wśród których są:

- poprawa jakości życia mieszkańców, m.in. poprzez upowszechnianie kultury i sztuki,
- podniesienie atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej gminy poprzez:
 - poprawę kondycji środowiska przyrodniczego,
 - rozwój obiektów obsługujących ruch turystyczny,
 - rozwój agroturystyki,
 - akcje promujące walory wypoczynkowe gminy.

Wyznaczono 5 elementów, o które winien być oparty rozwój przestrzenny gminy. Są to:

- przebieg przez obszar gminy autostrady A4 i związane z nim dwa węzły autostradowe „Krzywa” i „Chojnów”,
- lokalizację stref aktywizacji gospodarczej, w otoczeniu węzłów autostradowych i miasta Chojnowa,
- wyeksponowanie wartości obszaru chronionego krajobrazu Doliny Czarnej Wody, wraz ze zlokalizowanymi na jego terenie Rokitkami i Jaroszkówką, jako miejscowościami o potencjale rekreacyjnym,
- realizację obwodnicy miejskiej Chojnowa i zainwestowanie terenów do niej przyległych,
- restrukturyzację i modernizację rolnictwa.

Pisząc o „*Obszarach objętych ochroną środowiska przyrodniczego i kulturowego*” zwrócono uwagę na sposób prowadzenia prac ziemnych w rejonie stanowisk archeologicznych. Jest to jedyna kwestia z dziedziny ochrony dziedzictwa kulturowego, jaką poruszono w części „*Kierunki*”.

W rozdziale „*Obszary zabudowane, ze wskazaniem terenów wymagających przekształceń lub rehabilitacji*” zalecono „systematyczne porządkowanie układów zabudowy wiejskiej” oraz podano ogólne parametry kształtowania przestrzeni, wśród nich:

- wysokość obiektów na działkach siedliskowych i rekreacyjnych – dwie kondygnacje, w tym druga w dachu stromym,
- wysokość obiektów na działkach budowlanych – max. trzy kondygnacje, w tym trzecia w dachu stromym,
- należy stosować strome dachy o nachyleniu połaci 35 – 55°, kryte dachówką lub jej imitacją.

Parametry powyższe z jednej strony są zbyt ogólne, ale z drugiej ograniczające możliwości kształtowania ładu przestrzennego, gdyż podczas sporządzania miejscowych planów dla poszczególnych wsi, każdy teren należy traktować indywidualnie, co może spowodować niezgodność planu ze studium.

VIII.4 Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Plany zagospodarowania przestrzennego w gminie Chojnów opracowywane są częściowo. Obecnie aktualne są następujące plany:

- 1) miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla obszaru wsi **Krzywa i Okmiany** – zatwierdzony uchwałą Rady Gminy Chojnów nr LIII/271/2002 z dnia 29 maja 2002 r.
- 2) miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego **wsi Rokitki oraz części obrębu wsi Zamienice** – zatwierdzony uchwałą Rady Gminy w Chojnowie nr LVI/288/2002 z dnia 30 września 2002 r.
- 3) miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla obszaru wsi **Budziwojów oraz części wsi Gołaczów** – zatwierdzony uchwałą Rady Gminy Chojnów nr V/29/2002 z dnia 30 grudnia 2002 r.
- 4) miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla obszaru obrębu wsi **Biała** – zatwierdzony uchwałą Rady Gminy Chojnów nr XL/238/2005 z dnia 27 października 2005 r.
- 5) miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla obszaru obrębu wsi **Jerzmanowice** – zatwierdzony uchwałą Rady Gminy Chojnów nr XL/237/2005 z dnia 27 października 2005 r.

Ad 1. W § 4 dla poszczególnych terenów określono warunki, zasady i standardy kształtowania zabudowy, w tym nieprzekraczalną wysokość w metrach i ilości kondygnacji, zabudowy, układ połaci dachowych, rodzaj pokrycia dachowego.

Zobowiązano (MN) do nawiązania formą budynku do „istniejącej w sąsiedztwie zabudowy o charakterystycznych cechach regionalnych”.

Ustalono kąt nachylenia połaci dachowych, w budynkach modernizowanych i nowo projektowanych.

Ustalono także nieprzekraczalną linię zabudowy.

Dla zabytkowej zieleni parkowej zapisano konieczność uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków prac przy usuwaniu drzew i wykonywaniu robót ziemnych oraz konieczności uzyskania zgody wojewódzkiego konserwatora zabytków na prowadzenie wszelkich prac oraz inwestycji na terenie objętym ochroną konserwatorską.

W § 8 określono zasady zagospodarowania terenów i obiektów podlegających ochronie, w tym konieczność uzyskania pozwolenia WKZ na wykonywanie prac ziemnych w rejonie stanowisk archeologicznych oraz w strefie OW obserwacji archeologicznej.

Zapisano także wymóg uzyskania pozwolenia WKZ na prowadzenie prac przy obiektach i na terenach wpisanych do rejestru zabytków, a w odniesieniu do obiektów o walorach kulturowych [figurujących w ewidencji zabytków] zobowiązano do uzyskania opinii WKZ.

Zapisano ponadto, iż w przypadku wykonywania wszelkich prac ziemnych należy uprzednio uzyskać opinię WKZ.

Na rysunku planu oznaczono: stanowiska archeologiczne, granice strefy OW, strefę ochrony zabytkowego założenia parkowego.

Ad. 2. W § 7 określono zasady zagospodarowania terenu wynikające z potrzeby ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego, w tym do stanowisk archeologicznych zapisano konieczność uzyskania pozwolenia WKZ na wykonywanie wszelkich robót ziemnych oraz, w razie potrzeby, przeprowadzenia

prac o charakterze ratowniczym wraz ze sporządzeniem dokumentacji naukowej i zabezpieczeniem materiału zabytkowego.

W § 9 ustalono ogólne warunki, zasady i standardy zagospodarowania terenów budowlanych oraz kształtowania zabudowy, w tym linie zabudowy, wysokość w metrach i ilości kondygnacji nowo projektowanych i przebudowywanych obiektów. Wprowadzono obowiązek stosowania w budynkach mieszkalnych dachów dwuspadowych, krytych dachówką lub materiałem dachówko podobnych, o spadku połaci od 35 do 50°.

Wprowadzono zakaz budowania ogrodzeń, krat, bram z „żebrowanej stali zbrojeniowej oraz innych elementów odpadowych”.

Ad. 3. W § 4 ogólnie ustalono warunki, zasady i standardy kształtowania zabudowy i urządzania terenu, w tym obowiązek dostosowania formy nowych obiektów do skali, bryły i detalu do istniejącej zabudowy oraz wysokości dachu, układu kalenicy, poziomu posadowienia parteru, formy i wysokości ogrodzenia. Ustalono nieprzekraczalne linie zabudowy. Dla niektórych terenów ustalono wysokość zabudowy – maksymalnie 2 kondygnacje naziemne, obowiązek stosowania stromych dachów o kącie nachylenia połaci 35 –55° oraz pokrycie dachu dachówką lub materiałem imitującym dachówkę.

Określono także strefę OW obserwacji archeologicznej, oznaczając ją na rysunku planu, oraz „ochronę reliktywów archeologicznych”, a także zabytkowej alei kasztanowej – utrzymanie, konserwację drzew oraz uzupełnienia należy uzgadniać ze „Służbą Ochrony Zabytków” [obecnie Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków].

Poza planem znalazł się zabytkowy pałac, folwark i park w Budziwojowie.

Ad. 4. W § 3 określono dla poszczególnych terenów parametry i wskaźniki kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu, w tym linię zabudowy, wysokość zabudowy w metrach, geometrię dachu o kątach nachylenia połaci od 40 do 50° z dopuszczeniem innych wartości. Piszząc o zabytkowym parku, zaznaczono, iż „obowiązują zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury ustalone w planie”.

Co istotne, w § 4 zapisano wymóg pokrycia dachów spadzistych dachówką lub materiałami o podobnej fakturze. Nałożono wymóg, aby nowa zabudowa „gabarytami i sposobem kształtowania bryły była zharmonizowana z zabytkową i odwoływała się do miejscowej tradycji architektonicznej (...)”.

§ 6 zawiera zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, w tym informację, iż na prowadzenie prac w zabytkowym parku należy uzyskać pisemne pozwolenie WKZ.

Ustalono także ochronę obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków, polegającą na wymogu konsultowania i uzgadniania wszelkich działań inwestycyjnych w zakresie przebudowy, rozbudowy, remontów i zmiany funkcji tych obiektów z WKZ.

Dokonano ważnego zapisu, że spis zabytków architektury i budownictwa podlega sukcesywnym uzupełnieniom i weryfikacji.

W tekście planu umieszczono spis zabytków oraz stanowisk archeologicznych wraz z zapisem o konieczności zapewnienia, w wypadku prac ziemnych, nadzoru archeologicznego i obowiązek uzyskania pozwolenia WKZ.

Ad. 5. W § 3 dla poszczególnych terenów określono parametry i wskaźniki kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu, w tym maksymalną wysokość zabudowy od 9,0 do 12,5 m, geometrię dachu – dachy dwu- lub wielospadowe, symetryczne, z dopuszczeniem dachów płaskich. Ustalono kąt nachylenia połaci dachowych na 35 - 50°.

Dla terenu ZP zapisano jako przeznaczenie „zieleń parkową wraz z budynkiem pałacu”.

§ 4 określa zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego, m.in. wymóg, aby nowa zabudowa była zharmonizowana z zabytkową i odwoływała się do miejscowej tradycji architektonicznej.

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, zawarte w § 6, to przede wszystkim wykaz zabytków w rejestrze (wiatrak holenderski) i w ewidencji, stanowiska archeologiczne, a także wymóg uzyskania pozwolenia lub uzgadniania robót przy tych obiektach.

Na rysunku planu zaznaczono jedynie stanowiska archeologiczne.

Jak widać z powyższego, nie wszędzie wyznaczono strefy ochrony konserwatorskiej, nie oznaczono na rysunkach obiektów wpisanych do rejestru zabytków i ewidencji, z wyjątkiem stanowisk archeologicznych.

Cenne są, choć pozwalające na dość swobodną interpretację, zapisy mówiące o kształtowaniu nowej zabudowy w taki sposób, aby nawiązywała do miejscowej tradycji architektonicznej oraz była zharmonizowana z zabudową zabytkową.

Wymóg stosowania dachów dwuspadowych, z dopuszczeniem np. wielospadowych też nie jest gwarancją na zapewnienie ładu przestrzennego. Ideą byłoby wymienienie, jakie rodzaje dachów i na jakim terenie można stosować. Wydaje się również konieczne podanie minimalnej wysokości nowej zabudowy.

Aby chronić układ wsi, zwłaszcza o średniowiecznej proveniencji, obejmuje się ją strefą B ochrony konserwatorskiej. W razie uznania, iż miejscowość jest wyjątkowo cennym układem ruralistycznym i/lub cechuje się bogatą historią, można wpisać ją do rejestru zabytków, a w planie zagospodarowania przestrzennego objąć strefą A ochrony konserwatorskiej.

Należy także widzieć miejscowość z dalszej perspektywy, aby chronić krajobraz kulturowy wsi, utrzymywać jego dominanty w postaci przede wszystkim wież kościelnych, obiektów rezydencjonalnych, zabytkowej zieleni zorganizowanej. W tym celu wyznacza się strefę K ochrony krajobrazu.

Dla wsi o średniowiecznej metryce wyznacza się strefę OW obserwacji archeologicznej, co oznacza najczęściej konieczność zapewnienia nadzoru archeologicznego podczas wykonywania prac ziemnych.

Z punktu widzenia konserwatorskiego za pożądane należy uznać takie plany zagospodarowania, które szczegółowo określają zasady kształtowania ładu przestrzennego, a więc:

- a) parametry dla nowej zabudowy uzupełniającej historycznie wydzielone siedliska, z podaniem minimalnych i maksymalnych wartości oraz materiałów, z jakich winny być wykonane pokrycia dachów; tu winny znaleźć się również zakazy; restrykcyjnie, z uwzględnieniem obowiązujących norm, winny być wyznaczone linie zabudowy;
- b) parametry dla nowej zabudowy na terenach nowych osiedli, oddzielonych od historycznego układu ruralistycznego.

VIII.5 Plany rozwoju miejscowości

1. Plan Rozwoju Miejscowości Krzywa

Jako cel główny Planu określono wzmocnienie i rozwój życia społecznego, kulturalnego i materialnego wsi oraz promocję atutów gospodarczych Krzywej.

Za priorytetowe w dążeniu do osiągnięcia celu uznano następujące zadania:

- poprawę estetyki wsi poprzez pielęgnację ogrodów, terenów zielonych i obejść,
- wspieranie działalności klubu sportowego „Sokół” i zespołu folklorystycznego „Jaskółki”,
- pozyskanie budynku dla Ochotniczej Straży Pożarnej i jego adaptację na remizę strażacką,
- przeprowadzenie niezbędnych prac remontowo-modernizacyjnych infrastruktury kulturalnej i rekreacyjno-sportowej,
- zakup podstawowego wyposażenia do świetlicy wiejskiej,
- budowanie więzi międzyludzkich poprzez organizowanie imprez kulturalnych, zawodów sportowych oraz innych form spędzania wolnego czasu,
- promocję terenów inwestycyjnych,
- budowę chodnika łączącego centrum wsi z ośrodkiem zdrowia,
- współpracę z władzami gminy na rzecz rozwoju infrastruktury technicznej, a w szczególności: budowy kanalizacji sanitarnej i naprawy nawierzchni dróg.

W grupie priorytetów znalazły się zadania konkretne, jednorazowe oraz bardziej ogólne, do realizacji w dłuższym czasie, jak poprawa estetyki wsi, przeprowadzenie prac remontowo-modernizacyjnych, budowanie więzi międzyludzkich.

2. Plan Rozwoju Miejscowości Osetnica

Jako cel główny uznano pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego oraz dbanie o jakość życia i pracy na wsi poprzez czynny udział społeczności lokalnej w rozwoju Osetnicy.

Wyznaczono 8 priorytetów, którymi są:

- 1) opieka nad obiektami zabytkowymi,
- 2) przeprowadzenie niezbędnych prac remontowo-modernizacyjnych infrastruktury kulturalnej i rekreacyjno-sportowej,
- 3) zakup podstawowego wyposażenia do świetlicy wiejskiej,
- 4) zwiększenie dostępu do nowych technologii na wsi – uruchomienie kawiarenki internetowej w świetlicy wiejskiej,
- 5) budowanie więzi międzyludzkich poprzez organizowanie imprez kulturalnych, zawodów sportowych oraz innych form spędzania wolnego czasu,
- 6) poprawa wizerunku miejscowości – dbanie o estetykę, porządek i bezpieczeństwo,
- 7) podtrzymywanie kontaktu z zaprzyjaźnionymi mieszkańcami wsi Steinsdorf w Niemczech.
- 8) współpraca z władzami gminy na rzecz rozwoju infrastruktury technicznej, a w szczególności: budowy kanalizacji sanitarnej i naprawy nawierzchni dróg.

Podobnie, jak w przypadku wsi Krzywa, tak i tutaj wymieniono konkretne zadania i bardziej ogólne, w tym: opiekę nad obiektami zabytkowymi, przeprowadzenie prac remontowych, budowanie więzi międzyludzkich, poprawę wizerunku miejscowości.

IX. PODSTAWY PRAWNE I CELE SPORZĄDZENIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY CHOJNÓW

Podstawą sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest *ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późniejszymi zmianami)*.

Ustawa wprowadziła obowiązek sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe i gminne programów opieki nad zabytkami.

W rozdziale 8 art. 87 ustawy stwierdza się, że Wójt Gminy sporządza gminny program opieki nad zabytkami na okres 4 lat.

Gminny program opieki nad zabytkami podlega uchwaleniu przez Radę Gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami sporządza się sprawozdanie, które przedstawia się Radzie Gminy.

Gminny program opieki nad zabytkami ma na celu realizację tej sfery działań rozwojowych, która poprawi funkcjonowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, decydując w znacznym stopniu o walorach gminy.

Polityka gminy powinna opierać się na wykorzystaniu zasobów środowiska kulturowego i środowiska przyrodniczego. Rozwój gminy powinien zachodzić przy zapewnieniu warunków trwania i wzbogacenia materialnego dziedzictwa kulturowego.

Cel główny sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami: ochrona i upowszechnianie dziedzictwa kulturowego na terenie Gminy Chojnów.

Cele szczegółowe:

ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w rozdziale 8, art.87 pkt 2, określa zasadnicze cele programów opieki nad zabytkami:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) eksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

X. charakterystyka PRZYRODNICZO-GEOGRAFICZNA GMINY CHOJNÓW

1. Warunki geograficzne

Gmina wiejska Chojnów położona jest na północny zachód od Legnicy. Administracyjnie wchodzi w skład województwa dolnośląskiego, powiatu legnickiego. W skład gminy wiejskiej wchodzi 25 miejscowości, formalnie podzielonych na 22 sołectwa. Gmina ma powierzchnię 231, 21 km². Jest to gmina rolnicza z dużymi walorami przyrodniczymi. Zamieszkuje ją 9.393 osoby (dane z 2007 r.).

Gmina Chojnów położona jest w obrębie trzech jednostek fizyczno-geograficznych: makroregionu Niziny Śląsko-Lużyckiej oraz mezoregionów: Równiny Legnickiej i Wysoczyzny Chojnowskiej. Północno-wschodnia część gminy położona jest na Równinie Legnickiej. Jest to teren wzniesiony 140–150 m n.p.m.. Na terenie gminy obejmuje ona dolinę Czarnej Wody i odcinek ujściowy Skory. W obrębie Równiny Legnickiej można wydzielić mikroregion Doliny Czarnej Wody, stanowiący szerokie obniżenie równoleżnikowe, o płaskim dnie. Południowo-zachodnia część gminy położona jest na Wysoczyźnie Chojnowskiej. Jest to teren pofałdowany, stanowiący przejście między Równiną Legnicką a Pogórzem Kaczawskim, wzniesiony średnio 180–200 m n.p.m. Najwyższe wzniesienia występują na południe od Okmian (ok. 278 m n.p.m.), w obrębie Wału Okmiańskiego. Obszar gminy charakteryzuje różnorodność elementów przyrodniczych. Obserwuje się zróżnicowanie rzeźby i budowy geologicznej, układu hydrograficznego, klimatu, szaty roślinnej i gleb.

Gmina Chojnów położona jest w dwóch regionach pluwiotermicznych. Jest to region Ia nadodrzański i IV przedgórski (przejściowy). Nizinną część gminy Chojnów charakteryzuje klimat dość ciepły i suchy. Jest to najcieplejszy obszar, na którym średnia temperatura roku wynosi 8,0 – 8,7 °C. Wiosna rozpoczyna się tu między 26 a 31 marca. Okres wegetacyjny wynosi na omawianym obszarze 220–227 dni, co czyni go najdłuższym w Polsce. Lato trwa 85 – 104 dni.

Region przedgórski jest nieco chłodniejszy. Średnia temperatura roku wynosi 7,5 – 7,87 °C. Wiosna pojawia się w tym rejonie około 1–4 kwietnia. Okres wegetacyjny trwa średnio 213 –217 dni, a lato 69 – 78 dni. Opady atmosferyczne regionu przedgórskiego mają cechy kontynentalne. Maksimum opadów przypada na lipiec, który wyraźnie różni się sumą opadów od pozostałych miesięcy. Minimum opadów przypada na luty. Suma opadów wyraźnie związana jest z wysokością i ekspozycją. Dodatkową rolę odgrywają wiatry fenowe, które wyraźnie obniżają wysokość opadu.

2. Warunki geologiczne

Na niżowej części gminy Chojnów, w warstwie powierzchniowej, występują utwory czwartorzędowe. Są to osady bardzo zróżnicowane genetycznie i wiekowo. Można tu wymienić utwory rzeczne, fluwioglacjalne, zbczowe o różnej miąższości. Utwory żwirowe i piaszczyste spotkać można w Wale Okmiańskim. Są to osady rzeczne, zawierające głównie kwarc, łupki paleozoiczne, granit karkonoski, fylity i inne. Między Chojnowem a Okmianami występują piaski akumulacji lodowcowej z głazami. Są to utwory pochodzenia wodnolodowcowego, z okresu zlodowacenia środkowopolskiego, o czym świadczą okruchy krystalicznych skał skandynawskich (głównie granitów) i stopień ich obróbki. Na osadach fluwioglacjalnych zalegają ponownie warstwy piaszczysto-żwirowe, zaliczane do glacialnych osadów rzecznych, znane m.in. z odśnieżeń w Rokitkach.

Wszystkie doliny rzeczne wypełnione są madami i piaskami rzecznyymi, zasypane w okresie zlodowacenia południowopolskiego. Na nich bezpośrednio leży zachowana we fragmentach ciemnoszara glina morenowa, z silnie zwięzłymi blokami. Glina ta jest zwięzła, ilasta, o barwie ciemnoszarej, a nawet czarnej. Eratyki skalne pochodzą przeważnie z obszarów północno-bałtyckich. Większość osadów czwartorzędowych Niziny Śląskiej związana jest ze zlodowaceniem środkowopolskim. Następstwem tego właśnie zlodowacenia są zarówno serie żwirów i piasków rzecznych z eratykami, jak i drobne piaski i żwiry akumulacji wodnolodowcowej, gromadzące się przed czołem lądolodu. Kolejnym osadem są zastoiskowe ily czerwone posiadające glinę zwałową lub podmorenowe piaski fluwioglacjalne. Trzon osadów czwartorzędowych stanowi glina zwałowa moreny dennej zlodowacenia środkowopolskiego. Miąższość jej jest bardzo duża, dochodzi niekiedy do 30–50 m. Glina ta jest silnie piaszczysta, brunatna, zawiera bloki i głazy pochodzenia południowo-szwedzkiego. Są to najczęściej granity, porfiry, piaskowce, wapienie krystaliczne, gnejsy, gabra, łupki łuszczkowe lub kwarcyty. Serię osadów czwartorzędowych zlodowacenia środkowopolskiego zamykają dużej miąższości osady wodnolodowcowe (piaski i żwiry), tworzące formy rzeźby polodowcowej. Są to moreny kwarcowe, sandry, kemy i terasy kemowe. Do osadów zaliczone są piaski wydymowe, zajmujące niewielki obszar między Czernikowicami a Białą. Na południe od Zamienic i na zachód od Okmian występują torfy. Południową część gminy Chojnów zajmują utwory lessowe i lessopodobne.

Jednym z głównych walorów krajobrazowych gminy są, przy raczej nizinym charakterze ukształtowania terenu, zazwyczaj niewielkie pofałdowania terenu.

W takich warunkach terenowych zlokalizowana jest część miejscowości (m.in. Stary Łom, Okmiany, Biskupin, Jerzmanowice).

Północna część gminy Chojnów to **Obszar Chronionego Krajobrazu „Dolina Czarnej Wody”** (utworzony uchwałą Wojewódzkiej Rady Narodowej, a następnie zaktualizowany rozporządzeniem Wojewody Legnickiego z dnia 1 czerwca 1998 r.) o powierzchni ok. 6300 ha, co stanowi blisko 1/4 powierzchni całej gminy. Swym zasięgiem obejmuje tereny o najniższych glebach pod względem rolniczym oraz tereny lasów (ok. 1/4 powierzchni Obszaru Krajobrazu Chronionego), na jego terenie znajduje się również większość zbiorników wodnych.

Poza Obszarem Chronionego Krajobrazu w 15 miejscowościach znajduje się 16 zabytkowych parków wpisanych do rejestru zabytków, ich łączna pow. wynosi ok. 82 ha, w części z nich znajdują się również niektóre z 36 pomników przyrody (patrz tabela nr 1).

Użytki rolne stanowią ok. 69,2% powierzchni gminy. Na jej obszarze występują głównie następujące typy gleb:

- gleby pseudobielicowe A (61% użytków rolnych),
- mady F (18% użytków rolnych),
- gleby brunatne B (13% użytków rolnych),
- gleby murszowe M (8% użytków rolnych).

Są one wykorzystywane zgodnie ze swoimi właściwościami przyrodniczymi. Gleby brunatne i pseudobielicowe są użytkowane praktycznie w całości jako grunty orne. Na terenie gminy Chojnów okres wegetacji trwa ok. 220 dni. W krajobrazie rolniczym przeważają pola uprawne. Są to przeważnie gleby pszenno-buraczane, pszenne i żytnio-ziemniaczane. Największy udział (73%) mają gleby średnie (IV klasy) i gorszej (V i VI klasy). Najmniejszy udział 3% mają gleby bardzo dobre (II klasy). Zdecydowana większość (77,9%) użytków rolnych posiada dobre warunki dla rozwoju rolnictwa. Pozostałe są przesuszone lub podtopione. Na użytki zielone składa się głównie gleby średnie i gorsze (71,8%). Gleby bardzo dobre (II klasy) mają zaledwie 3,7% udziału. W skład kompleksu zajętego przez użytki zielone wchodzi głównie mady i gleby murszowe silnie zwilgotniałe, z racji niższego położenia.

Na terenie gminy wiejskiej Chojnów aktualnie eksploatowane są kruszywa naturalne, należące do kopalin pospolitych (piaski, żwiry). Eksploatacja odbywa się metodami odkrywkowymi w pobliżu takich miejscowości, jak: Biskupin, Czernikowice, Gołaczów, Okmiany, Kwiatów, Rokitki. W miejscach wyrobisk zwłaszcza w okolicach Rokitek powstały stawy, które są miejscem wypoczynku i rekreacji.

3. Wody powierzchniowe i gruntowe

Przez obszar gminy Chojnów przepływają trzy ciek wodne. Pierwszym z nich jest Czarna Woda, lewy dopływ Kaczawy o długości 48 km, wypływająca z Borów Dolnośląskich. Drugi – Skora, dopływ Czarnej Wody, nieznacznie od niej dłuższa. Trzeci – Brenna, również jest dopływem Czarnej Wody, przepływa m.in. przez Krzywą i Groble i wpada do niej w okolicach Jaroszówki.

Czarna Woda jest rzeką niziną z nieznacznymi spadkami. Charakteryzuje ją płaskie dno o ledwie zaznaczających się zboczach. Szerokość jej doliny dochodzi niekiedy do 5–6 km. Czarna Woda posiada wiele rozwidleń i dopływów w obszarze płytkich wód gruntowych. Wpłynęło to na wykształcenie się gęstej sieci wód powierzchniowych. Na północ od Niedźwiedzic, w okolicy Goliszowa i Zamienic występują liczne stawy. Górski charakter Skorej wywołuje częste powodzie. W związku z tym w obrębie teras zalewowych występują duże powierzchnie podmokłe stale i okresowo.

Skora płynie z kierunku północno-zachodniego na południowy wschód, dość szeroką doliną, oznaczającą się nieznacznymi spadkami. Opuszcza gminę Chojnów w okolicy miejscowości Niedźwiedzice. Jej dno znajduje się na wysokości ok. 130 m n.p.m. Na północ od Chojnowa przeważa typ wód gruntowych płytkich. W osadach trzeciorzędowych i czwartorzędowych spotyka się nawet bagna i torfowiska. Licznie występują tu także jeziora w zagłębieniach moreny dennej. Na terenie gminy wyróżnia się pięć stref występowania wód gruntowych, o zróżnicowanej charakterystyce: najpłytsza, płytka, średniopłytko, głęboka i bardzo głęboka.

4. Lasy

Tereny lasów zajmują powierzchnię 4692 ha, co stanowi 20,29% obszaru gminy. Północna część gminy wchodzi w zasięg Borów Dolnośląskich.

W całkowitej powierzchni lasów 77,36% stanowi sosna, jako gatunek panujący. Pozostałe gatunki zajmują odpowiednio: brzoza – 9,53%, dąb – 4,26%, olsza – 1,99%. Pozostałe gatunki mają zaledwie 1,23% udziału w powierzchniach lasów. W lasach występuje często warstwa podszytowa, na którą składają się świerk, dąb, kruszyna i leszczyna. W skład runa leśnego wchodzi najczęściej: borówka, czernica, orlica, jeżyna, malina, szczawik zajęczy, sałatnik zajęczy, płonnik, rokieta, torfowiec i turzyce. Zarząd nad lasami na terenie gminy Chojnów mają dwa nadleśnictwa: legnickie i złotoryjskie. Według „Programu zwiększenia lesistości i zadrzewień proponowana liczba gruntów przeznaczonych do zalesienia wynosi 1358 ha, a prognozowana powierzchnia leśna – 6050 ha, co stanowiłoby 26,2% obszaru gminy.

5. Fauna

W lasach z większych zwierząt występują głównie jelenie, sarny i dziki, z mniejszych: lisy, zające, wiewiórki. Najczęściej spotykane ptaki, to: bociany, kuropatwy, skowronki, ptaki polne i wodne, których jest dużo zwłaszcza w rozlewiskach Czarnej Wody.

6. Turystyka i rekreacja

Główne tereny wypoczynku i rekreacji położone są w północnej części gminy na terenie Obszaru Chronionego Krajobrazu. Są to przede wszystkim:

- ośrodek wypoczynkowy w Rokitkach położony w bezpośrednim sąsiedztwie lasów i bazujący na zbiornikach wodnych powstałych po dawnych wyrobiskach. Do Rokitek przyjeżdżają mieszkańcy gminy, ale przede wszystkim mieszkańcy Legnicy, Chojnowa, a także Wrocławia. W szczycie wakacyjnym obłożenie ośrodka, pola namiotowego oraz okolicznych łąk jest 100%. Obserwuje się również powolny ruch w kierunku rozwoju infrastruktury rekreacyjnej przez samych mieszkańców. Z uwagi na wyżej wspomniane bezpośrednie sąsiedztwo lasów (jest to największa enklawa leśna w gminie) i zbiorników wodnych oraz czynną linię kolejową (m.in. relacji Wrocław Muchobór – Gubinek), a także stosunkowo słabe gleby Rokitki mogą stać się ważnym (w skali regionu) ośrodkiem wypoczynku zarówno zbiorowego (ośrodek wypoczynkowy), jak i letniskowego (wyznaczenie terenów pod ekstensywną zabudowę letniskową).
- Wieś Jaroszówka (na wschód od Rokitek) z bardzo mocnym potencjałem zarówno infrastrukturalnym, jak i krajobrazowym. Główną siłą tego w niewielkim stopniu wykorzystywanego potencjału stanowi stadnina koni „Jaroszówka” oraz piękne i rozległe tereny wokół wsi. W ośrodku „Jaroszówka” odbywa się nauka jazdy konnej, hipoterapia itp.

Malowniczo położone wśród lasów i lokalnych pofałdowań terenu miejscowości, które mogłyby być bazą dla odpoczynku świątecznego i wakacyjnego dla ludzi szukających ciszy i odpoczynku. Dla przyciągnięcia ich nie są potrzebne duże nakłady finansowe, gdyż w tym wypadku należy wziąć pod uwagę coraz popularniejszą agroturystykę. Ten rodzaj turystyki sprzyja i prowadzącym ten rodzaj czynnego wypoczynku i osobom szukającym odpoczynku z dala od miasta i większych grup wczasowiczów.

7. Występowanie obszarów i obiektów chronionych na podstawie przepisów szczególnych oraz ze względu na ich walory

W gminie Chojnów występują licznie drzewa uznane za pomniki przyrody. Znajdują się one zarówno w zabytkowych parkach jak i poza nimi (tabela nr 1).

Tabela 1 Wykaz pomników przyrody znajdujących się na terenie Gminy Chojnów

Lp.	Miejscowość	Pomnik przyrody	Lokalizacja	Obwód w cm	Nr rejestracyjny
Pomniki przyrody: stan na rok 1993					
1	Biała	lipa drobnolistna	200 m. na wschód od wioski	300	231
2	Budziwojów	dąb szypułkowy „GERWAZY”	teren prywatny	440	255
3	„	dąb szypułkowy „PROTAZY”	teren prywatny	420	256
4	Goliszków	2 topole czarne	nad Skorą	550/470	263
5	„	lipa szerokolistna	posesja nr 48	370	264
6	„	wiąz polny	przy drodze do stawów	400	266
7	„	wiąz polny	na łące	280	267
8	Jerzmanowice	lipa drobnolistna	posesja nr 11	490	141
9	Konradówka	tulipanowiec amerykański	obok młyna w parku	200	232
10	„	dąb szypułkowy	przy drodze	580	148
11	„	dąb szypułkowy	koło kościoła	580	148
12	„	dąb szypułkowy	w parku	480	172
13	„	buk pospolity	w parku	320	173
14	„	2 dęby szypułkowe	k. młyna	400/390	171
15	Niedźwiedzice	dąb szypułkowy	na Skorą	420	228
16	„	lipa drobnolistna	przy kościele	540	229
17	„	dąb szypułkowy	między stawami	410	230
18	Okmiany	dąb szypułkowy	w parku	410	145
19	„	jesion wyniosły	k. plebanii	400	146
20	„	lipa drobnolistna	przy posesji 89 TRZYGŁOWA	400	289
21	Pawlikowice	dąb szypułkowy	w polu	500	20
22	„	dąb szypułkowy	w parku	600	21
23	Piotrowice	dąb szypułkowy	k. posesji 3	500	149
24	„	dąb szypułkowy	k. posesji 4	760	150
25	Rokitki	dąb szypułkowy	ferma	420	273
26	Strupice	platan klonolistny	w parku	560	174
27	„	2 platan klonolistne	w parku	330/350	175
28	„	buk pospolity	w parku	400	176
29	Zamienice	platan klonolistny	przy kościele	580	170
30	„	topola biała	w parku	555	265
31	„	topola biała	w parku	470	268

Pomniki przyrody określone na podstawie rozporządzenia wojewody legnickiego z dnia 25.10.1994 r.					
32	Stary Łom	cztery dęby szypułkowe		380-400	
33	Piotrowice	dąb szypułkowy	w pobliżu posesji nr 22a	420	
34	„	dąb szypułkowy	w pobliżu szosy Piotrowice - Osetnica	420	
35	Jaroszówka	lipa drobnolistna	przy drodze	360	
36	Okmiany	lipa szerokolistna	przy drodze	420	

XI. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW KULTUROWYCH GMINY CHOJNÓW

Na terenie gminy znajduje się 39 obiektów wpisanych do rejestru zabytków (również zespoły pałacowo-folwarczne), w tym 16 parków zabytkowych i 2 aleje (tabela nr 2). Wpisane do rejestru jest także wyposażenie 8 kościołów (tabela nr 3) oraz 7 stanowisk archeologicznych (tabela nr 4). Poza tym na terenie gminy znajduje się kilkaset obiektów niewpisanych do rejestru (patrz załącznik nr 1), które z uwagi na wysokie walory kulturowe również należy objąć ochroną konserwatorską, jako gminną ewidencję zabytków oraz 352 fakty osadnicze od paleolitu po późne średniowiecze (patrz załącznik nr 2).

Tabela 2 Wykaz zabytków architektury i budownictwa wpisanych do rejestru zabytków

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Wiek	Nr rejestru
1.	Biała	Park podworski			508/L
2.	Budziwojów	Aleja kasztanowców			708/L
3.	Budziwojów	Park podworski			693/L
4.	Budziwojów	Zespół pałacowo-folwarczny: pałac, spichlerz, bud. mieszk.-gospod. I i II, obora I i II, stodoła I i II,		II poł. XIX w.	19/A/00/1-8
5.	Dzwonów	Park podworski			643/L
6.	Goliszków	Dwór nr 93		XVIII, XIX w	975/L
7.	"	Kościół fil. p.w. Narodzenia NM Panny		XV, 1731, XX	75/L
8.	"	Park podworski			518/L
9.	Groble	Dwór nr 24 D		1880	1036/L
10.	Jaroszówka	Park podworski		XVI w	511/L
11.	Jerzmanowice	Wiatrak holenderski		XVIII w	186/L
12.	Konradówka	Kościół fil. p.w. św. Michała Arch.		1829	81/L
13.	"	Dwór nr 44		1701 r., XX w	481/L
14.	Krzywa	Kościół ewangelicki obecnie katolicki fil. p.w. św. Anny		XV, XI X w, 1714 r.	1028/L
15.	Niedźwiedzice	Kościół par. p.w. św. Antoniego Padewskiego		XV/XVI w, 1820 r., XX w	76/L
16.	"	Pałac		1748r, 2 poł. XIX w 1866 r.	947/L
17.	"	Folwark: 4 oficyny mieszk., stajnia, 2 obory		4 ćw. XIX w.	1035/L
18.	"	Park pałacowy			517/L
19.	Okmiany	Kościół par. p.w. MB Różańcowej		1771 r., k. XIX, XX w	83/L
20.	Okmiany Dolne	Zespół pałacowy: pałac, gorzelnia, obora, stajnia, spichlerz, warsztat		ok. 1870 r. k. XIX w	1060/L
21.	"	Park pałacowy			505/L
22.	Osetnica	Kościół fil. p.w. św. Anny		k. XV, XVIII, 1930 r.	82/L
23.	"	Pałac		pocz. XIX w, l. 60-70 XIX w	494/L
24.	"	Park podworski I			512/L
25.	"	Park podworski II			513/L
26.	Pątnów	Kościół fil. p.w. Narodzenia św. Jana Chrzciciela		1705-1707r, XX w	87/L
27.	"	Pałac (ruina)		XVIII w	88/L
28.	"	Park pałacowy			504/L
29.	Pawlikowice	Park podworski			645/L
30.	Piotrowice	Zespół dworski; dwór, stajnia, 2 oficyny mieszkalno-gospod., obora ze spichlerzem, obora		XVIII – XX w	1002/L
31.	"	Park podworski			524/L
32.	Rokitki	Park podworski			509/L
33.	Strupice	Kościół fil. p.w. Narodzenia NMP		1806, 1965 r.	72/L
34.	"	Kaplica cmentarna		pocz. XIX w	250/L
35.	"	Park podworski			644/L
36.	Witków	Park podworski			521/L
37.	Zamienice	Kościół fil. p.w. Wniebowzięcia NMP		1617-18, XVIII/XIX	252/L
38.	"	Park podworski			514/L
39.	"	Aleja dębowa	w zespole dawnego folwarku		704/L

Tabela nr 3 Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Lp	miejsowość	obiekt	datowanie	nr rejestru	data wpisu	właściciel
1.	Niedźwiedzice	wyposażenie kościoła par. p.w. Św. Antoniego Padewskiego	gotyk, renesans, barok style neo XV-XX w.	644/119/B/1-17/90	21.05.1990	parafia rz.-kat. w Niedźwiedzicach
2.	Zamienice	wyposażenie kościoła fil. p.w. Wniebowzięcia NMP	XVII-XX w.	B/1366/1-37	10.04.2006	parafia rz.-kat w Rokitkach
3.	Okmiany	wyposażenie kościoła par. p.w. MB Różańcowej	XVIII-XIX w.	B/1374/1-4	08.05.2006	parafia rz.- kat. w Okmianach
4.	Krzywa	wyposażenie kościoła fil. p.w. Św. Anny	XVIII-XIX w.	B/1375/1-26	08.05.2006	parafia rz.- kat. w Okmianach
5.	Niedźwiedzice	wyposażenie kościoła par. p.w. Św. Antoniego Padewskiego	XIII-XX w.	B/1663/1-8	12.02.2007	parafia rz.-kat. w Niedźwiedzicach
6.	Osetnica	epitafia w murze kościoła, p.w. Św. Anny, organy, dzwon	XVI-XVIII w.	B/1673/1-20	15.02.2007	parafia rz.-kat. w Modlikowicach
7.	Pątnów	wyposażenie kościoła fil. p.w. Św. Jana Chrzciciela	XVI, XIX, XX w.	B/1683/1-9	06.03.2007	parafia rz.-kat. Św. Św. Piotra i Pawła w Chojnowie
8.	Konradówka	wyposażenie kościoła p.w. Św. Michała Archaniola	XVIII, XIX, XX w.	B/1681/1-19	06.03.2007	parafia rz.-kat. Niepokalanego Poczęcia NMP w Chojnowie

Tabela nr 4 Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru

Adres	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru	Data wpisu	Właściciel
Czernikowice stan. 1	Cmentarzysko kultury łużyckiej		67/85 495/Arch/68		Nadleśnictwo Chojnow
Czernikowice stan. 2	Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej	IV – V okres EB	65/85 389/Arch/68	28.08.1968	Nadleśnictwo Chojnow
Czernikowice stan. 4	Cmentarzysko kultury łużyckiej		66/85 404/ Arch/68	17.12.1968	Nadleśnictwo Chojnow
Jaroszówka stan. 1 (dawniej Lisiec)	Cmentarzysko kultury łużyckiej		48/85/ 339/ Arch/68	25.07.1968	PGL Nadleśnictwo Chojnow
Okmiany stan. 2	Grodzisko	Średniowiecze – XIII – XIV w.	95/85 594/ Arch/72	10.03.1972	
Okmiany stan. 3	Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej	IV – V okres EB	68/85 407/ Arch/69	20.02.1969	Nadleśnictwo Chojnow
Rokitki stan. 3	Grodzisko	XIV w.	243/85 89/Arch/65	22.01.1965	Skarb Państwa

Znaleziska archeologiczne w rejonie chojnowskim wskazują na ciągłość osadniczą, datującą się od najstarszej epoki kamienia (paleolit) do późnego średniowiecza. Dane do tego rodzaju opracowania czerpano z dokumentacji, wykonanych jeszcze przed II wojną światową i z akcji „Archeologiczne Zdjęcie Polski”, dokonanej w latach 1983–1985. Jak świadczą rejestr zabytków archeologicznych i wykaz faktów osadniczych, na terenie obecnej Gminy Chojnow zlokalizowano kilkaset stanowisk archeologicznych ze wszystkich epok rozwoju ludzkości. Na przykład w okolicach Chojnowa zarejestrowano 31 stanowisk archeologicznych, w okolicach Goliszowa – 28, Konradówki – 25. Większość z nich to ślady osadnictwa średniowiecznego.

Paleolit, czyli najstarszy okres epoki kamienia (plejstocen czyli epoka lodowcowa), trwał na Śląsku od mniej więcej 250–300 tys. lat temu do X–VIII tysiąclecia przed naszą erą. Ludzie neandertalscy

trudnili się przede wszystkim myślistwem, rybołówstwem i zbieractwem. Jedno z najstarszych znalezisk na terenie Gminy pochodzi z Konradówki – jest to pięściak (inaczej tłuk pięściowy), wykonany przez człowieka neandertalskiego, znaleziony w 1936 r. przez nauczyciela i przekazany do muzeum we Wrocławiu (obecnie w Muzeum Archeologicznym). Pięściak ten ma ponad 100 tys. lat.

Od ok. 50–40 tys. lat temu rozpoczyna się powolny rozwój kultury materialnej.

Z tego czasu znaleziska są rzadkie, znajdowano wyroby krzemienne ale trudno było je wydatować.

Z mezolitu, czyli środkowej epoki kamienia, trwającego na Śląsku od połowy V tysiąclecia p.n.e. do ok. 1800 r. p.n.e. pochodzą charakterystyczne dla tego czasu wyroby krzemienne; znaleziono je w okolicach Goliszowa i pobliskich wsi, leżących obecnie w gminach Zagrodno i Złotoryja.

Z czasów neolitu (najmłodszej epoki kamienia), trwającej na Śląsku od ok. połowy V tysiąclecia p.n.e. do ok. 1800 r. p.n.e. pochodzą znaleziska, świadczące o napływie ludności przede wszystkim z południa Europy, zajmującej się rolnictwem i hodowlą. W związku z tym osadnictwo neolityczne skupiało się w rejonach o urodzajnej glebie, a znaleziska z tego okresu ograniczają się do ceramiki i narzędzi kamiennych (okolice Goliszowa i Konradówki – osady ludności pucharów lejkowatych). Ślady obecności ludności neolitycznej widoczne są także w okolicach Strupic, Witkowa i Jaroszkówki. Z materiałów archiwalnych wiadomo, że w miejscowościach: Pawlikowice, Groble, Rokitki i Strupice znaleziono głądzone toporki kamienne.

W Chojnowie, Groblach, Jaroszwce, Krzywej, Starym Łomie, Dzwonowie i Witkowie znaleziono kamienne siekiery. Motyki kamienne znaleziono w Groblach i Pątnowie, a w Dzwonowie toporek rogowy.

Epoka brązu, datowana od ok. 1800 r. p.n.e. do 70 r. p.n.e. pozostawiła na ziemi chojnowskiej nieliczne, niestety, ozdoby miedziane oraz narzędzia i broń z brązu (stopu miedzi i cyny). Jednak w pobliżu Chojnowa znaleziono bransoletę spiralną z brązu (kultura unietycka), na siekierekę z brązu trafiono na pocz. XX w.

w Niedźwiedzicach, czekan z brązu wykopany został w Chojnowie. Zapiski archiwalne i akcja AZP pozwoliły stwierdzić, że dwie osady z czasów epoki brązu znajdowały się w okolicach Rokitek i Chojnowa.

Kultura łużycka, występująca po epoce brązu, trwała w Europie prawie tysiąc lat. Pozostało po niej na naszych ziemiach wiele reliktywów osad i cmentarzysk, począwszy od III okresu epoki brązu po epokę żelaza, zwaną w pierwszym okresie – okresem halsztackim. W czasie tym oprócz gospodarki rolniczo-hodowlanej i myślistwa rozwinęły się w osadach: tkactwo, garncarstwo, ciesielstwo, hutnictwo, odlewnictwo i kowalstwo. Pochówki z tego okresu są w obrządku ciałopalnym. Groby bywały bogato wyposażone w ceramikę, broń, narzędzia.

Znaleziska tego typu występowały często w pobliżu wsi: trzy w okolicach Białej, trzy w pobliżu Goliszowa, trzy w Czernikowicach, po jednym w Pątnowie, Budziwojowie, Niedźwiedzicach, Strupicach, Witkowie, również w Chojnowie. Niestety zbadano tylko jedną z osad – w Czernikowicach.

Odkryto wtedy (1968–1972 r.) w czasie badań ratowniczych 9 jam o charakterze gospodarczym, kilka palenisk i zarysy 2 budynków mieszkalnych o konstrukcji słupowej oraz ruchomalia w postaci ceramiki, kości zwierzęcych i bryłek polepy (V okres epoki brązu). W pobliżu osady odkryto trzy cmentarzyska ciałopalne: w 180 grobach znaleziono wiele ceramiki i wyrobów brązowych: sierpy, brzytwy, groty, noże, siekiery i różnorodne ozdoby. Cmentarzyska znajdowano dość często, ponieważ groby znajdowały się płytko pod ziemią. Były więc eksplorowane i niszczone. Znajdowały się w okolicach Grobli, Jerzmanowic, Krzywej, Osetnicy, Starego Łomu, Czernikowic, Okmian, Strupic.

W 1865 r. odkryto groby ciałopalne w Chojnowie. Również w XIX w. odkryto i zniszczono 3 cmentarzyska leżące w pobliżu wsi Biała. W grobach były ozdoby, broń i narzędzia z brązu i żelaza, urny z prochami oraz naczynia gliniane. Jedno z największych cmentarzysk rozciągało się po obu stronach drogi Chojnów – Goliszów.

Eksplorowano je w latach 1890–1892; należało do najbogatszych pod względem znalezionych w nich ozdób, malowanych naczyń, figurek zoomorficznych, narzędzi i broni. Wydatowano je na schyłek epoki brązu i początek epoki żelaza. Liczne pojedyncze znaleziska urn także świadczą o miejscach pochówków. Znajdowano je w okolicach Dzwonowa, Piotrowic, Białej. Na polu w okolicach Dobroszowa znaleziono 2 bransolety brązowe, pochodzące zapewne z większego skarbu. Podobne odkryto w pobliżu Rokitek.

Po okresie halsztackim i upadku kultury łużyckiej rozpoczął się okres lateński, trwający od pocz. IV w. p.n.e. do przełomu er. W pobliżu Chojnowa i Pątnowa trafiono na cmentarzyska ludności tzw. kultury pomorskiej (Celtowie). Choć ślady jej pobytu na ziemi chojnowskiej są nieliczne, wiadomo że przyniosła ze sobą nowe sposoby uprawy roli, narzędzia, obrotowe żarna, koło garncarskie, pierwsze monety i wyroby ze szkła.

Z okresu wpływów rzymskich (od przełomu er do końca IV w. n.e.) pochodzą znaleziska z osad w pobliżu Chojnowa, Goliszowa, Konradówki, Niedźwiedzic, Witkowa. Jest to głównie ceramika. Duże cmentarzysko ludności kultury przeworskiej odkryto w pobliżu ww. cmentarzyska kultury łużyckiej przy drodze Chojnów – Goliszów.

Okres wędrówek ludów (V–VI w.) nie pozostawił na ziemi chojnowskiej wielu śladów. Migracje nie sprzyjały osadnictwu i gospodarce. Dlatego nie dziwi fakt braku znalezisk, dokumentujących pobyt Hunów, Gotów czy Awarów.

W okresie wczesnego średniowiecza (VI–VII w.) ziemia śląska znów zaczęła pokrywać się gęstą siecią osadniczą, zwłaszcza w pobliżu rzek i strumieni, w okolicach, gdzie występowały żyzne gleby.

Okolice Chojnowa zamieszkiwało plemię Trzebowian. W X w. należały do Czech, a ok. 990 r. Śląsk został włączony do polskiego państwa pierwszych Piastów. Z czasów średniowiecza (jego trzech faz: wczesnej, środkowej i późnej) pochodzą setki stanowisk archeologicznych. Zwłaszcza z tej ostatniej istnieją ślady niemal w każdej z miejscowości ziemi chojnowskiej. I tak koło Olszanicy występuje 30 stanowisk, Goliszowa – 22, Chojnowa – 19, Konradówki – 19, Michowa – 14, Niedźwiedzic – 13.

Z czasów wczesnego średniowiecza pochodzi osada w Goliszowie (VII–IX w.). Oprócz osad występowały formy obronne – grody, po których pozostały pierścieniowate wały lub wzniesienia (grodziska). Trzy grodziska znajdują się w okolicach Biskupina, dwa w Rokitkach, po jednym w Okmianach i Osetnicy. Wczesnośredniowieczny gród istniał także w Chojnowie, zapewne na miejscu późniejszego zamku i wieży rycerskiej.

W Biskupinie znaleziono miecz żelazny, w Chojnowie grot i miecz, a w 1937 r. odkryto tam skarb srebrnych siekańców. Po wielu znaleziskach pozostały tylko materiały archiwalne, przechowywane w muzeach czy archiwach.

XI.1 Historia wsi i znajdujących się w nich zabytków

BIAŁA DOLNA I GÓRNA – Bielau Nieder und Ober

Nazwa wsi może wywodzić się z nazw poprzednich: Bielawy, Bielawoda – Weisswasser. Z pewnością jest prastarym siedliskiem, bo w 1889 r. znaleziono w jej okolicy wiele urn, które zostały przekazane do muzeów w Legnicy i Chojnowie.

W 1776 r. zbudowano w Białej pierwszą szkołę, a jednym z pierwszych jej nauczycieli był szwedzki żołnierz. W 1882 r. powstała tu mała cegielnia rękodzielnicza, którą potem przekształcono w cegielnię parową. W 1906 r. nastąpiło otwarcie stacji Biała, a w 1927 r. położono bitą drogę przez wieś.

Jeszcze przed II wojną św. Białą dzieliła się na: Górną, Środkową i Dolną. Wszystkie stanowiły dobra rycerskie; właścicielami Górnej Białej byli w latach 20-tych XX w. Frederika Dehmel z d. Käsler i Ernst Dehmel. W posiadaniu rodziny Dehmel była Biała Górna od 1853 r. Właścicielem Środkowej Białej był w ww. latach gminny urzędnik – Bruno Postpischil. Dolna Biała należała do Ed. Thieme, współwłaściciela chojnowskiej mleczarni, hodowcy bydła i świń, uprawiającego na dużą skalę buraki.

Po założeniu pałacowym zachował się park postromantyczny, założony w 3. ćw. XIX w., przekształcony na przełomie XIX i XX w. Centralnym jego elementem jest wydłużony, ozdobny staw, z małą wysepką w części południowej. Nad stawem usypany został niewielki wzgórek widokowy. Od zachodu szpaler grabowy oddziela park od resztek folwarku, od południa biegnie rów, którego grobla obsadzona została lipami i kasztanowcami. Od wschodu zwartą otulinę tworzą przede wszystkim dęby. Drzewostan rodzimy: dęby, lipy, wiązy, został wzbogacony o nowe nasadzenia: klony, buki, wiązy, sosny i świerki.

BISKUPIN – Bischdorf

Wieś wzmiankowana jako Byscina w 1298 r., później występuje pod nazwami Biskupitz, Bischophsdorph i Bischophisdorph. Jeszcze na początku XIV w. był w posiadaniu biskupów i kapituły katedralnej we Wrocławiu. W 1347 biskup Prezlaus sprzedaje wieś szlachcicowi Hanke Buziwo za 50 miarek praskich groszy, oprócz tego nabywca musi płacić roczną dziesięcinę.

W 1517 r. ówczesne właścicielki Biskupina: Margarethe Packyschin i Barbara Schellyndorphin sprzedają wieś kapitanowi von Sweynitz, on jednak wkrótce zbywa ją na rzecz Chojnowa. W 1594 r. miasto oddaje wieś w zastaw za 500 talarów pożyczki Niklasowi von Bibran. W 1677 r. urząd biskupi zgłasza pretensje do władz miasta o zaniechanie płacenia rocznych należności na rzecz nowego biskupa, dochodzi do trwającego kilka lat procesu, w następstwie którego miasto musi zagwarantować rolnikom, ogrodnikom i innym mieszkańcom Biskupina, za jeden roczny czynsz, prawo do wypasania bydła na miejskich łąkach, zbierania chrustu i słomy.

Dopiero w 1866 r. następuje zmiana; zamiast dotychczasowego przywileju w ramach odszkodowania Biskupin otrzymał 135 mórg łąk, położonych nad Czarną Wodą. Wg urzędowych ksiąg ziemskich Biskupin składał się z dwóch części – Mutins – Bischdorf i Städtisch – Bischdorf. Pierwsza to nazwa wywodząca się od nazwiska von Mutins, spadkobierczyni wsi, druga prawdopodobnie od osiedla miejskiego na obrzeżach miejskich łąk, należącego do Pawlikowic. Administracyjne połączenie obu części nastąpiło w r. 1892.

BUDZIWOJÓW – Baudmannsdorf

W 1286 (?) r. książę Ludwik zatwierdził sprzedaż folwarku Budvoysdorf przez Hankscha Budsvoya, co pozwala przyjąć, że nazwa miejscowości wywodzi się od nazwiska starego, szlacheckiego rodu. W 1757 r. pisarz powiatowy Benjamin Becker założył w Budziwojowie szkołę. 26 maja 1813 r. w czasie zbrojnego natarcia kawalerii Blüchera, poległ w Budziwojowie pułkownik von Bockum – Dolffs. W 1816 r. włączono Dzwonów (Schellendorf) do okręgu szkolnego Budziwojów i 31 października 1819 r. poświęcono budynek szkoły. W 1905 r. rozpoczęto budowę bitej drogi od dworca w Budziwojowie do Gierałtowca (Giersdorf) zaś 15 sierpnia 1906 r. nastąpiło otwarcie linii kolejowej Chojnow – Złotoryja i stacji Budziwojów.

W 1739 r. majątek w Budziwojowie należał do Hansa von Lestwitz, w 1746 r. do Heinricha von Festenberg – Packisch, w 1761 – do Hansa Ernsta von Förster, 1763 do Hansa Karla von Rogalski, w 1765 do Georga Christoha von Seidel; w rękach jego spadkobierców pozostał majątek do k. XVIII w. Ok. 1802 r. posiadłość przeszła w ręce rodziny Teichmann, a za pośrednictwem Berty von Teichmann – na rodzinę von Hederich. Syn Berty, major w stanie spoczynku, Walter von Hederich, zarządzał majątkiem do lat 20. XX w. Majątek słynął z hodowli bydła i owiec. Ostatnim właścicielem dóbr był Leopold Jankovius.

Pałac w Budziwojowie pochodzi prawdopodobnie z 2. ćwierci XIX w, zbudowany jest w stylu neoklasycystycznym. Wieżyczka klatki schodowej dostawiona została później – w 1892 r. (data na chorągiewce) i stylowo dopasowana do bryły pałacu.

W tym też roku prawdopodobnie przebudowano dach i wnętrza pałacu.

O wcześniejszej proveniencji budynku świadczą bardzo grube mury (od 1 m do 1,10 m) piwnic, ich sklepienia oraz sklepienia dwóch izb parteru.

Na południe od pałacu rozciąga się okazały **folwark**, złożony z spichlerza, budynków mieszkalno-gospodarczych, dwóch obór i trzech stodół, z których jedna znajduje się poza folwarkiem. Po zachodniej stronie folwarku założony był zapewne już w 2. ćw. XIX w. ogród gospodarczy, zamknięty kamiennym murem, oddzielającym założenie od wiejskiej drogi.

Być może w czasie ostatniej przebudowy pałacu powstał niewielki **park** naturalistyczny, ukształtowany na terenie podmokłych łągów, później zamienionych w stawy. Starą groblę obsadzono głównie dębami, wiązami i lipami. Wiek najstarszych dębów dochodzi do 250 lat.

Na osi wjazdu na folwark znajduje się aleja kasztanowców białych, prowadząca wzdłuż pól.

CZERNIKOWICE – Sandwaldau

To stosunkowo młoda wieś, bo wzmianki o niej pochodzą dopiero z przełomu XVIII i XIX w. Zastąpiła ze znalezionych opodal niej trzech cmentarzysk kultury łużyckiej i osady, także kultury łużyckiej. O jej właścicielach brak wzmianek w źródłach.

DOBROSZÓW GÓRNY I DOLNY – Doberschau Ober u. Nieder

Wieś nazywano wcześniej słowiańską nazwą Dobroschin, co tłumaczono jako „dobre mieszkanie”. Jednak wykopane w pobliżu urny pozwalają wysnuć wniosek, że zasiedlenie tego miejsca nastąpiło już w epoce brązu. Źródła pisane sięgają roku 1608. Godnym uwagi jest fakt, że ród Weisbrodt zamieszkiwał Dobroszów od 1649 r.

W latach 20. XX w. jako dobro rycerskie należał Dobroszów do niesprzedajnego (niepodzielnego) mienia państwa (Panthenau). Właściciel – Leonhardt hrabia von Rothkirch – Trach z Pątnowa miał udziały w chojnowskiej młeczarni, hodował bydło i uprawiał buraki.

DZWONÓW DOLNY I GÓRNY – Schellendorf Nieder u. Ober

Już w XIV w. wieś była dobrem rycerskim Schellendorfów (stąd nazwa), choć znaleziska archeologiczne wskazują na wcześniejszy rodowód siedliska. W 1360 r. książę Ludwik zatwierdził sprzedaż młyna w „Schellndorf” przez Johanna von Schellndorf księdzu Reynhardowi z kościoła św. Elżbiety we Wrocławiu. W 1744 r. majątek należał do Jacoba Militcha, później do von Tulla. Kolejnymi właścicielami byli:

w 1745 r. Regina Elisabeth Gartner, Karol Abraham Scholz, w 1747 r. Christian Samuel Gartner, 1762 r. – Karol Benjamin Fischer, 1764 – Wilhelm Bock, od 1775 r. rodzina von Schweritz. W I poł. XIX w. Andreas Friedrich Dasler, w 1876 r. Wilhelm Wilm. Od 1905 r. do czasów II wojny światowej majątek w Dzwonowie Dolnym znajdował się w posiadaniu rodziny Jankoviusów, właścicieli pobliskiego Budziwojowa. W 1816 r. połączono Budziwojów i Dzwonów w jeden okręg szkolny.

Właścicielem Dzwonowa Górnego był na początku XX w. rotmistrz Gustaw Carl. Posiadał on oprócz majątku także restaurację „zum Wiesenthal”, miał udziały w młeczarni chojnowskiej, w spółce oświetleniowej, hodował bydło i świnie.

Parterowy **dworek** nakryty mansardowym dachem wzniesiono w latach 30. XIX w. Wokół rozciąga się niewielki park naturalistyczny z trzema stawami (dwa z nich znajdują się za drogą, obsadzoną klonami). Elewacją frontową dworek zwrócony jest ku półkolistemu gazonowi, otoczonemu drogą, prowadzącą na podjazd, obsadzony rzędem lip. Niewielki teren na północ od dworku był najpierw zapewne ogrodem gospodarczym, przekształconym pod k. XIX w. w park.

W drzewostanie występują klony, graby, buki, jesiony, lipy, wiązy. Tulipanowiec amerykański niestety nie dożył naszych czasów.

GOLISZÓW GÓRNY I DOLNY – Göllschau Ober u. Nieder

Urny znalezione w pobliżu wsi wskazują na wczesne osadnictwo, jednak nazwa wsi ma pochodzenie słowiańskie. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z ok. 1210 r., późniejsza, z 1305 r. – wymienia ją jako własność biskupstwa wrocławskiego (Golsow, później Golschow). W 1399 ma formę Golschaw i oznacza „gołe, puste błonie”. Pierwotnie Goliszów był czynszową wsią biskupią. W poł. XIV w. znani są szlacheccy właściciele wsi – bracia von Schönfeld. W 1706 r. kwatrowali w Goliszowie Szwedzi, a w 1712 nocował tu król Karol XII. W r. 1761 Kozacy przez 6 dni płądrowali wieś.

W latach 1806–1807 i 1813–1815 przeżył Goliszów pługowanie przez Francuzów. Wieś cierpiała także często wskutek wielkich powodzi, szczególnie w latach 1703, 1766, 1880, 1888, i 1917. Godna uwagi jest trwająca stulecia hodowla ryb. Majątek Goliszów Górny miał aż 500 mórg stawów rybnych. W niewiadomym czasie wieś podzielono na część górną i dolną. W latach 20. XX w. właścicielem części górnej był dr Felix Dyhrenfurth z Piotrowic. Hodował bydło, świnie, ryby i konie, uprawiał buraki cukrowe, pszenicę, rzepak, jęczmień i warzywa. Miał tuczarnię, posiadał udziały w mleczarni i cukrowni chojnowskiej. Czerpał prąd z zapory wodnej. Używał pługu parowego i wyrabiał kosze.

Dolny Goliszów należał w ww. latach do Heinricha Lohmeyera. Posiadał on stado czerwonego bydła, konie, uprawiał buraki cukrowe, zajmował się nasiennictwem.

Wzmianki o kościele pojawiają się w 1399 r. Obecny kościół powstał w XV w. i z tego okresu pochodzi jego bryła. W 1530 r. przechodzi w ręce protestantów. Jest wielokrotnie przebudowywany, głównie w XVII i 1. poł. XVIII w. (remont wieży – 1681, remont wieży i dachu – 1712). W 1731 r. Daniel von Liedlau przebudował gruntownie świątynię: dach zmieniono na mansardowy, powiększono okna, nadbudowano wieżę, wewnątrz nadano wystrój barokowy (pozorne sklepienie, empory, wyposażenie, zwłaszcza ołtarz i ambona). Kolejną modernizację kościół przeszedł w 1917 r. kiedy to odnowiono go i wyposażono w witraże. Wewnętrzne i zewnętrzne ściany kościoła zdobią liczne epitafia z XVI–XVIII w. W l. 50. XX w. wymieniono pokrycie dachu z łupka na blachę, zlikwidowano też dekorację ścian zewnętrznych: narożne bonie i podziały architektoniczne.

W Goliszowie znajdowały się dwa majątki, należące w poł. XIV w. do braci Hannusa i Niklasa von Schonynfeld (Schönfeld). O dalszej historii rodziny źródła jednak nie wspominają, nie wiadomo więc, czy obecne majątki są ich kontynuacją.

Po **pałacu** pierwszego majątku na wysepce, oblanej wodami fosi zachowały się jedynie niedostępne piwnice renesansowego założenia, zbudowanego dla rodziny von Liedlau ok. poł. XVI w. Wejście do pałacu wiodło od wschodu przez kamienny most, który z k. XIX w. został zastąpiony ceglany, neobarokowym. Rozciągający się na zachód teren, pierwotnie wykorzystywany był jako ogród gospodarczy. W 4. ćw. XIX w. brzegi fosi obsadzono lipami.

Między ogrodem a folwarkiem od strony południowej powstał niewielki **park** naturalistyczny z luźno sadzonymi drzewami (jesiony, wiązy, klony, dęby, topole, olsze, graby, wierzby, modrzew). Wokół obrzeży parku prowadziła ścieżka spacerowa, łącząca się z drogą obiegającą nieistniejący już półkolisty gazon, znajdujący się przed pałacem. Obecnie z folwarku zostały resztki.

W południowo-zachodniej części parku, na wydzielonej działce, znajduje się **dworek nr 93**, zapewne kiedyś w jakiś sposób związany z ww. majątkiem. Może była w nim karczma? Czas jego budowy ocenia się na 2. połowę XVIII w., przebudowany został w 4. ćwierci XIX w. i odtąd posiadał funkcję mieszkalną.

Drugi majątek założono po południowej stronie drogi Chojnów – Niedźwiedzice. Pierwotny **dwór** powstał w r. 1598, gruntownie przebudowano go w XVIII w. i 1912 r. Przebudowa z 1933 r. ograniczyła się głównie do wnętrza (budowa kominka) i budowy ganku. Daty poszczególnych faz budowy dworu wyryte są na belce, dekorującej niszę w sieni. Między datami pozostały ślady inskrypcji – dziś już nie od odczytania. O renesansowej proveniencji budynku świadczą piwnice nakryte kolebką o wysokiej strzałce, położone najniżej w stosunku do pozostałych dwóch poziomów piwnic. Przed dworem rozciąga się majdan folwarczny, ustawiony w regularny czworobok. Właścicielem tego majątku w pocz. XX był dr Feliks Dyhrenfurth z Piotrowic. To on prawdopodobnie jest autorem ostatniej przebudowy dworu. Przy tym majątku nie założono parku. Pałac nie figuruje w rejestrze zabytków. Zaniedbanie to należy usunąć.

GOŁOCIN – Gohlsdorf

Zespół folwarczny w Gołocinie znajduje się na pd.-zachód od drogi głównej Legnica–Chojnów. Ustawiony jest w czworobok na osi północ – południe z dworkiem zarządcy folwarku na środku majdanu. Od pn.-zachodu teren obniża się; znajduje się tu staw, okolony nielicznym drzewostanem osłonowym. **Dworek** wzniesiono na początku XX w., w bardzo oszczędnym, modernistycznym stylu. Jest najmłodszym z budynków zespołu. Prawdopodobnie wzniesiony został przez ostatniego przedwojennego właściciela okolicznych dóbr – Leopolda Jankoviusa. Po wojnie było w nim przedszkole, obecnie ma funkcję mieszkalną.

GROBLE – Tammendorf

Groble to prastare miejsce osiedleń; znaleziono tu nie tylko 3 kamienne topory, ale też urny z młodszej epoki brązu. Są trzy możliwe znaczenia nazwy Groble: wieś była nazywana Tannendorf – od lasu jodłowego; prawdopodobniejsza jest wersja od staroniemieckiego imienia Tammo. Wieś wymieniona w 1471 r., o losach majątku brak wzmianek w źródłach.

Daty z historii wsi są – niestety – bardzo młode: w 1836 zbudowano tu szkołę, 1900 przekazano 500-morgowy majątek do gminy Witków (Wittgendorf), a w r. 1920 majątek 450-morgowy do gminy Stary Łom (Altenlohm). W 1875 r. wymieniona jako właścicielka hrabina von Senden, z domu von Bibran. Budynek dworu o skromnym, neoklasycystycznym wystroju stoi w pewnym oddaleniu od drogi przez wieś, w otoczeniu resztek folwarku.

JAROSZÓWKA – Vorhaus

Niemiecka nazwa wsi tłumaczona jest jako „przedsiemek, sień”. Pierwotnie był we wsi warowny zamek, wzniesiony ok. 1300 przez rodzinę von Zedlitz. Istnieje też teoria, że w XIV wieku był siedzibą templariuszy z Zamienic. Otoczony był fosą i rzeką Czarną wodą. Zamek dwukrotnie rozbudowywano: w 1596 r. dla Hansa von Kanitz, a na przełomie XVII/XVIII wieku dla Balthasara von Logau i modernizowano. Teren od strony północnej, podmokły i poprzecinany gęstą siecią rzecznych rozgałęzień i strumyków obsadzony został wzdłuż grobli dębami i kasztanowcami w 2. poł. XIX w. tworząc **park** krajobrazowy. Wokół centralnej polany biegła droga spacerowa, obustronnie obsadzona dębami. Obecny skład drzewostanu to: dęby, lipy, klony, kasztanowce, graby.

Zamek przebudowano na pałac w czasach renesansu (1596) i baroku (1743), ale i on nie dotrwał do naszych czasów. Podobno podczas ostatniej przebudowy znaleziono grobowce templariuszy, co potwierdzałoby ww. teorię. W początkach XX w. właścicielem Jaroszkowki był Georg Zimmer – Vorhaus, królewski łowczy w stanie spoczynku, rotmistrz. Majątek, dla którego ustanowiono majorat, był w rękach tej rodziny od 1818 r. Przy majątku działał też młyn parowy. Po II wojnie św. fosę zasypano, kompozycja parku leśnego uległa zatarciu, elementy architektoniczne, jak np. mostki – zniszczono.

JERZMANOWICE GÓRNE I DOLNE – Hermsdorf Ober u. Nieder

W akcie sprzedaży z r. 1558 rycerz Peter Hocke nazwał wieś Hermannsdorf. W XVI w. oraz na pocz. XVII w. jertzmanowickie dobra należały do rodu von Bock.

W rodziny tej wymienieni są w dokumentach: Wolf von Bock (1509), i Christoph von Bock (1606). Ok. poł. XVIII w. (1740) właścicielem Jerzmanowic został Hans Christoph von Axleben Magnus, po śmierci którego w r. 1752 posiadłość odziedziczył syn, Hans. W 1757 r. majątek kupił Friedrich Christian von Mohl. Wg informacji podanej przez Zimmermanna wieś w 1788 r. uległa podziałowi. Część górna pozostała we władaniu rodziny von Mohl, część dolną przejął Carl Ernst Siegfried von Schweinitz. W 1830 r. część dolna należała do wdowy von Bissing, w 1845 r. do rodu von Rothkirch – Trach. W 1742 r. zbudowano tu szkołę. 26 maja 1813 r. wieś została splądrowana przez Francuzów. W 1887 r. zbudowano nową szkołę.

W 1876 i 1905 r. właścicielem Jerzmanowic Dolnych był Ernest Nickisch – Rosenegk. Po nim posiadłość przejął Ernst Wittkop i posiadał ją do wybuchu II wojny światowej.

W I. 20. XX w. posiadłość górna należała do Georga Grunda, rotmistrza w stanie spoczynku; on także miał udział w mleczarni chojnowskiej.

W zelektryfikowanym majątku hodował bydło, owce, świnie, uprawiał buraki cukrowe; stosował pługi parowe.

Początki **rezydencji** w Jerzmanowicach sięgają I poł. XVI w.; wskazują na to sklepienia i mury piwnic pałacu. Późnorenesansowy dwór, wzniesiony może przez von Bocków, przebudowano gruntownie w duchu neoklasycyzmu w I ćw. XIX w. i latach 40. XIX w. Pałac w Jerzmanowicach fasadą skierowany jest na zachód ku dziedzicznemu folwarcznemu. Od południa na teren posiadłości wiodła główna droga dojazdowa, natomiast wjazd gospodarczy biegł od północy.

Po wschodniej stronie pałacu, bezpośrednio za elewacją tylną założony był zapewne już w XVIII w. **ogród**, otoczony murem. Jak wskazują zachowane relikty, ogród posiadał charakter ozdobnego, prostokątnego parteru, po którym pozostał splantowany teren.

W pn.-wsch. narożniku założenia usytuowano niewielki pagórek widokowy. Prawdopodobnie w latach 40. XIX w. zmieniono również otoczenie modernizowanej rezydencji; przed pałacem powstał gazon, obsadzony drzewami, który obiegała droga, prowadząca na podjazd. Dawny parter ogrodowy pełnił teraz rolę polany widokowej, którą obiegała wijąca się droga, wzdłuż której posadzono drzewa w układzie swobodnym, grupując je po kilka. Występują: klony, dęby, lipy, wiąz, jesiony, buki, wierzby, kasztanowiec, oraz szlachetne odmiany krzewów. Mur ogrodowy rozebrano, dając możliwość połączenia **parku** z otaczającym krajobrazem.

Kolejną atrakcją Jerzmanowic jest pochodzący z XVIII w. **wiatrak holenderski**. Zbudowany z drewnianych bali, na wielobocznym, ceglany cokole, ze ścianami i kopułą opierzonymi gontem. Ruchoma kopuła dźwiga śmigła i roboczy pomost. Długie lata pozostawiony na pastwę losu został kupiony i wyremontowany przez osobę prywatną. Obecnie mieści się w nim restauracja.

KONRADÓWKA – Konradsdorf i GOŁACZÓW (Überschar)

Jeszcze do roku 1715 stała w miejscowym kościele, obok ambony, kolumna z datą **1101**. Wieś wtedy nazywała się Cunradisvilla lub Conradi villa (jak w dokumencie z 1288 r.). Na niemieckich założycieli wsi wskazuje to, że nazwa należącej do Konradówki posiadłości Überschar (Gołaczów) oznacza „przez lemiesz pługa” (über der Pflugschar). Tak we wczesnym średniowieczu określano niepodzieloną ziemię. W 1299 wzmiankowany był kościół parafialny, jednak prawdopodobnie istniał już w 1101 r. (i to z niego pochodziła zapewne ww. kolumna). Stary kościół stał między plebanią a szkołą.

We wnętrzu znajdował się nagrobek właściciela miejscowości Boleslaus von Busewoy (Budziwoj) z 1293 r., ambona z 1590 r. ufundowana przez Schellendorfów, Stoischów, Polenzów, Busewoyów, Zedlitzów. W 1427 r. husyci odprawili w kościele świętą wieczerzę. Ok. 1525 kościół został przejęty przez protestantów. W latach 1701–1707 chojnowianie chodzili na nabożeństwa do Konradówki. W 1829 spłonął. Nowy **kościół** rozpoczęto budować natychmiast i w 1830 poświęcono go. Odnowiony

w 1922 r. dzwon został odlany w 1515 r. Jest to budowla w stylu neoklasycystycznym, skromna i funkcjonalna. Wewnątrz zachowały się nagrobki ze starego kościoła oraz elementy wyposażenia z czasów budowy kościoła.

Barokowy **pałac** nr 44 w Konradówce wzniesiony został w 1701 r. o czym informuje data umieszczona nad portalem. Przebudowano go zapewne w XIX w. i rozbudowano o klatkę schodową w formie wieży, ganek i taras.

Właścicielem Konradówki w latach 20. XX w. był Oscar von Schweinitz, kapitan w stanie spoczynku. Posiadał duże stado wołów, hodował konie, uprawiał buraki, len i zboża okopowe.

W pobliżu gospody w Gołaczowie na polach w stronę Chojnowa znajduje się masowy grób poległych w potyczce koło Budziwojowa żołnierzy (data potyczki nieznana, chodzi prawdopodobnie o 1813 r.)

KRZYWA – Kreibau

Wieś wymieniona po raz pierwszy w 1245 r. w bulli papieża Innocentego IV jako własność biskupstwa wrocławskiego. W 1335 r. nazwano miejscowość Criba, w 1345 Scriba, w 1360 Cryba, ok. 1600 – Kreibe lub Kreybe. Znaczenie nazw jest trudne do wyjaśnienia. Mogą się wywodzić od słowiańskiego „kriwu”, co oznaczałoby „krzywą wieś”, albo „kraj” czyli leżąca na skraju, granicy np. innej miejscowości.

W XVI w. wieś należała do rodziny von Festenberg – Packisch, która to rodzina – jako rycerze i panowie – żyła tam do XVIII w. Wpływ jednego z baronów von Festenberg spowodował wprowadzenie reformacji. W pocz. XX w. właścicielem dóbr w Krzywej był Heinrich Braumann. Hodował bydło i świnie, uprawiał na dużą skalę buraki cukrowe i ziemniaki.

Pierwotny kościół wzmiarkowany w 1305 r., później w latach 1325–1335 (druga świątynia). Kościół ten został zniszczony w czasie wojny 30-letniej, odbudowano go w tym samym miejscu z inicjatywy Hansa S. von Festenberga w 1714 r. jako protestancki **kościół ucieczkowy**. Podpalono go w czasie odwrotu Francuzów w 1813 r., jednak dzięki pomocy mieszkańców wsi został uratowany. Charakterystyczne dla protestanckich świątyń wyposażenie: empory, bogata dekoracja malarska również na pozornym sklepieniu, łoże kolatorskie w przybudówkach, kruchty boczne z klatkami schodowymi – zachowane. Konserwowany w 2. poł. XIX w.

MICHÓW – Michelsdorfer Vorwerke

Nazwa wsi jest niewątpliwie pochodzenia niemieckiego i oznacza wieś Michała. Niestety brak o niej wzmianek w źródłach. Sądząc po nazwie niemieckiej mógł to być folwark, należący do miasta, który później rozrósł się w małą wioskę.

Na początku XX w. wymieniony jako właściciel Hermann Klose, kapitan w stanie spoczynku. Jego włości liczyły 108 ha, posiadał dwór, park i ogród.

NIEDŹWIEDZICE – Bärsdorf – Trach

Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1287 r., w 1305 wymieniona jako Bertoldi villa, w 1335 Bertoldivilla – Bärsdorf – Bersdorf – Berschdorf. Nazwa dwuczłonowa (Bärsdorf – Trach) datuje się od 1888 r. od nazwiska Trach, drugiego członu nazwiska Rothkirch – Trach. Prawdopodobnie był to wymóg poczty. Od 1320 r. wieś była własnością rodu Buswoy (Busewoy). W 1603 r. powstała we wsi szkoła. Podczas wojny 30-letniej wieś bardzo ucierpiała. W l. 1760–1761 wieś splądrowali Austriacy i Rosjanie, a w 1813 Francuzi.

Pierwotny kościół wymieniony w dokumentach z 1305 r. i 1335 r. Obecny **kościół** został wzniesiony na miejscu pierwotnego przez Wolfa von Buswoy na przełomie XV i XVI w. i wielokrotnie przebudowywany (1517, 1529, 1543), co uwidacznia się w jego złożoności stylowej (występują elementy gotyckie, renesansowe). Od 1524 r. ewangelicki, w latach 1701–1707 katolicki.

W ręce protestantów wrócił po konwencji altransztadzkiej. W 1820 r. kolejny właściciel wsi, hrabia B. von Rothkirch – Trach przebudował świątynię. Wzniesiono wtedy kruchtę południową i zachodnią, pomieszczenie wschodnie, rozpoczęto remont wieży, która w swym zrębie jest najstarszą częścią kościoła. Jej remont ukończono dopiero w 1913 r.

Ostatni remont i konserwację kościoła przeprowadzono w latach 1939–1940. Prace nadzorował Herbert Gras z Wrocławia (wykaz majstrów znajduje się na odwrocie szafy ołtarzowej). Najcenniejszym elementem wyposażenia jest gotycki ołtarz szafiasty – tryptyk z płaskorzeźbą „Zdjęcie z krzyża” ufundowany w 1494 r. przez Hertela von Buswoya. Poza nim: ambona z 1. poł. XVII w., kamienne płyty nagrobne i epitafia, portale. W zewnętrzne ściany kościoła wmurowano 5 krzyży pokutnych i tablicę inskrypcyjną Wolfa von Buswoy z 1529 r.

W 1748 r. wieś przejmuje rodzina von Rothkirch – Trach i posiada ją aż do wybuchu II wojny światowej. W tym też roku wznosi barokowy **pałac** na miejscu wcześniejszego, skromnego dworu o konstrukcji ryglowej. Budynek ten został gruntownie przebudowany w 1886 r. w duchu neobaroku. Po starszym pałacu pozostała wieża (datowana 1748, 1764). Do naszych czasów pałac zachował się częściowo, skrzydło południowe zostało rozebrane w 1978 r. W latach 20. XX w. wymieniony jako właściciel Lothar von Rothkirch – Trach, posiadający prócz majątku również cegielnię, 2 młyny wodne, stację elektryczną, hodowlę bydła i ryb, uprawę buraków cukrowych.

Pałac otacza rozległy **park krajobrazowy**, ukształtowany na miejscu ozdobnego ogrodu z 1. poł. XIX w. przez Dorotheusa von Rothkirch – Trach w ostatniej ćwierci XIX w. Wykorzystano walory częściowo zadrzewionego i podmokłego terenu zakładając duży staw o nieregularnej linii, będący wraz z rozległą polaną parkową centralnym punktem założenia. Staw ten łączył się poprzez rów z mniejszym, wydłużonym stawem, ograniczającym park od wschodu. Park miał gęstą sieć ścieżek i rowów, przez które przerzucone były mostki.

W północnej części parku, odgródzonej od szosy murem był ogród warzywny. Drzewostan bardzo urozmaicony; obok iglaków (sosny, świerki) występują dęby, jesiony, graby, olsze, buki, klony, kasztanowce.

Na wschód od parku znajduje się rozległy **folwark**, zachowany częściowo. Od strony wjazdu zwracają uwagę dwie oficyny mieszkalne, niegdyś bliźniacze, o falistej linii szczytów oraz rządcówką z 1885 r. Po paradowej bramie pozostały mury słupy, zwieńczone kamiennymi kulami, mocno już zniszczone.

OKMIANY DOLNE i GÓRNE – Kaiserswaldau Nieder u. Ober

Wieś wzmiankowana w 1305 r. jako dobro rycerskie, następnymi właścicielami wymienieni dopiero w XVIII w. Są to: E.S. von Klausnitz (1737), J.Z. von Geithe (1748), J. G. Gottschling (1751), hr. Poniński (1785), niejaki Klinger (1845) i W. Adametz z Zębowic (1917). W 1437 r. odbył się tu jedyny znany tu przypadek tzw. „męskiego sądu” przeciw Antoniusowi von Schellendorf (Schellendorf), który wzbraniał się płacić roczny czynsz dzierżawny na rzecz szpitala w Chojnowie, w wys. 4 marek. W grudniu 1812 r. przejeżdżał przez wieś Napoleon, co zostało upamiętnione „kamieniem Napoleona”, położonym przy drodze. 19 sierpnia 1813 r. Francuzi zostali przepędzeni przez Rosjan z okolic wsi. W 1844 r. zbudowano nową szkołę. **Pasma wzgórz koło wsi nazywane było „Alpami” (Kaiserswaldauer Alpen), wśród nich siedem nosiło nazwę „Jerusalem” a jedno „Bethlehem”.**

Kościół wzmiankowany w dokumencie 1335 r. Ok. 1530 przeszedł on w ręce protestantów, w 1646 r. spłonął. Powoli odbudowywany, w 1702 r. dostał się katolikom. Na mocy konwencji w Altranstadt w 1707 r. wrócił do protestantów.

W 1770 r. świątynia zawaliła się. Dzięki inicjatywie Melchiora Gottlieba Gottschlinga właściciela części wsi, (inne źródła podają nazwisko Christoph von Wiese) podjęto prace przy odbudowie kościoła i już w następnym roku został on poświęcony. Budowla została wzniesiona w konstrukcji ryglowej z wypełnieniem cegłą, jedynie zakrystia jest murowana. W czasie wojen napoleońskich znów została zniszczona, a odbudowa ciągnęła się bardzo długo, bo aż do lat 1894–1897. Konstrukcja pozostała taka sama, od zachodu dobudowano kamienną wieżę.

Obecny **dwór** powstał na miejscu wcześniejszej, barokowej rezydencji.

Jest to właściwie duża willa o skromnym wystroju architektonicznym, wzniesiona na pocz. XX w. dla rodziny Wuthe. Charakter rezydencjonalny podkreśla szeroki podjazd, połączony schodami z założeniem parkowym. Od północy i zachodu rozciąga się park, od północy i wschodu – rozległy dziedziniec **folwarczny**, otoczony budynkami: stajni, stodoły, obory, spichlerza, gorzelnii. Na północny zachód od dworu rozciąga się niewielki **park**.

Istotnym jego elementem jest ozdobny staw, połączony rowem wodnym z innym ciekim. Centralna część parku zajmuje polana widokowa, a wokół niej rosną dęby, lipy i jesiony, później dosadzono gatunki aklimatyzowane: dąb czerwony, jedlicę Douglasa, świerk kłujący. Wzdłuż zachodniej granicy parku wyróżniają się szpalery grabowe, obok nich w ostatnich latach wykonano prostokątny staw hodowlany, wykorzystując istniejący rów.

W Okmianach Górnych istniał jeszcze jeden **majątek**, w latach 20. XX w. należący do Erika Ernsta Schwabacha, po którym zostały resztki folwarku i **park**. W majątku był browar, hodowano bydło, świnie, właściciel był udziałowcem mleczarni w Okmianach.

Istniejący tu **pałac** na rzucie podkowy został rozebrany w I. 90. XX w. Na północ od pałacu, do którego prowadził podjazd, umieszczono owalny staw z wysepką. Drzewostan (mało zróżnicowany grab, buk, dąb, olsza, lipa, kasztanowiec), koncentrował się głównie wzdłuż alejek spacerowych, wzdłuż rowów i na grobli, obsadzonej głównie dębami, zamykającej założenie od północy.

Literatura niemiecka wymienia jeszcze Okmiany Środkowe jako dobro rycerskie, należące na pocz. XX w. do porucznika Friedricha Stieffa; prowadził on filię stacji uprawy ziemniaków w Neumühl w Saksonii.

OSETNICA DOLNA I GÓRNA – Steinsdorf Nieder u. Ober

Wieś wzmiankowana w 1241 r., nazwana Stewmansdorf. Można więc przypuszczać, że założycielem wsi był rycerz, którego imię otrzymała w nazwie.

W r. 1866 zachorowało tu i zmarło na cholere wielu uczestników wyprawy wojennej. Zostali pochowani w lasku zwanym odtąd „Cholerausch”.

Kościół wymieniony po raz pierwszy w dokumentach dekanatu legnickiego z 1399 r. Obecna, późnogotycka budowla kamienna powstała w końcu XV w., na co wskazują: rodzaj sklepienia prezbiterium (sieciovie) i formy kamieniarki. Kościół wielokrotnie przebudowywano, m.in. po przejściu go przez ewangelików w I poł. XVI w.; dodano wtedy dwie kondygnacje empor, wprowadzono dodatkowe okna, a gotyckie – przedłużono. Strop nawy pochodzi z przełomu XVI i XVII w., był fundacją rodu Geisslerów. W 2. poł. XIX w. dobudowano od strony północnej zlicowane ze starą zakrystią

dobudówki, wtedy też ufundowano nowe elementy wyposażenia: empore, ołtarz, prospekt organowy, które dotrwały do naszych czasów. Ostatnia gruntowna restauracja świątyni miała miejsce w 1930 r. Wokół kościoła zachował się zespół epitafiów i płyt nagrobnych z XVI–XVIII w.

Dwór w Osetnicy powstał prawdopodobnie na miejscu wcześniejszego budynku, o którym wspomina kronikarz niemiecki, Zimmermann w XVIII w.; pozostały po nim piwnice, sklepione półkolistą kolebką. Kolejni, wymienieni w dokumentach właściciele majątku dolnego, to:

Jan F. von Geissler (1690), Anna Sabina von Geissler (1693), Balzer Z. von Bock (1700), rodzina von Reichwald (1708–1717), Hans K. von Reibnitz (1728), Abraham von Dove (1739), Valentin von Redern (1742), Maria H. von Glaubitz (1784), von Üchtritz – Steinkirch (od 1804). W rękach tych ostatnich pozostał majątek co najmniej do 1917 r. Hodowali bydło i owce, uprawiali ziemniaki, buraki cukrowe, len, posiadali torfiarnię.

Obecny dwór pochodzi prawdopodobnie z pocz. XIX w., o czym świadczą częściowo zachowane formy klasycystyczne. Budynek został mocno zmieniony po ostatniej, gruntownej przebudowie w latach 70. XX w. Posiada zmieniony układ komunikacyjny – dobudowano dwie klatki schodowe elewacje zachowały skromny wystrój architektoniczny (bonie, gzymsy, portal).

Na południe i zachód od dworu znajduje się majdan folwarczny, z budynkami, ustawionymi w czworobok. Na północny wschód rozciąga się niewielki **park** naturalistyczny, założony w 4. ćw. XIX w. na terenie dawnej dworskiej łąki i zagajnika, zapewne dla rodziny von Üchtritzów. Teren parku przecięty jest w części wschodniej południowej starym ciekim wodnym, łączącym pierwotnie cztery stawy hodowlane. Drzewostan dawnego zagajnika wzbogacono, dosadzając rodzime gatunki drzew: dęby, lipy, klony, jesiony, kasztanowce głównie wzdłuż dróg dojazdowych, cieką wodnego i nad stawami. Obecnie park jest w stanie dużego zaniedbania, a uszkodzony system melioracyjny spowodował wysuszenie stawów.

W Osetnicy Górnej był jeszcze jeden majątek, do którego należał nieistniejący już pałac. Majątek ten usytuowano na zachodnim krańcu wsi. Zachowało się po nim kilka budynków folwarcznych na północ od drogi wiejskiej, a po południowej stronie drogi niewielki **park**, założony w 3. ćw. XIX w. Z XIX-wiecznej niemieckiej mapy topograficznej wynika, że pałac otoczony był promenadą, łączącą się z podjazdem, a od północy z drogą, przecinającą szosę i prowadzącą na podmokły teren, gdzie zbudowano system wijących się rowów oraz niewielkich, ozdobnych stawów.

Droga ta została obsadzona lipami, tworzącymi aleję. W drzewostanie parku dominują kasztanowce, klony, jesiony, olsze, dęby i buki. Majątek ten należał na pocz. XX w. do Artura Krausego, urzędnika stanu cywilnego. Hodował on świnie, bydło, uprawiał buraki cukrowe.

PAWLIKOWICE – Pohlsdorf

Wieś wzmiankowana już w 1362 r. Osadnictwo na tym terenie sięga jednak młodszej epoki kamiennej, dokonano bowiem odkrycia narzędzia z tych czasów. Historia jej właścicieli znana jest jednak dopiero od XVIII w. Nazwa jej jest najprawdopodobniej odmienna, od „Paula” lub „Paulusa”. W 1727 r. wymieniony jest jako właściciel Heinrich S. von Briesen, w 1743 r. von Festenberg – Packisch, w 1746 Karol W. Treutler, w r. 1830 niejaki Möller, w 1876 – M. Hoffmann – Scholz.

W rękach jego spadkobierców pozostała wieś do wybuchu II wojny światowej.

W majątku hodowano bydło i świnie, uprawiano buraki cukrowe i pszenicę.

Folwark założony na planie regularnego czworoboku powstał w większości w 2. poł. XIX w. Kilka budynków posiada zachowane tablice z inicjałami H.S i datami: stodoła – 1879 (druga, bliźniacza zawałiła się pod k. lat 80. XX w.); stajnia – 1927 (?), budynek gospodarczy – 1888, obory II i III – 1913 (?). Pozostałe, niedatowane budynki pochodzą z 3. (obora I) i 4. ćw. XIX w. (oficyny mieszkalne). Jednak należy zaznaczyć, iż na planie z 1888 r. ww. budynki już istnieją, późniejsze daty mogą odnosić się więc do remontów.

Pałac w Pawlikowicach nie istnieje, został rozebrany w latach 60. XX w. Nie zachowały się żadne przekazy, dotyczące jego proveniencji i wyglądu. Wiadomo tylko, że był to budynek na planie prostokąta zbliżonego do kwadratu, elewacją północną zwrócony w stronę majdanu folwarcznego.

Na wschód od miejsca po pałacu, na grobli, zbliżonej do trójkąta, znajduje się ponad 200-letnia **aleja** dębowo-lipowa, stanowiąca granicę mającego tam powstać założenia ze stawem hodowlanym jako punktem centralnym. Na północ od zabudowań znajdują się dwa małe stawy, wcześniej hodowlane, obecnie zarośnięte i zabagnione.

W obrębie wsi znajdował się krzyż pokutny z wyrzeźbionym sztyletem.

PĄTNÓW – Panthen, Panthenau

Wieś wzmiankowana z powodu kościoła w 1362 r., potem w 1399 r. w różnych wersjach: Pantenow, Panthenau, Panthenovum. Na przestrzeni dziejów wieś przechodziła w ręce różnych rodzin: von Buswoy, von Rechenberg, von Frankenberg, von Bergfeld, von Kottwitz (od 1737 do 1766 r.). Od 1772 r. należał Pątnów do rodziny von Rothkirch – Trach. Przedstawicielka tej rodziny, Charlotta Eleonora ustanowiła w 1777 r. majorat, złożony z Pątnowa Górnego i Dolnego, Studnicy, Lubienia i Dobroszowa.

Gotycki **kościół** po wprowadzeniu reformacji dostał się w ręce protestantów (1525). W 1705 wrócił na krótko do katolików. Wtedy to ówczesny właściciel wsi Hans Wolf von Frankenberg rozebrał starą świątynię i zbudował nowy, murowany kościół w stylu skromnego baroku, wkrótce przejęty przez

protestantów na mocy konwencji w Altranstadt. Budowa przeciągnęła się aż do 1738 r. W 1774 nastąpiła naprawa wieży, uszkodzonej przez piorun; prace opłaciła baronowa Charlotta E. von Rothkirch – Trach. Z pierwszej poł. XIX w. pochodzi kaplica grobowa w pd.-zach. narożu kościoła, z ostatniej – mała kapliczka północna.

W 4. ćwierci XVIII w. wzniesiono tu dla Ernesta Wolfganga von Rothkirch – Trach (1769–1832) okazały, otoczony z trzech stron fosą, klasycystyczny **pałac** jako trójskrzydłowy budynek z monumentalnym portykiem kolumnowym w wielkim porządku i kamiennymi schodami, związany z ozdobnym ogrodem, usytuowanym po południowej stronie pałacu; przed nim znajdowała się rozległa polana z okrągłą fontanną, kolistym klombem i drogą, biegnąca na południe. Na obrzeżach polany znajdowały się i zachowały platany. Układ komunikacyjny **ogrodu** to prosto wytyczone ścieżki spacerowe, z których jedna prowadziła do cmentarza rodowego właścicieli dóbr, położonego po pd.-zach. stronie posiadłości. Ogród w Pątnowie opisywali znani historycy, tacy jak w XVIII w. Zimmermann.

Od 1776 majątek stanowił majorat. W latach 20. XX w. hrabia Leonhard Rothkirch – Trach, królewski szambelan i mistrz ceremonii, major w stanie spoczynku, deputowany, członek Izby Wyższej, prowadził w majątku młyn wodny, cegielnię, hodował owce, bydło, konie, uprawiał buraki.

W 3 ćw. XIX w. ogród przekształcono w **park**, poprzecinany rowami, krętymi ścieżkami, z resztką fosi pałacowej, przekształconej w staw, z sztuczną grotą na obrzeżu polany widokowej. Po obu stronach fosi zachowały się relikty folwarków z owalnymi sadzawkami. Na terenie zachodniego folwarku istniał zbudowany w 1863 r. dom w stylu szwajcarskim, rozbudowany w 1892 r., służący wdowom po panach pątnowskiego majoratu. W drzewostanie parkowym dominują: klony, kasztanowce, dęby, graby, wiązy buki, platany, topole, lipy, wierzby, sosny, gledicja trójcierniowa, sosna wejmutka.

PIOTROWICE – Petersdorf

Wieś, której nazwa oznacza „wieś Piotra”, wzmiankowana w 1360 z powodu majątku, jaki się tam znajdował (Petrisdorf). Osadnictwo na tym terenie było jednak znacznie wcześniejsze, o czym świadczą znaleziska archeologiczne. Być może pierwotny dwór miał jeszcze charakter obronny, o czym mogłaby świadczyć obecność fosi, częściowo zachowanej do dziś.

Obecny **pałac** powstał w 3. ćw. XIX w. na miejscu wcześniejszego, z końca XVIII w. (data 1789 wryta jest na portalu w piwnicy); przebudowano go w l. 20. XX w.

Jako właściciele majątku wymienieni są: von Schweinichen (1740), Sigismund von Hock (1761), Amalia von Hayn (1787 – córka ww.), von Bees (1830). Od 1858 do 1917 Piotrowice znajdowały się w rękach rodziny von Ruffer, hodującej bydło i owce, uprawiającej buraki cukrowe i len.

Pałac po wielu przebudowach ma teraz cechy eklektyczne. Umieszczony jest na niewielkim wyniesieniu terenu, na który prowadzi szeroki, kamienny podjazd. Przed pałacem znajduje się półkolisty gazon i polana widokowa a od jej północnej i wschodniej strony usytuowane są **zabudowania gospodarcze**,

złożone z: stajni, obory (przebudowanej na hotel), dwóch budynków mieszkalno-gospodarczych, spichlerza, dwóch stodół, warsztatu. Budynki folwarczne pochodzą z okresu przebudów pałacu, a więc z 3. ćw. XIX w. i z lat 20. XX w. Południową granicę założenia wyznacza rzeka Skora, zachodnią – wał ziemny obsadzony dębami.

Około lat 30. XIX w. przeprowadzono dla rodziny von Beesów modernizację posiadłości; prawdopodobnie wtedy lub ok. 1858 r. gdy majątek przeszedł na Juliusa von Ruffera założono rozległy **park krajobrazowy**, poprzecinany rowami i alejkami spacerowymi. Drzewostan został wzbogacony o drzewa głównie liściaste, rodzimego pochodzenia: lipy, jesiony, klony, brzozy, kasztanowce, buki, sosny czarne a także aklimatyzowane: sosnę wejmutkę, żywotnik zachodni, tulipanowiec amerykański. Stworzyły one malownicze skupiny, dzieląc wielką łąkę na kilka zakątków.

Bliskość rzeki wpłynęła na stworzenie rozbudowanego systemu wodnego: dwa ozdobne stawki, sieć rowów i strumyków. Z założenia pierwotnego zachował się jeden staw w pn. części parku, drugi – hodowlany – jest wykonany współcześnie.

ROKITKI – Reischt

Wieś wymieniona w 1292 r. w różnych wersjach nazewniczych: Reisersdorf, Reysicht, Holz – albo – Walddorf i in. między innymi w akcie lenna Karola IV z 1359 r.

W latach 1342–1530 właścicielem Rokitek był ród von Schellendorf, później, w latach 1535–1540 Fabian von Zedlitz, a od 1547 do 1602 r. von Axleben. Znajdująca się tu **rezydencja** powstała prawdopodobnie na pocz. XVII w., kiedy to Nikolaus von Bibran wznosił renesansowy dwór. W poł. XVIII w. dwór rozbudowano dla Georga Ernsta von Tschammera.

Ok. poł. XIX w. przebudowali rezydencję gruntownie i zmodernizowali ówczesni właściciele – von Senden und Bibran. Było to olbrzymie założenie, mocno rozczłonkowane z wieżą i oranżerią. Do pałacu prowadziła droga od południa, biegnąca po nasypie; przecinała ona rzekę, wzdłuż której ukształtowana została promenada, obsadzona dębami. Między jej północnym odcinkiem drogi a promenadą zachowały się ruiny lodowni; nad lodownią usypany został wzgórek ze sztuczną grotą, wyłożoną szlaką, imitującą tuf wulkaniczny. Znajdująca się opodal lodowni sadzawka została zlikwidowana.

Południowo-wschodnią partię założenia zajmował wcześniej rozległy ogród gospodarczy. Na jego miejscu i na podmokłych łąkach, poprzecinanych rowami, w bliskości rzeki, utworzono w 2. ćw. XIX malowniczy **park krajobrazowy**. Od wschodu i zachodu w pobliżu pałacu utworzono dwa stawy o nieregularnej linii brzegowej z wysepkami. Wprowadzony w momencie przebudowy pałacu drzewostan został urozmaicony – prócz rodzimych gatunków – również aklimatyzowanymi. Na teren rodowego cmentarza, usytuowanego po zachodniej stronie posiadłości poprowadzono promenadę, obsadzona dębami i bukami. Obecny stan parku jest zły; nie przetrwała żadna z budowli, kamienne mostki zastąpiono nowymi, układ kompozycyjny jest zatarty, drzewostan przetrzebiony, stawy zarośnięte i zabagnione.

Folwark pałacowy zachował się częściowo: dwa domy: mieszkalny i mieszkalno-gospodarczy z 3 ćw. XIX oraz zespół obór z przełomu XIX i XX w.

W majątku, obejmującym na pocz. XX w. także Brzozy, Witków i Groble właściciel, Otto baron von Senden und Bibran, kapitan w stanie spoczynku, miał gorzelnię, cegielnię, młyn, tartak, mleczarnię oraz fabrykę płatków ziemniaczanych.

Pałac rozebrano w latach 50. XX w.

STARY ŁOM – Altenlohm

Wieś wymieniona w 1175 i w 1245 r. w dokumencie papieża Innocentego IV, potwierdzającym nadanie jej biskupstwu wrocławskiemu. Wg danych wrocławskiej biblioteki książecko-biskupiej na długo przed reformacją założono tu probostwo (w 1288 wymieniony w dokumencie ks. Bolesława pleban kościoła – Friedrich).

Parafia była samowystarczalna (miała 180 mórg ziemi), jednak proboszczowie od czasów wojny 30-letniej do 1915 r. mieszkali w Krzywej, czyli w miejscowości patronackiej. Po pokoju w 1648 r. kościół w Starym Łomie stał się schronieniem dla wiernych z okolic Bolesławca (Bunzlau).

Kolejny **kościół** w Starym Łomie powstał w 1471 r. W pierwszej poł. XVI w. przeszedł w ręce protestantów. Rozbudowany w 1684 i 1712 r., (wg kronik prochowickiej i legnickiej, dzięki wstawiennictwu Karola XII) kościół w Starym Łomie został prawie od nowa zbudowany w stylu starych kościołów pokoju, posiadał więc konstrukcję ryglową i nakryty był mansardowym dachem. Spłonął całkowicie w 1935 r. i zastąpiony został w 1936 r. skromną budowlą bez wyraźnych cech stylowych.

Pałac w Starym Łomie wzniesiono ok. 1890 r. w stylu neoklasycystycznym, zapewne na miejscu wcześniejszej rezydencji, o czym może świadczyć zachowany fragment fosy. W 1845 r. jako właścicielka majątku wymieniona jest M. von Bock – Bibran. Już wtedy Stary Łom należał do majoratu w Modle. W 1917 r. wymieniony jest jako właściciel von Rittberg. Był on także właścicielem cegielni i suszarni bednarskiej. Obecnie pałac użytkowany jest na mieszkanie.

W pobliżu zachowały się resztki parku i fragment ceglano-mur z sklepioną bramą.

STRUPICE – Straupitz

Wieś nazywała się Strupicz, co wg niemieckiego historyka oznacza rzekę lub wodę; być może nazwa ma związek ze starą fosą, przekształconą z czasem w stawy rybne, z których wieś słynęła. Z dawnych właścicieli wsi wspominany jest rycerz Hans von Straupitz. Ze Strupic wywodzi się też poeta Raupach.

Kościół w Strupicach wzmiankowany jest w latach 1305 (wymieniony pleban – Stanislaus), 1399, 1665. Na przestrzeni wieków istniały tu trzy świątynie.

O pierwszej nic nie wiadomo, druga powstała prawdopodobnie w XVI w. (może zbudowali ją protestanci) mniej więcej na miejscu dzisiejszego kościoła i obsługiwała trzy wsie. Gdy do parafii przyłączono dalsze trzy wsie, stary kościół okazał się za mały na potrzeby gminy, nawet gdy obudowano go przybudówkami.

Stary kościół zawalił się w k. XVIII w.

W 1805 r. podjęto decyzję o budowie nowej świątyni, którą ukończono w 1806 r. Klasycystyczny korpus główny nakryty mansardowym dachem z naczółkiem ma skromną dekorację architektoniczną; być może przy budowie nowego wykorzystano wieżę starego kościoła, o czym może świadczyć grubość jej murów.

Informacje o budowie podaje tablica fundacyjna, znajdująca się nad wejściem do kościoła. Po II wojnie niestety zlikwidowano emporę i zamurowano dolne otwory okienne. Wyposażenie kościoła jest także skromne, zachował się klasycystyczny, kamienny ołtarz główny, dwie XVI-wieczne płyty nagrobne z postaciami rycerzy; wewnątrz zakrystii wmurowano cztery barokowe epitafia, na wieży dzwony z 1664 r. Kościół niedawno odnowiono.

Na cmentarzu przykościelnym znajduje się kamienne **mauzoleum** rodziny Müllerów w stylu klasycystycznym z pocz. XIX w. Utrzymane jest w typie małej greckiej świątyni *distylos in antis*. Kaplica jest bardzo zniszczona, wymaga podjęcia natychmiastowych działań ratowniczych.

Pałac – późnoklasycystyczny pałac dla starosty Müllera powstał w latach 30. XIX w. On także był inicjatorem założenia ogrodu ozdobnego, z czasem przekształconego w **park** z obrzeżną drogą spacerową. Został on założony po północnej stronie rezydencji, na stoku niewielkiego wzniesienia, co stwarzało dogodne warunki do powstania tarasów ziemnych. Pierwotnie park otoczony był z trzech stron kamiennym murem.

Po północnej stronie w obręb parku włączony został pawilon ogrodowy, pełniący funkcję belwederu. Dziś już nie ma po nim śladu, mur także został rozebrany.

Właścicielem Strupic w pocz. XX w. był porucznik kawalerii Rudolf Probst. Uprawiał buraki cukrowe, pszenicę, jęczmień, owies, rzepak. Majątek był zelektryfikowany.

WITKÓW – Wiitgendorf

Nazwa miejscowości ma zapewne związek z imieniem Wittekind, byłaby więc nazwą pochodząca od imienia niemieckiego kolonisty(?). Wg kroniki chojnowskiej w 1362 r. Hertwig Sweczan sprzedał Witków Peczowowi von Schellendorf za 60 marek. W 1391 r. wieś należała już do Chojnowa. W 1478 r. miasto uzyskało na nowo jurysdykcję nad Witkowem. W latach 1641–1646 dzieci z Witkowa były chrzczone w Chojnowie. W kronice szkoły jest zapis, że jeszcze przed zbudowaniem jej w r. 1766, lekcje odbywały się w wynajmowanych pomieszczeniach. W XIX i XX w. majątek w Witkowie należał do rodziny von Senden und Bibran. We wsi zachował się pałac o cechach neoklasykistycznych z tablicą inskrypcyjną fundatora i datą **1839**. W rękach tej rodziny Witków był na pewno jeszcze w latach 20. XX w.

Przy niewielkim dworku o cechach późnoklasykistycznych założono niewielki **park**. Na północ od dworku, w pewnej odległości, położone są dwa stawy, zasilane wodami strumieni, spływających z niewielkich wzniesień, okalających posiadłość. Między stawami zachował się fragment drogi na grobli, dzielącej stawy. Drzewostan skromny, złożony z dębów, jesionów, lip, wierzb i kilku iglaków (świerk, sosna), ok. 90-letni. W pobliżu dworku znajduje się okazała, starsza od innych drzew, lipa.

ZAMIENICE – Samitz

Nazwa wsi występuje w dokumentach w następujących wariantach: Samencz, Samenz, Saamitz, i Samiz; prawdopodobnie wywodzi się z języka słowiańskiego i oznacza „odmierzoną miejscowość”. Właściciele tej wsi i może jej założyciele mogli być templariuszami. Nie jest wiadomym, czy to oni położyli kamień węgielny pod budowę kościoła. Od 1305 r. Zamienice były czynszową wsią biskupią. W XIV w. wymienia się jako właścicieli możny ród Buswoyów. W pocz. XX w. jako właściciel wymieniony Max Eckert. Miał on udziały w mleczarni chojnowskiej, fabryce płatków Rokitkach, spółdzielni elektryfikacyjnej. Hodował bydło i świnię.

Pierwsza wzmianka o **kościel** w Zamienicach pojawia się w 1399 r., choć prawdopodobnie istniał już wcześniej. Już przed r. 1558 powstała we wsi szkoła.

W latach 1617–1618 Hans von Kreischelwitz przebudował gruntownie stary kościół. O dacie przebudowy i jej inicjatorze informuje tablica fundacyjna, wykonana w 1623 r. i umieszczona na zewnętrznej ścianie kruchty południowej nad wejściem. Budowla została zapewne wzniesiona przy wykorzystaniu starych murów i stąd jej późnogotycka forma. Kolejne przeróbki miały miejsce w czasach baroku, na przełomie XVII i XVIII w. W ich efekcie powstały kaplice: wschodnie i północna (1682) oraz nowe wyposażenie kościoła. W 2. poł. XIX w. powstały witraże części wschodniej kościoła oraz – prawdopodobnie – nadbudówka pierwotnie jednokondygnacyjnej kruchty północnej i hełm wieży. W kościele zachowały się: barokowy nagrobek Erdmanna von Promnitz z piaskowca (ok. 1704), epitafium: Apolonii von Götz 1663 r., nastawa ołtarzowa z okresu późnego renesansu, ambona i drzwi zakrystii z 2. poł. XVII w., barokowy ołtarz główny i dzwon z 1722 r., XIX-wieczne witraże (1868) oraz ww. tablica fundacyjna.

Po założeniu pałacowym w Zamienicach pozostały **park** i folwark.

Przy pałacu, być może przebudowanym w roku 1734 przez Luise Eleonore von Bees, niezachowanym do naszych czasów, powstał w XVIII w. ogród ozdobny, który w końcu XIX w. został przekształcony w park. Po ogrodzie pozostał regularny teren, zbliżony kształtem do kwadratu, którego zachodnią granicę stanowi rów, powiązany z rowem, przecinającym park na środku a wschodnią droga, oddzielająca park od folwarku. W partii południowej znajdował się pałac, a także grotta, zbudowana z wapienia, imitującego tuf wulkaniczny. W końcu XIX w. na miejscu dawnego ogrodu niewielki park naturalistyczny z gęstą siecią ścieżek, kładkami, przerzuconymi nad rowami. Rozległą, centralną polaną akcentowały posadzone pojedynczo (platan) lub w niewielkich skupinach drzewa (dęby, świerki, sosny). Drzewostan zróżnicowany, skoncentrowany wzdłuż granic założenia. Występują: klony, kasztanowce, olsze, brzozy, jesiony, dęby (różne gatunki), wiązy, platany, topole, świerki i sosny. Wiek najstarszych drzew ocenia się na 120–150 lat. Na południe od parku, za drogą, dokładnie na osi podłużnej nieistniejącego pałacu, założono aleję dębową.

XII. Ochrona ZABYTEKÓW W GMINIE CHOJNÓW – STAN PRAWNY

XII.1. Rejestr zabytków

Obiekty, zespoły i założenia urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków objęte są rygorami prawnymi wynikającymi z przepisów *ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 ze zm.)*. Rygory te obowiązują niezależnie od położenia obiektu w poszczególnych strefach ochrony konserwatorskiej lub poza strefami. Wszelkie prace remontowe, zmiany własności, funkcji i przeznaczenia zabytku wymagają pisemnego pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 czerwca 2004 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych (Dz. U. Nr 150, poz. 1579.) precyzuje wymagania względem osób prowadzących prace przy obiektach zabytkowych.

Rozporządzenie określa tryb i sposób wydawania pozwoleń, w tym szczegółowe wymagania, jakim powinien odpowiadać wniosek i pozwolenie na prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które określa *ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, robót budowlanych w otoczeniu zabytku, badań archeologicznych, poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych. Ponadto *Rozporządzenie* określa kwalifikacje, jakie powinny posiadać osoby uprawnione do prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, badań konserwatorskich, badań architektonicznych; dodatkowe wymagania jakie powinny spełniać osoby kierujące robotami budowlanymi; sposób potwierdzenia posiadanych kwalifikacji i dodatkowych wymagań; standardy dotyczące dokumentacji prowadzonych prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytku ruchomym wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych.

Do rejestru zabytków nie wpisuje się zabytków wpisanych do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego. Kwestie związane z ochroną zbiorów muzealnych reguluje *ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 1997 r. Nr 5, poz. 24 z późniejszymi zmianami)*. W Gminie Chojnów brak jest jednostek muzealnych.

1. Rejestr zabytków nieruchomych (tabela nr 2)

- Na obszarze Gminy Chojnów brak obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO, jak również uznanych przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej za Pomnik Historii.
- Do rejestru zabytków z terenu Gminy Chojnów wpisanych zostało łącznie 39 obiektów nieruchomych (w tym zespołów).

2. Rejestr zabytków ruchomych (tabela nr 3)

W rejestrze zabytków ruchomych znajduje się 8 zespołów zabytków ruchomych.

3. Rejestr zabytków archeologicznych (tabela nr 4)

Do rejestru zabytków archeologicznych znajdujących się na terenie Gminy Chojnów wpisanych zostało 7 stanowisk.

XII.2. Ewidencja zabytków

1. Ewidencja zabytków nieruchomych (załącznik nr I)

Zgodnie z art. 21 *ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* „ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

Ewidencją zostają objęte zabytki architektury i budownictwa, a więc zespoły i obiekty o istotnych, lokalnych walorach historycznych, kulturowych i krajobrazowych, a także zabytki archeologiczne.

Zgodnie z art. 22 pkt 4 *ustawy* „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy objętych wojewódzką ewidencją zabytków.”

Gminna ewidencja zabytków nie jest dokumentem zamkniętym i powinna być uzupełniana i weryfikowana. Zmiany w ewidencji nie pociągają za sobą nieważności ustaleń zawartych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, a także gminnego programu opieki nad zabytkami.

Gminna ewidencja zabytków powinna podlegać okresowej aktualizacji, polegającej na wykreśleniu z ewidencji obiektów nieistniejących oraz gruntownie przebudowanych, w oparciu o dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, a także uzupełnianiu o zmiany stanu prawnego obiektu, jak wpis do rejestru zabytków, nowe ustalenia naukowe i w oparciu o dane uzupełniające i weryfikujące stanowiska archeologiczne przedstawione przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków. Gmina może występować do wojewódzkiego konserwatora zabytków (kierownika legnickiej delegatury WUOZ) z propozycjami wykreślenia z lub dodania obiektów do ewidencji zabytków.

2. Ewidencja stanowisk archeologicznych

Ewidencja obejmuje 352 fakty osadnicze (załącznik nr II).

XII.3. Charakterystyka zabytków w gminie, ocena stanu zachowania

Stan zachowania zabytków jest taki, jak na całym Dolnym Śląsku, czyli bardzo zróżnicowany, a najczęściej niezadowolający.

Najlepiej utrzymywane są kościoły, ponieważ i parafie i Gmina dbają o świątynie. Nie wszystkie jednak posiadają systemy ostrzegające przed włamaniem i pożarem.

W złym stanie są folwarki i parki, które po zmianach ustrojowych przeszły w ręce prywatne lub są w zarządzie ANR SP. Korzystnie wyróżnia się na tym tle zespół pałacowo-parkowo-folwarczny w Okmianach Dolnych, stanowiący własność spółki. Dobrze utrzymany jest również zespół pałacowo-parkowy w Niedźwiedzicach i park w Zamienicach.

Z zabytków należących do Gminy, takich jak park w Białej, pałac w Konradówce i zespół pałacowo-parkowo-folwarczny w Piotrowicach, park w Witkowie (?), w najgorszym stanie są zabudowania folwarczne w Piotrowicach i pałac w Konradówce.

XIII. SZANSE I ZAGROŻENIA DLA ZABYTKÓW I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY CHOJNÓW

Prezentacja zasobów dziedzictwa kulturowego odbywa się wieloma drogami. Aby móc prezentować to, co ma się najcenniejszego i, jednocześnie, aby odbiorca mógł, w warunkach względnego komfortu, czuć się kulturalnie „spełniony”, niezbędne są przedsięwzięcia *sine qua non*, a więc:

- 1) dostęp do pełnej informacji, zarówno internetowej, jak drukowanej,
- 2) oznakowane w terenie szlaki turystyczne i zabytki,
- 3) przyzwoita baza noclegowa i wypoczynkowa.

Za informację odpowiedzialny jest gospodarz terenu, czyli Gmina. Wspólnie z wszystkimi właścicielami zabytków gminnych (parafie, właściciele prywatni) Gmina powinna opracować przewodnik po zabytkach. Szlaki turystyczne to nie tylko szlaki przyrodnicze czy krajobrazowe, jak Dolina Czarnej Wody. To również włączenie się w europejski szlak Drogi Królewskiej *Via Regia*. Na trasie autostrady A4 należy ustawić znaki informujące o miejscowościach znajdujących się na Drodze Królewskiej.

Baza noclegowa czy wypoczynkowa nie powinna stanowić problemu jedynie gminy. Jak pokazują europejskie przykłady, każde miejsce (z wyjątkiem terenów mocno zdegradowanych) jest atrakcyjne, jeśli spełnione są podstawowe warunki: czystość, cisza, warunki mieszkaniowe oraz miła i kompetentna obsługa. Przykładem maksymalnego wykorzystania istniejącej od dziesięcioleci infrastruktury może być Dania, a konkretnie zachodnia Jutlandia. Jest to kraina najsłabiej zaludniona, słabo uprzemysłowiona (z wyjątkiem przemysłu związanego z rybołówstwem), z siecią b. dobrych dróg, a jednak b. dobrze radząca sobie z obsługą turystyczną. Atutem jest niewątpliwie Morze Północne, ale jego plaże nie są z pewnością atrakcją na miarę Adriatyku czy Morza Śródziemnego. Wielkim atutem tej krainy są doskonale ścieżki rowerowe, małe stadniny koni (w tym kucyków), miejsca obserwacji ptaków, miejsca „podziwiania krajobrazu”, miejsca do wędkowania dla amatorów, miejsca sprzedaży i konsumpcji ryb i owoców morza, lokalne akwaria oraz mnóstwo tzw. „galerii” zlokalizowanych w budynkach gospodarczych zwykłych rolniczych gospodarstwach. W tych „galeriach” sprzedawane jest wszystko, co można wytworzyć systemem chałupniczym: obrazki, świece, ceramika, tkaniny. Oprócz tego sprzedaje się regionalne wyroby spożywcze. Miejsca takie najprawdopodobniej nie są głównym źródłem utrzymania właścicieli, ale z pewnością przynoszą niewielki dochód i przyczyniają się do zwiększenia atrakcyjności krainy.

Nawet najwspanialsze zabytki pozostaną niezauważone, jeśli nie stworzy się wokół nich atrakcyjnej turystycznej „otoczki”.

Aby określić możliwości w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego Gminy Chojnów, opracowano analizę SWOT.

Silne strony:

- duża ilość zabytków, zwłaszcza parków oraz kościołów z cennym wyposażeniem
- bardzo dobre warunki klimatyczne; nizinną część gminy charakteryzuje klimat dość ciepły i suchy
- atrakcyjne tereny wypoczynku, położone w północnej części Gminy
- gęsta sieć dróg: krajowych, wojewódzkich i gminnych
- rezerваты przyrody i obszary atrakcyjne przyrodniczo
- trzy rzeki przepływające przez Gminę: Czarna Woda, Brenna, Skora
- duża ilość stawów w okolicach Niedźwiedzic i Zamienic
- wartościowa mapa turystyczna umieszczona na stronie internetowej Gminy
- ważna i bardzo pozytywna działalność Grupy Partnerskiej Wrzosowa Kraina, m.in. warsztaty dotyczące realizacji programu „Edukator Dziedzictwa Regionu”
- ścieżki rowerowe między miejscowościami: Jerzmanowice, Biskupin, Czernikowice, Zamienice
- dobrze wykształcona sieć osadnicza
- atrakcyjne tereny pod inwestycje: tereny Węzła Gospodarczego Krzywa – Okmiany
- dogodny dojazd: przebieg autostrady A4 przez teren gminy
- bliskie sąsiedztwo Czech i Niemiec
- sąsiedztwo silnego centrum przemysłowego – KGHM
- dobrze wykształcona infrastruktura społeczna
- łatwy dojazd do szkół
- sieć telekomunikacyjna w całej Gminie
- bliskość ośrodków akademickich (Legnica, Wrocław).

Słabe strony:

- niechęć społeczeństwa do działań na rzecz dobra wspólnego, jakim są zabytki
- niska wśród mieszkańców Gminy świadomość historii Śląska i jego wielokulturowości
- brak spojrzenia na przestrzeń jako dobro publiczne
- dzikie wysypiska śmieci, zwłaszcza w lasach
- zablokowane drogi i jezdnie błotem z pól
- brudne elewacje domów
- nieestetyczne, niskiej jakości ogrodzenia, zaśmiecone różnymi szopami i rupieciami posesje
- niski udział procentowy lasów w ogólnej powierzchni gminy;
- brak wspólnej sieci wodociągowej i kanalizacyjnej
- brak przewodowej sieci gazowej
- brak planów zagospodarowania przestrzennego dla części Gminy
- niska jakość dróg (z wyjątkiem autostrady A4), brak utwardzonych poboczy, brak chodników
- brak dróg dla transportu rowerowego
- niewykorzystanie potencjału turystycznego Gminy.

Szanse dla ochrony zabytków:

- uwzględnienie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w programach prorozwojowych gminy;
- uwzględnienie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w planowaniu przestrzennym;
- partnerstwo publiczno-prywatne w przedsięwzięciach związanych z ochroną zabytków;
- wykorzystanie posiadanych walorów przyrodniczych i zasobów zabytkowych dla rozwoju turystyki, w tym agroturystyki;
- maksymalne korzystanie z wszelkich programów pomocowych, w ramach których pozyskane zostaną środki na remont obiektów zabytkowych Gminy oraz rozwój turystyki;
- patrzenie na zabytek jak na obiekt, który dzięki swojej wyjątkowej wartości stać się może źródłem dochodu, zgodnie z ideą Narodowej Strategii Rozwoju Kultury (cytowanej wyżej): *„rosnące znaczenie powiązania kultury z rozwojem gospodarczym i dochodami regionów jest podstawą do podjęcia działań w kształtowaniu zintegrowanych produktów turystycznych, wykorzystujących (i działających na ich rzecz) elementy dziedzictwa kulturowego, aktywność instytucji kultury oraz skoncentrowane wokół tych instytucji przemysły kultury.”*;
- opracowanie „produktu turystycznego” Gminy i włączenie się w realizowaną przez Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego *„kompleksową kampanię promującą markowe produkty turystyczne regionu pod hasłem ”To je wyborne. Das ist super. Dolny Śląsk”. Kampania współfinansowana jest ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego, którego beneficjentem jest Województwo Dolnośląskie.”* (z materiałów promocyjnych samorządu wojewódzkiego).

Zagrożenia dla ochrony zabytków:

- degradacja zabytków; nieprzywiązywanie wagi przez wszelkie podmioty do znaczenia zabytków;
- złe użytkowanie obiektów zabytkowych;
- brak udostępniania miejsc atrakcyjnych i obiektów zabytkowych;
- brak powszechnej świadomości realnej i potencjalnej wartości zastanych zasobów kulturowych;
- brak współpracy Gminy z właścicielami zabytków (wyjątek stanowią kościoły);
- brak profesjonalnej i ciągłej informacji o zabytkach oraz dostatecznego oznakowania zabytków;
- stawianie problemu ochrony zabytków jako ostatniego do rozwiązania w Gminie;
- jednostronne patrzenie na zabytek: jako kosztowny w remoncie i utrzymaniu, trudny do wykorzystania obiekt;
- negatywne konsekwencje zmian w środowisku przyrodniczym, a tym samym w zabytkowych układach zieleni, m.in. nielegalne wysypiska śmieci, zanieczyszczenie powietrza, spowodowane stosowaniem tradycyjnego systemu ogrzewania domów, zwiększającym się natężeniem ruchu samochodowego;
- brak inwestycji związanych z zagospodarowaniem rzek i ich otoczenia dla turystyki;
- intensywny rozwój budownictwa jednorodzinnego zakłócający tradycyjny układ siedliskowy wsi.

XIV. PRIORYTETY GMINY ZWIĄZANE Z OCHRONĄ DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Nadrzędnym celem polityki gminnej w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami jest ochrona oraz aktywne zarządzanie materialnym dziedzictwem kulturowym, dążenie do poprawy stanu zabytków, ich odbudowy, adaptacji i rewitalizacji w celu wykorzystania potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

Cel nadrzędny można zrealizować poprzez priorytety:

- planowe, kompetentne i konsekwentne realizowanie zadań samorządowych w zakresie ochrony zabytków;
- wykorzystanie walorów zabytkowych jako czynnika wpływającego na rozwój gminy;
- powiązanie zadań służących ochronie wartości kulturowych ze strategią rozwoju gminy;
- integrację ochrony dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i krajobrazu w dokumentach planistycznych;

- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność przestrzeni gminy oraz zabytków dla potrzeb edukacyjnych, społecznych i turystycznych;
- wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- prowadzenie działań w zakresie planowania przestrzennego oraz gospodarce nieruchomościami mających na celu przede wszystkim powstrzymanie degradacji obiektów i obszarów o wartościach zabytkowych i kulturowych oraz podjęcie działań w celu poprawy stanu ich zachowania;
- racjonalne wykorzystanie gminnych funduszy na prace ratownicze, dokumentacyjne i konserwatorskie przy obiektach o szczególnych wartościach zabytkowych;
- wspieranie projektów związanych z opieką nad zabytkami i zagospodarowaniem obiektów zabytkowych;
- upowszechnienie wśród właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych znajomości zasad konserwatorskich, zasad etyki i profilaktyki konserwatorskiej;
- uświadamianie mieszkańców Gminy o zasobach zabytkowych Gminy i ich wartości dla rozwoju lokalnego; uwrażliwienie społeczeństwa na wszelkie przejawy dewastacji i braku poszanowania dziedzictwa kulturowego Gminy oraz całej przestrzeni publicznej.

XV. ZADANIA GMINY DOTYCZĄCE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI

XV.1 Ochrona zabytków w Gminie w latach 2000–2008

Poniższa tabela przedstawia wydatki Gminy Chojnów na ochronę zabytków:
Zestawienie wydatków na zabytki w latach 2000–2008, w złotych

2000	8 050
2001	13 800
2002	18 500
2003	13 100
2004	15 000
2005	14 500
2006	28 700
2007	28 000
2008	25 000 + 20 000 na program ochrony zabytków

XV.2 Na czteroletni okres obowiązywania programu

1. Dofinansowanie w 2009 r. prac przy zabytkach z budżetu Gminy wys. 35 000 zł., w tym przy świątyniach a przede wszystkim remontu najcenniejszego, z bogato polichromowanym wnętrzem, kościoła w Krzywej.
2. Rozważenie możliwości przejęcia parków od ANR.
3. Oznakowanie zabytków; włączenie się Gminy w ideę *Via Regia* – Królewskiej Drogi: postawienie wzdłuż autostrady tablic informujących o miejscowościach, ważnych obiektach zabytkowych – tzw. brązowych tablic zawierających nazwę miejscowości lub ważnego zabytku, z symbolicznym rysunkiem.
4. Opracowanie programu ratowania zabudowań folwarku w Piotrowicach w celu zabezpieczenia nieużytkowanych lub częściowo użytkowanych obiektów; rozważenie możliwości nawiązania partnerstwa publiczno-prywatnego lub sprzedaży całości. Dla tego zabytku proponuje się przeznaczenie na usługi okołoturystyczne, w tym agroturystyczne, restauracyjne, informacji turystycznej lub kulturotwórcze, np. warsztaty rękodzielnicze, ośrodek kultury, z dopuszczeniem handlu.
5. Powstrzymanie dalszej dewastacji pałacu w Konradówce. Konieczne jest przy tym dość częste kontrolowanie lokatorów w zakresie użytkowania budynku.
6. Powiadomienie mieszkańców Gminy o istnieniu gminnej ewidencji zabytków i związanej z tym faktem konieczności opiniowania pewnych prac z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
7. Dążenie do wpisania do rejestru zabytków cmentarzy, zespołu pałacowo-parkowego w Jerzmanowicach, parku w Okmianach Górnych, pałacu w Witkowie.
8. Dążenie do weryfikacji i opracowania nowych stref ochrony konserwatorskiej w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz planach zagospodarowania przestrzennego:
 - Objęcie strefą „A” ochrony konserwatorskiej zabytków:
 1. Biała – park krajobrazowy
 2. Budziwojów – zespół pałacowo-parkowo-folwarczny z aleją kasztanowcową
 3. Czernikowice – cmentarzysko kultury łużyckiej
 4. Dzwonów – zespół dworski z parkiem i folwarkiem
 5. Goliszów – zespół kościelno-cmentarny
 6. Goliszów – park krajobrazowy
 7. Jaroszówka – park krajobrazowy
 8. Jaroszówka – cmentarzysko kultury łużyckiej

9. Jerzmanowice – zespół pałacowo-parkowy
10. Konradówka – zespół kościelno-cmentarny
11. Konradówka – zespół pałacowo-parkowy
12. Krzywa – zespół kościelno-cmentarny
13. Niedźwiedzice – zespół kościelno-cmentarny
14. Niedźwiedzice – zespół pałacowo-parkowo-folwarczny
15. Okmiany – zespół kościelno-cmentarny
16. Okmiany Dolne – zespół pałacowo-parkowo-folwarczny
17. Okmiany Górne – park krajobrazowy
18. Osetnica – zespół kościelno-cmentarny
19. Osetnica – zespół pałacowo-parkowo-folwarczny
20. Osetnica – park krajobrazowy
21. Pawlikowice – park krajobrazowy
22. Pątnów – zespół kościelno-cmentarny
23. Pątnów – zespół pałacowo-parkowy
24. Piotrowice – zespół pałacowo-parkowo-folwarczny
25. Rokitki – park krajobrazowy
26. Rokitki – grodzisko średniowieczne
27. Strupice – zespół kościelno-cmentarny
28. Strupice – zespół pałacowo-parkowo-folwarczny
29. Witków – zespół dworsko-parkowy
30. Witków – pałac
31. Zamienice – park krajobrazowy z aleją dębową.

- Objęcie strefą „B” ochrony konserwatorskiej wsi o średniowiecznej metryce.

Strefy ochrony konserwatorskiej definiowane są w dość jednolity sposób od 1985 r.:

a) Strefa „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej

Strefa „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej obowiązuje dla obszarów szczególnie wartościowych, o zachowanej historycznej strukturze przestrzennej. Są to obszary szczególnie ważne jako materialne świadectwo historyczne. Wyznacza się ją dla terenów wpisanych do rejestru zabytków. W strefie tej na wszelkie prace inwestycyjne konieczne jest uzyskanie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. W przypadku budynków figurujących w ewidencji zabytków pozwolenie takie będzie konieczne dla prac na zewnątrz budynku: budowy, rozbudowy i przebudowy, remontów zewnętrznych.

W tej strefie zakłada się bezwzględny priorytet wymagań i ustaleń konserwatorskich nad względami wynikającymi z prowadzonej działalności inwestycyjnej, gospodarczej i usługowej. Zakłada się także konieczność sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego bądź planu rewaloryzacji, który będzie stanowił ostateczną formę ustaleń i wymogów konserwatorskich do projektowania realizacyjnego poszczególnych elementów zagospodarowania zabytkowych zasobów.

b) Strefa „B” ochrony konserwatorskiej

Strefy „B” ochrony konserwatorskiej zostają wyznaczone dla obszarów o stosunkowo dobrze zachowanych głównych elementach historycznej struktury przestrzennej, w obrębie których należy utrzymać podstawowe elementy zespołu zabytkowego.

Wszelka działalność inwestycyjna w obrębie stref winna być prowadzona z uwzględnieniem istniejących już związków przestrzennych i planistycznych.

Inwestor winien ubiegać się o pozytywną opinię Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na działania inwestycyjne w tej strefie, dotyczących budowy, rozbudowy i przebudowy, remontów zewnętrznych budynków figurujących w rejestrze zabytków i ewidencji zabytków.

c) Strefa „K” ochrony krajobrazu kulturowego

Strefa „K” wyznaczona jest dla obszaru naturalnego krajobrazu integralnie związanego z zespołem zabytkowym bądź dla obszaru o istotnych walorach krajobrazowych stanowiących o tożsamości kulturowej i historycznej obszaru.

W obszarze tej strefy nie ustala się obowiązku opiniowania, czy uzgadniania wszystkich inwestycji. Ochronę krajobrazu na tym obszarze pozostawia się w kompetencjach służb architektonicznych i urbanistycznych.

d) Strefa „E” ochrony ekspozycji

Strefa ta obejmuje obszary stanowiące zabezpieczenie właściwego eksponowania zespołów i obiektów zabytkowych o szczególnych wartościach krajobrazowych.

e) Strefa „W” ochrony archeologicznej

Strefa ta wyznaczona jest dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej. Obiekty, dla których ją wyznaczono, wyłączone są ze wszelkiej działalności inwestycyjnej, która mogłaby naruszyć ich specyficzną formę. W wypadku podejmowania jakichkolwiek inwestycji na tym obszarze (w tym

również zadań rewaloryzacyjnych) należy wykonać wyprzedzające badania archeologiczne, uprzednio uzgodnione z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

f) Strefa „OW” obserwacji archeologicznej

Strefa obserwacji archeologicznej to strefa wyznaczona dla obszarów o domniemanej zawartości relikwów archeologicznych – wsie o dokumentarnie potwierdzonym średniowiecznym rodowodzie. W strefie tej wszystkie działania inwestycyjne na tym obszarze powinny być uzgadniane z odpowiednimi służbami konserwatorskimi.

XV. 3 Zadania ciągłe

1. Prowadzenie i aktualizacja gminnej ewidencji zabytków wraz z kartami zabytków – wspólnie z wojewódzkim konserwatorem zabytków (delegaturą WUOZ w Legnicy).
2. Aktywna współpraca z lokalnymi mediami w celu promocji zabytków i upowszechnienia działań związanych z opieką nad zabytkami.
3. Opracowanie przewodnika studium historycznego dla Gminy Chojnów po zabytkach oraz przewodnika po zabytkach we współpracy z Regionalnym Ośrodkiem Badań i Dokumentacji Zabytków we Wrocławiu. Przewodnik mógłby być jednym z materiałów promocyjnych Gminy. Winien być zredagowany w taki sposób, aby nie tylko zobrazować zasoby dziedzictwa kulturowego Gminy, ale również proponować sposób zagospodarowania zabytków.
4. Udział właścicieli i gospodarzy obiektów w Europejskich Dniach Dziedzictwa – corocznej imprezie popularyzującej zabytki.
5. Współpraca z organizacjami pożytku publicznego działających w dziedzinie ochrony zabytków w formie np. bezpłatnego udostępniania świetlic i innych pomieszczeń gminnych na różnego rodzaju spotkania.
6. Wspieranie turystyki kulturowej na terenie gminy poprzez rozwój infrastruktury, rozwój szlaków turystycznych i budowę sieci dróg rowerowych wraz z niezbędnym zapleczem. Opracowanie szlaków tematycznych, np. wzdłuż rzek, zwłaszcza Czarnej Wody.
7. Umożliwienie uprawiania turystyki wodnej – spływów kajakowych na rzece Czarnej Wodzie, zgodnie z propozycją zawartą w Studium Zagospodarowania Turystycznego Dolnośląskich Odcinków Szlaków Wodnych.
8. Zachęcanie ambitnych mieszkańców do prowadzenia działalności agroturystycznej: pokazywanie udanych realizacji, informowanie o możliwościach pozyskania środków finansowych, łącznie z wyjazdami do kraju UE, w którym ten rodzaj działalności ma wieloletnią tradycję.
9. Edukacja mieszkańców, począwszy od poziomu szkoły podstawowej, polegająca na pokazywaniu dziejów Gminy i poszczególnych wsi na przykładzie zachowanych zabytków, w tym zabytkowej zieleni: nie tylko jako zakomponowanych układów, ale także jako „zielonych płuc”.
10. Organizowanie konkursów w szkołach na temat dziedzictwa kulturowego Gminy. Jako jurora można zaprosić kierownika legnickiej delegatury WUOZ oraz przewidzieć nagrody i dyplomy.
11. Wnioskowanie o dotacje na remonty obiektów zabytkowych z wszelkich dostępnych źródeł.
12. Szkolenie pracowników Urzędu Gminy odpowiedzialnych za ochronę zabytków.
13. Dotowanie remontów zabytków z budżetu gminnego.
14. Przeciwdziałanie niszczeniu stanowisk archeologicznych oraz respektowanie przez służby budowlane i architektoniczne Gminy wymogu przeprowadzenia stosownych badań archeologicznych (nadzory archeologiczne, badania wykopaliskowe wyprzedzające) na obszarach objętych ochroną archeologiczną (stanowiska).
15. Prowadzenie okresowych przeglądów zabezpieczeń obiektów zabytkowych.

XVI. MOŻLIWOŚCI POZYSKIWANIA ŚRODKÓW FINANSOWYCH NA PROJEKTY Z ZAKRESU OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Możliwości dofinansowania zadań z dziedziny ochrony dziedzictwa kulturowego są duże. O wsparcie finansowe Gmina może starać się w ramach wymienionych wcześniej programów i funduszy, z budżetu państwa lub budżetu Unii Europejskiej.

Kwestie dofinansowania z budżetu państwa prac przy obiektach zabytkowych reguluje *rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dziennik Ustaw z 2005 r. Nr 112, poz. 940)*.

Zasady dofinansowania z budżetu województwa dolnośląskiego określone zostały w *uchwale nr XXIV/316/08 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 28 lutego 2008 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze województwa dolnośląskiego*.

Beneficjentem może być osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	DATOWANIE
1	Biała	a) dom mieszkalny	nr 3	1894
2	Biała	b) stodoła	nr 3	ok. poł. XIX w.
3	Biała	dom mieszkalny	nr 16	ok. 1880 r.
4	Biała	dom mieszkalny	nr 17	ok. 1880 r.
5	Biała	dom mieszkalny	nr 32	ok. 1870 r.
6	Biała	dom mieszkalny	nr 34	ok. 1870 r.
7	Biała	dom mieszkalny	nr 35	ok. 1910 r.
8	Biała	a) dom mieszkalny	nr 37	ok. 1880 r.
9	Biała	b) dom z sienią przejazdową	nr 37	lata 80-te XIX w.
10	Biała	dom mieszkalny	nr 42	1896 r.
11	Biała	a) dom mieszkalny	nr 46	1854 r.
12	Biała	b) budynek gospodarczy	nr 46	II poł XIX w.
13	Biała	dom mieszkalny	nr 51	II poł XIX w.
14	Biała	dom mieszkalny	nr 69	1892 r.
15	Biała	dom mieszkalny	nr 79	ok. 1890 r.
16	Biała	dom mieszkalny	nr 80	lata 70-te XIX w.
17	Biała	willa	nr 111	koniec XIX w.
18	Biskupin	dom mieszkalno-gospodarczy	nr 20	II poł XIX w. - XX w.
19	Biskupin	a) dom mieszkalny	nr 58	poł. XIX w.
20	Biskupin	b) stodoła	nr 58	poł. XIX w.
21	Biskupin	cmentarz parafialny	na północ od wsi	1936 r.
22	Budziwojów	dom mieszkalny	nr 3	lata 90-te XIX w.
23	Budziwojów	a) dom mieszkalny	nr 4	lata 70-te XIX w.
24	Budziwojów	b) budynek gospodarczy	nr 4	lata 70-te XIX w.
25	Budziwojów	a) dom mieszkalny	nr 7	XIX / XX w.
26	Budziwojów	b) budynek gospodarczy	nr 7	XIX / XX w.
27	Budziwojów	dom mieszkalny	nr 14	lata 70-te XIX w.
28	Budziwojów	oficyna mieszkalna	nr 17	
29	Czernikowice	dom mieszkalny	nr 16	XIX / XX w.
30	Czernikowice	dom mieszkalny	nr 22	lata 90-te XIX w.
31	Czernikowice	budynek gospodarczy	nr 22	
32	Czernikowice	dom mieszkalny	obok nr 22	
33	Czernikowice	dom mieszkalny	nr 36	XIX / XX w.
34	Czernikowice	a) dom mieszkalny	nr 40	1850 r.

35	Czernikowice	b) budynek gospodarczy	nr 40	ok. 1850 r.
36	Czernikowice	cmentarz parafialny		1925 r.
37	Dobroszów	dom mieszkalny - pałacyk	nr 5	ok. poł. XIX w.
38	Dobroszów	dom mieszkalny	nr 6	XIX / XX w.
39	Dobroszów	dom mieszkalny	nr 11	koniec XIX w.
40	Dobroszów	dom mieszkalny	nr 25	ok. poł. XIX w.
41	Dobroszów	budynek gospodarczy	nr 25	
42	Dobroszów	dom mieszkalny	nr 34	I poł. XIX w.
43	Dobroszów	dom mieszkalny	nr 35	lata 70-80 XIX w.
44	Dobroszów	dom mieszkalny	nr 41	początek XX w.
45	Dobroszów	stodoła	nr 41	
46	Dobroszów	dom mieszkalny	nr 50	ok. poł. XIX w.
47	Dobroszów	dom mieszkalny	nr 51	koniec XIX w.
48	Dobroszów	budynek gospodarczy	nr 51	
49	Dzwonów	pałac	nr 7	koniec XIX w.
50	Dzwonów	oficyna mieszkalna	nr 7	lata 70-80 XIX w.
51	Dzwonów	budynek gospodarczy	nr 7	lata 70-80 XIX w.
52	Dzwonów	oficyna mieszkalna II	nr 7	XIX / XX w.
53	Dzwonów	oficyna gospodarcza	nr 7	
54	Dzwonów	stajnia, ob.owczarnia	nr 7	poł. XIX w.?
55	Dzwonów	stodoła	nr 7	lata 90-te XIX w.
56	Dzwonów	budynek gospodarczy II	nr 7	
57	Goliszków	dom mieszkalny - pałacyk	nr 4	ok. poł. XIX w.
58	Goliszków	dom mieszkalny	nr 16	początek XX w.
59	Goliszków	dom mieszkalny	nr 31	1836 r.
60	Goliszków	dom mieszkalny	nr 32	lata 80-te XIX w.
61	Goliszków	dom mieszkalny	nr 34	XIX / XX w.
62	Goliszków	dom mieszkalny	nr 52	II poł. XIX w.
63	Goliszków	dom mieszkalny	nr 95	
64	Goliszków	budynek gospodarczy	nr 95	
65	Goliszków	kaplica przydrożna		początek XX w.
66	Goliszków	kaplica cmentarna		I poł. XVIII w.
67	Goliszków	cmentarz parafialny	przy kościele	
68	Gołocin	a) dom mieszkalny	nr 1	początek XX w.
69	Gołocin	c) stodoła	nr 1	początek XX w.

70	Gołocin	a) dom mieszkalny	nr 10	poł. XIX w.
71	Gołocin	b) stodoła	nr 10	poł. XIX w.
72	Gołocin	c) stodoła II	nr 10	II poł. XIX w.
73	Gołocin	a) dom mieszkalny	nr 14	koniec XIX w.
74	Gołocin	b) budynek gosp. z bramą przejazdową	nr 14	koniec XIX w.
75	Gołocin	dom mieszkalno-gospodarczy	nr 16	poł. XIX w.
76	Groble	stodoła	nr 2	poł. XIX w.
77	Groble	dom mieszkalny	nr 9	lata 90-te XIX w.
78	Groble	dom mieszkalny z salą domu ludowego	nr 13	lata 90-te XIX w.
79	Groble	dom mieszkalny	nr 15	poł. XIX w.
80	Groble	dom mieszkalno-gospodarczy	nr 16	lata 80-90 XIX w.
81	Groble	dom mieszkalno-gospodarczy	nr 17	koniec XIX w.
82	Groble	dom mieszkalny	nr 18	lata 90-te XIX w.
83	Groble	oficyna mieszkalno- gospodarcza	nr 24	koniec XIX w.
84	Groble	oficyna gospodarcza	nr 24	XIX / XX w.
85	Jaroszówka	dom mieszkalny z barem "Czeczotka"	nr 5	II poł. XIX w.
86	Jaroszówka	stajnia I	nr 5	1879 r.
87	Jaroszówka	stajnia II	nr 5	ok. 1879 r.
88	Jaroszówka	dom mieszkal. - gospod. obecnie stajnia III	nr 5	ok. 1879 r.
89	Jaroszówka	dom mieszkalny	nr 5	II poł. XIX w.
90	Jaroszówka	młyn nr 2	nr 10	XIX / XX w.
91	Jaroszówka	dom mieszkalno-gospodarczy	nr 10	II poł. XIX w.
92	Jaroszówka	a) dom mieszkalny	nr 14	poł. XIX w.
93	Jaroszówka	b) budynek gospodarczy	nr 14	lata 70-te XIX w.
94	Jaroszówka	dom mieszkalny	nr 26	1929 r.
95	Jerzmanowice	pałacyk , obecnie dom mieszkalny	nr 11	ok. 1890-1910 r.
96	Jerzmanowice	dom mieszkalny	nr 12	początek XIX w.
97	Jerzmanowice	dom mieszkalno - gospodarczy	nr 14	lata 70-te XIX w.
98	Jerzmanowice	a) dom mieszkalny	nr 29	I poł. XIX w.
99	Jerzmanowice	c) budynek gospodarczy II	nr 29	II poł. XIX w.
100	Jerzmanowice	d) stodoła	nr 29	koniec XIX w.
101	Jerzmanowice	dom mieszkalny	nr 32	I poł. XIX w.
102	Jerzmanowice	dom mieszkalny	nr 58	koniec XIX w.
103	Konradówka	a) dom mieszkalny	nr 5	koniec XIX w.
104	Konradówka	b) budynek gospodarczy I	nr 5	

105	Konradówka	a) dom mieszkalny	nr 7	poł. XIX w.
106	Konradówka	dom mieszkalny	nr 16	XIX / XX w.
107	Konradówka	dom mieszkalny	nr 37	XIX / XX w.
108	Konradówka	dom mieszkalny- dawna oficyna pałacowa	nr 40	początek XX w.
109	Konradówka	dom mieszkalny z młynem	nr 46	koniec XIX w.
110	Konradówka	stodoła pałacowa	nr 49	ok. poł XIX w.
111	Konradówka	dom mieszkalny	nr 58	
112	Konradówka	b) dom mieszkalno - gospodarczy	nr 66	1836 r.
113	Konradówka	cmentarz		
114	Konradówka	cmentarz		
115	Konradówka	cmentarz		
116	Krzywa	budynek gospodarczy	nr 29	
117	Krzywa	dom mieszkalny	nr 37/38	XIX / XX w.
118	Krzywa	dom mieszkalny	nr 48	koniec XIX w.
119	Krzywa	dom mieszkalny	nr 49	lata 70-te XIX w.
120	Krzywa	dom mieszkalny	nr 53	poł. XIX w.
121	Krzywa	stodoła	nr 54	
122	Krzywa	dom mieszkalny	nr 56	koniec XIX w.
123	Krzywa	dom mieszkalny	nr 72	XIX / XX w.
124	Krzywa	dom mieszkalny - dawne biuro POHZ		ok. 1910 r.
125	Krzywa	cmentarz przykościelny		
126	Michów	dom mieszkalny	nr 4	lata 60-te XIX w.
127	Michów	dom mieszkalny	nr 5	początek XX w.
128	Michów	a) dom mieszkalny	nr 10	II poł. XIX w.
129	Michów	b) stodoła	nr 10	początek XX w.
130	Michów	c) budynek gospodarczy	nr 10	
131	Michów	a) dom mieszkalny	nr 11	początek XX w.
132	Michów	b) budynek gospodarczy	nr 11	początek XX w.
133	Michów	c) stodoła	nr 11	początek XX w.
134	Michów	dom mieszkalny	nr 12	lata 70-te XIX w.
135	Michów	dom mieszkalno-gospodarczy	nr 14	II poł. XIX w.
136	Michów	dom mieszkalny	nr 15	ok. poł. XIX w.
137	Niedźwiedzice	dom mieszkalno-gospodarczy	nr 11	1871 r.
138	Niedźwiedzice	szkoła	nr 18	początek XX w.
139	Niedźwiedzice	dom mieszkalny	nr 22	II poł. XIX w.

140	Niedźwiedzice	dom mieszkalny	nr 27	1917 r.
141	Niedźwiedzice	Klub Rolnika	nr 29	początek XX w.
142	Niedźwiedzice	dom mieszkalny	nr 34	II poł. XIX w.
143	Niedźwiedzice	budynek gospodarczy	nr 39	
144	Niedźwiedzice	dom mieszkalny	nr 41	II poł. XIX w.
145	Niedźwiedzice	cmentarz przykościelny		
146	Okmiany	dom mieszkalny	nr 4	
147	Okmiany	dom mieszkalny - dawny młyn?	nr 10	ok. 1870 r.
148	Okmiany	dom mieszkalny	nr 20	
149	Okmiany	dom mieszkalny	nr 63	początek XX w.
150	Okmiany	a) dom mieszkalny	nr 77	lata 80-te XIX w.
151	Okmiany	b) budynek gospodarczy I	nr 77	lata 80-te XIX w.
152	Okmiany	dom mieszkalny ze stodołą	nr 98	lata 80-te XIX w.
153	Okmiany	cmentarz przykościelny		XVI w.
154	Osetnica	a) dom mieszkalny	nr 8	II poł. XIX w.
155	Osetnica	b) stodoła	nr 8	
156	Osetnica	a) dom mieszkalny	nr 9	lata 70-te XIX w.
157	Osetnica	b) budynek gospodarczy	nr 9	II poł. XIX w.
158	Osetnica	dom mieszkalno-gospodarczy	nr 12	I poł. XIX w.
159	Osetnica	dom mieszkalny	nr 15	lata 80-te XIX w.
160	Osetnica	dom mieszkalny	nr 40	początek XX w.
161	Osetnica	daw. plebania ob. dom mieszkalny	nr 41	poł. XIX w.
162	Osetnica	a) dom mieszkalny	nr 44	
163	Osetnica	b) oficyna	nr 44	II poł. XIX w.
164	Osetnica	c) budynek gospodarczy I	nr 44	lata 90-te XIX w.
165	Osetnica	d) budynek gospodarczy II	nr 44	poł. XIX w.
166	Osetnica	e) budynek gospodarczy ze spichlerzem	nr 44	
167	Osetnica	f) daw. obora ob. garaż i warsztat	nr 44	
168	Osetnica	g) stodoła z częścią gospodarczą	nr 44	
169	Osetnica	h) stodoła I	nr 44	
170	Osetnica	i) stodoła II	nr 44	początek XX w.
171	Osetnica	budynek gospodarczy	nr 49	II poł. XIX w.
172	Osetnica	cmentarz przykościelny		koniec XIV w.
173	Pawlikowice	a) dom mieszkalny	nr 5	początek XX w.
174	Pawlikowice	b) dom mieszkalno - gospodarczy	nr 5	koniec XIX w.

175	Pawlikowice	a) dom mieszkalny	nr 13	XIX / XX w.
176	Pawlikowice	b) dom mieszkalny	nr 13 a	lata 90-te XIX w.
177	Pawlikowice	c) obora	nr 13	początek XX w.
178	Pawlikowice	d) chlewnia	nr 13	XIX / XX w.
179	Pawlikowice	e) budynek gospodarczy obok chlewni	nr 13	
180	Pątnów	cmentarz przykościelny		XIV w.
181	Pątnów	cmentarz poza wsią		1905 r.
182	Rokitki	a) dom mieszkalny I		
183	Rokitki	b) dom mieszkalny II		
184	Rokitki	c) budynek gospodarczy - obora		
185	Rokitki	d) obora		
186	Rokitki	dom mieszkalny	nr 100	
187	Rokitki	cmentarz parafialny		
188	Stary Łom	Kościół filialny Św. Antoniego		1927 r.
189	Stary Łom	a) pałac	nr 1	lata 70-te XIX w.
190	Stary Łom	b) oficyna mieszkalno - gospodarcza	nr 1	XIX / XX w.
191	Stary Łom	c) stodoła	nr 1	XIX / XX w.
192	Stary Łom	a) budynek gospodarczy	nr 8	początek XX w.
193	Stary Łom	b) budynek gospodarczy	nr 8	lata 70-80 XIX w.
194	Stary Łom	c) obora	nr 8	XIX / XX w.
195	Stary Łom	d) stodoła	nr 8	lata 70-90 te XIX w.
196	Stary Łom	a) dom mieszkalny	nr 22	koniec XIX w.
197	Stary Łom	b) budynek gospodarczy	nr 22	XIX / XX w.
198	Stary Łom	c) budynek gospodarczy I	nr 22	
199	Stary Łom	dom mieszkalny	nr 34	poł. XIX w.
200	Stary Łom	a) budynek gospodarczy	nr 35	
201	Stary Łom	b) budynek gospodarczy I	nr 35	
202	Stary Łom	pałac	nr 53 c	poł. XIX w.
203	Stary Łom	dom mieszkalny	nr 66	lata 90-te XIX w.
204	Stary Łom	a) dom mieszkalny	nr 72	1913 r.
205	Stary Łom	b) budynek gospodarczy	nr 72	początek XX w.
206	Stary Łom	c) budynek gospodarczy I	nr 72	
207	Stary Łom	d) budynek gospodarczy II	nr 72	
208	Stary Łom	a) dom mieszkalny	nr 79	1882 r.
209	Stary Łom	b) stodoła	nr 79	koniec XIX w.

210	Stary Łom	c) budynek gospodarczy	nr 79	
211	Stary Łom	cmentarz przykościelny		XV w.
212	Strupice	dom mieszkalny	nr 6	XIX / XX w.
213	Strupice	a) dom mieszkalno - gospodarczy	nr 11	II poł. XIX w.
214	Strupice	b) budynek gospodarczy	nr 11	II poł. XIX w.
215	Strupice	c) stodoła II	nr 11	początek XX w.
216	Strupice	a) dom mieszkalny	nr 16	poł. XIX w.
217	Strupice	b) stodoła	nr 16	
218	Strupice	a) pałac	nr 31	poł. XIX w.
219	Strupice	b) oficyna mieszkalna I	nr 32	I poł. XIX w.
220	Strupice	c) oficyna mieszkalna II	nr 33	poł. XIX w.
221	Strupice	cmentarz przykościelny		XVI w.
222	Witków	a) pałac	nr 8	koniec XIX w.
223	Witków	e) stodoła	nr 8	koniec XIX w.
224	Witków	dom mieszkalny	nr 11	koniec XIX w.
225	Witków	dom mieszkalny	nr 13	koniec XIX w.
226	Witków	budynek gospodarczy z kuźnią	nr 14	1899 r.
227	Witków	dom mieszkalny	nr 15	koniec XIX w.
228	Witków	dom mieszkalno - gospodarczy	nr 18	poł. XIX w.
229	Witków	dom mieszkalny	nr 34	lata 80-te XIX w.
230	Witków	dom mieszkalny	nr 39	lata 80-te XIX w.
231	Witków	dom mieszkalny	obok nr 39	lata 80-te XIX w.
232	Witków	dom mieszkalny	nr 54	koniec XIX w.
233	Witków	a) dom mieszkalno - gospodarczy	nr 56	XIX / XX w.
234	Witków	b) daw. dwór ob. dom mieszkalny	nr 56	XIX / XX w.
235	Witków	c) stodoła	nr 56	1907 r.
236	Witków	d) obora	nr 56	początek XX w.
237	Witków	dom mieszkalno - gospodarczy	nr 59	I poł. XIX w.
238	Witków	b) budynek gospodarczy I	nr 64	ok. 1869 r.
239	Witków	c) budynek gospodarczy II	nr 64	ok. 1869 r.
240	Witków	dom mieszkalny	nr 65	koniec XIX w.
241	Zamienice	a) stodoła	nr 13	ok. poł. XIX w., XIX / XX w.
242	Zamienice	b) budynek gospodarczy w części miesz.	nr 13	ok. poł. XIX w., XIX / XX w.
243	Zamienice	a) dom mieszkalny	nr 14	II poł. XIX w.
244	Zamienice	b) budynek gospodarczy I	nr 14	koniec XIX w.

245	Zamienice	c) budynek gospodarczy II	nr 14	koniec XIX w.
246	Zamienice	d) budynek gospodarczy III	nr 14	koniec XIX w.
247	Zamienice	dom mieszkalny	nr 35	ok. 1880 r.
248	Zamienice	dom mieszkalno - gospodarczy	nr 41	lata 90-te XIX w.
249	Zamienice	dom mieszkalno-gospodarczy	nr 45	
250	Zamienice	dom mieszkalny	nr 57	poł. XIX w.
251	Zamienice	stodoła	nr 60	lata 70-te XIX w.
252	Zamienice	dom mieszkalno-gospodarczy	nr 61	lata 70-80 XIX w.
253	Zamienice	dom mieszkalny	nr 66	lata 70-te XIX w.
254	Zamienice	cmentarz przykościelny z kaplicą		XIV w., I poł. XIX w.
255	Gołocin	Dwór	Nr 22a	Pocz. XX w.
256	Gołocin	Budynek mieszkalny	Nr 22b	Pocz. XX w.
257	Gołocin	Budynek mieszkalny	Nr 22c	lata 80-te XIX w.
258	Gołocin	Obora I	Przy nr 22c	lata 80-te XIX w.
259	Gołocin	Obora II	Przy nr 22c	lata 80-te XIX w.
260	Okmiany	pałac	Nr 84	lata 70-te XIX w.
261	Okmiany	oficyna mieszkalna	Nr 84	lata 70-te XIX w.
262	Okmiany	budynek gospodarczy	Nr 84	

FAKTY OSADNICZE

Fakty osadnicze w gminie: Chojnów

Nr obszaru	Nr stanowiska na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	funkcja	kultura	chronologia
Miejscowość BIAŁA					
75-18	5	1	OSADA		ŚREDNIOWIECZE
			OSADA	ŁUŻYCKA	HALSZTAT
75-18	6	2	OSADA		ŚREDNIOWIECZE
			OSADA		WCZESNE ŚREDNIOWIECZE
			ŚLAD OSADNICTWA		EP.KAMIENIA
75-18	7	3	PUNKT OSADNICZY		ŚREDNIOWIECZE
75-18	8	4	ŚLAD OSADNICTWA	ŁUŻYCKA	HALSZTAT
76-18	10	10	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
			ŚLAD OSADNICTWA		EP.KAMIENIA
76-18	12	11	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
			OSADA		PRADZIEJE
			CMENTARZYSKO	ŁUŻYCKA	
76-18	59	9	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
			OSADA	ŁUŻYCKA	
76-18	60	8	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
76-18	62	5	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
			OSADA		PRADZIEJE
76-18	76	6	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
76-18	77	7	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
Miejscowość BISKUPIN					
75-17	28	1	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
75-17	29	2	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
75-17	30	3	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
75-17	31	4	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
			ŚLAD OSADNICTWA		WCZESNE ŚREDNIOWIECZE X-XII
			ŚLAD OSADNICTWA		PRADZIEJE
75-17	32	5	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
75-17	33	6	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
Miejscowość BUDZIWOJÓW					
77-18	1	5	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
77-18	2	2	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
			CMENTARZYSKO	ŁUŻYCKA	
77-18	18	4	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
			ŚLAD OSADNICTWA		WCZESNE ŚREDNIOWIECZE XII-XII
77-18	40	3	CMENTARZYSKO CIAŁOPALNE	ŁUŻYCKA	

Nr obszaru	Nr stanowiska na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	funkcja	kultura	chronologia
Miejscowość CHOJNÓW					
76-18	1	4	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XIV-XVI
76-18	4	1	CMENTARZYSKO	ŁUŻYCKA	
			OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII/XIV-XV
76-18	5	2	CMENTARZYSKO	ŁUŻYCKA	
			OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XIV-XVI
76-18	7	7	ŚLAD OSADNICTWA	ŁUŻYCKA	
			OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII/XIV-XV
76-18	8	8	OSADA		WCZESNE ŚREDNIOWIECZE
			OSADA	ŁUŻYCKA	
			OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
76-18	11	3	ŚLAD OSADNICTWA	ŁUŻYCKA	
76-18	13	5	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
			OSADA	PRZEWORSKA	
76-18	14	6	OSADA	ŁUŻYCKA	EP.BRAZU III-V
			ZAMEK		ON XVI-XVIII
76-18	39	11	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	40	12	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII/XIV-XV
			OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV PRADZIEJE
76-18	41	13	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV PRADZIEJE
76-18	42	14	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XIV-XVI
			OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	43	15	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	44	16	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
			OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	61	17	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	75	18	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
			OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	78	19	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
			OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV PRADZIEJE
76-18	87	20	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
			OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	88	21	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
			OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV PRADZIEJE
76-18	89	22	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV PRADZIEJE
			ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV PRADZIEJE
76-18	90	23	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
76-18	91	24	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
			OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	92	25	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV

Nr obszaru	Nr stanowiska na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	funkcja	kultura	chronologia
76-18	104	10	ŚLAD OSADNICTWA		NEOLIT
			ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XI
Miejscowość CZERNIKOWICE					
75-18	1	1	CMENTARZYSKO	ŁUŻYCKA	HALSZTAT
75-18	2	2	CMENTARZYSKO CIAŁOPALNE	ŁUŻYCKA	EP. BRAZU IV-V
75-18	3	3	OSADA	ŁUŻYCKA	EP. BRAZU IV-V
75-18	4	4	CMENTARZYSKO	ŁUŻYCKA	HALSZTAT
75-18	23	5	ŚLAD OSADNICTWA		ŚREDNIOWIECZE
75-18	24	6	OSADA		ŚREDNIOWIECZE
Miejscowość DOBROSZÓW					
76-18	3	3	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XV-XVII
			CMENTARZYSKO	ŁUŻYCKA	
76-18	9	2	CMENTARZYSKO	ŁUŻYCKA	
76-19	20	1	ŚLAD OSADNICTWA		ŚREDNIOWIECZE PRADZIEJE
			ŚLAD OSADNICTWA		
77-19	24	4	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XIV-XVI PRADZIEJE
			ŚLAD OSADNICTWA		
77-19	41	5	OSADA?	ŁUŻYCKA	
Miejscowość GOLISZÓW					
76-18	6	5	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII/XIV-XV
			CMENTARZYSKO	ŁUŻYCKA	
75-18	9	1	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
76-19	17	2	PUNKT OSADNICZY		ŚREDNIOWIECZE PRADZIEJE
			ŚLAD OSADNICTWA		
76-19	18	3	PUNKT OSADNICZY		ŚREDNIOWIECZE
			OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
			PUNKT OSADNICZY		PRADZIEJE
76-19	19	4	ŚLAD OSADNICTWA		NEOLIT
			OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XIV-XVI
76-18	20	9	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	21	10	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XIV-XVI
			ŚLAD OSADNICTWA		WCZESNE ŚREDNIOWIECZE X-XI
			ŚLAD OSADNICTWA		PRADZIEJE
76-18	22	11	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XIV-XVI
			ŚLAD OSADNICTWA	ŁUŻYCKA?	

Nr obszaru	Nr stanowiska na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	funkcja	kultura	chronologia
76-18	23	12	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XI'
76-18	24	13	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XV-XVI
76-18	25	14	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XI'
76-18	26	15	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XV-XVI
76-18	27	16	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XI'
76-18	28	17	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XV-XVI
76-18	29	18	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XI'
76-18	30	19	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XV-XVI
76-18	31	20	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XI'
76-18	32	21	OSADA	ŁUŻYCKA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV EP. BRĄZU V
76-18	33	22	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XIV-XVI
76-18	34	23	OSADA	ŁUŻYCKA	
76-18	35	24	ŚLAD OSADNICTWA	ŁUŻYCKA	
76-18	36	25	OSADA	KPL	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV NEOLIT
76-18	37	26	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	38	27	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
76-18	45	6	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
			ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XV
Miejscowość GROBLE					
75-17	9	2	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
75-17	10	3	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
75-17	11	4	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
75-17	12	5	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
75-17	13	6	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
75-17	16	7	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
			ŚLAD OSADNICTWA		PRADZIEJE

Nr obszaru	Nr stanowiska na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	funkcja	kultura	chronologia
75-17	17	8	ŚLAD OSADNICTWA		PRADZIEJE
75-17	23	9	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
75-17	24	10	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
75-17	25	11	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
75-17	26	1	OSADA OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV EP.KAMIENIA
75-17	27	12	OSADA ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV PRADZIEJE
Miejscowość GRZEDNA					
75-17	5	1	ŚLAD OSADNICTWA		ON XVI-XVII
75-17	6	2	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
Miejscowość JAROSZÓWKA					
75-19	1	1	CMENTARZYSKO CIAŁOPALNE ŁUŻYCKA ŚLAD OSADNICTWA		HALSZTAT EP.KAMIENIA
75-19	2	2	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
75-19	3	3	OSADA		ŚREDNIOWIECZE
75-19	4	4	ŚLAD OSADNICTWA		ŚREDNIOWIECZE
75-19	5	5	PUNKT OSADNICZY		ŚREDNIOWIECZE
75-18	10	6	OSADA		ŚREDNIOWIECZE
75-18	11	7	OSADA		ŚREDNIOWIECZE
75-18	21	1	OSADA		ŚREDNIOWIECZE
75-18	25	8	OBOZOWISKO		MEZOLIT
75-18	26	9	OBOZOWISKO		MEZOLIT
75-18	27	10	OBOZOWISKO		MEZOLIT?
75-19	42	11	PUNKT OSADNICZY		MEZOLIT?
Miejscowość JERZMANOWICE					
75-17	3	8	ŚLAD OSADNICTWA		EP.KAMIENIA
75-18	79	1	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
75-18	80	2	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
75-18	81	3	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE*
75-18	82	4	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
75-18	83	5	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE*
75-18	84	6	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV

Nr obszaru	Nr stanowiska na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	funkcja	kultura	chronologia
76-18	85	7	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
Miejscowość KONDRADÓWKA					
76-18	16	1	ŚLAD OSADNICTWA	ASZELSKA	PALEOLIT DOLNY
76-18	63	25	ŚLAD OSADNICTWA ŚLAD OSADNICTWA		WCZESNE ŚREDNIOWIECZE XII-XI PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
76-18	64	2	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	65	3	OSADA OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV PRADZIEJE
76-18	66	4	ŚLAD OSADNICTWA ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV PRADZIEJE
76-18	67	5	OSADA ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV PRADZIEJE
76-18	68	6	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	69	7	ŚLAD OSADNICTWA OSADA OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV WCZESNE ŚREDNIOWIECZE VIII-X PRADZIEJE
76-18	70	8	ŚLAD OSADNICTWA OSADA	ŁUŻYCKA? KPL	NEOLIT
76-18	71	9	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
76-18	72	10	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
76-18	73	11	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	74	12	OSADA OSADA OSADA	KPL	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV PRADZIEJE NEOLIT
76-18	86	13	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	93	14	OSADA OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV NEOLIT
76-18	94	15	ŚLAD OSADNICTWA OSADA OSADA	ŁUŻYCKA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV PRADZIEJE
76-18	95	16	OSADA ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE* PRADZIEJE
76-18	96	17	OSADA	ŁUŻYCKA	EP. BRAZU V
76-18	97	18	OSADA ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE EP. KAMIENIA
76-18	98	19	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	99	20	OSADA ŚLAD OSADNICTWA	ŁUŻYCKA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV EP. BRAZU V
76-18	100	21	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV

Nr obszaru	Nr stanowiska na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	funkcja	kultura	chronologia
76-18	101	22	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	102	23	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	103	24	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	105	28	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
76-18	106	26	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
76-18	107	27	ŚLAD OSADNICTWA		PALEOLIT
76-18	108	29	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
Miejscowość KRZYWA					
76-17	4	2	CMENTARZYŚKO CIAŁOPALNE ŁUŻYCKA		
76-17	7	1	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-17	8	4	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XV-XVI
76-17	9	5	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XV-XVI
76-17	10	6	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-17	11	7	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-17	12	8	ŚLAD OSADNICTWA OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV WCZESNE ŚREDNIOWIECZE X-XII
76-17	13	9	OSADA OSADA ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XV WCZESNE ŚREDNIOWIECZE X-XII PRADZIEJE
76-17	14	10	OSADA		WCZESNE ŚREDNIOWIECZE X-XII
76-17	15	11	OSADA ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XV WCZESNE ŚREDNIOWIECZE X-XI
76-17	16	12	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XIV-XVI
76-17	17	13	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XIV-XVI
76-17	25	14	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-17	26	15	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE*
76-17	27	16	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE*
76-17	28	1	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
Miejscowość MICHÓW					
76-18	2	1	ŚLAD OSADNICTWA CMENTARZYSKO CIAŁOPALNE ŁUŻYCKA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	17	2	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV

Nr obszaru	Nr stanowiska na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	funkcja	kultura	chronologia
76-18	46	3	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	47	4	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
76-18	48	5	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XV-XVI PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
76-18	49	6	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
76-18	50	7	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XV-XVI PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
76-18	51	8	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
76-18	52	9	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	53	10	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	54	11	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
76-18	55	12	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	56	13	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-18	57	14	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XV-XVI PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
76-18	58	15	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XV-XVI
Miejscowość NIEDŹWIEDZICE					
75-19	9	1	PUNKT OSADNICZY		ŚREDNIOWIECZE
75-19	10	2	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
75-19	11	3	ŚLAD OSADNICTWA OSADA OSADA ŚLAD OSADNICTWA	PRZEWORSKA	ŚREDNIOWIECZE OWR ŚREDNIOWIECZE PRADZIEJE
75-19	12	4	PUNKT OSADNICZY OSADA		ŚREDNIOWIECZE ŚREDNIOWIECZE
75-19	13	5	OSADA PUNKT OSADNICZY PUNKT OSADNICZY		ŚREDNIOWIECZE ŚREDNIOWIECZE PRADZIEJE
75-19	14	6	PUNKT OSADNICZY PUNKT OSADNICZY		ŚREDNIOWIECZE ŚREDNIOWIECZE
75-19	15	7	OSADA OSADA		ŚREDNIOWIECZE ŚREDNIOWIECZE
75-19	16	8	PUNKT OSADNICZY ŚLAD OSADNICTWA PUNKT OSADNICZY	ŁUŻYCKA?	ŚREDNIOWIECZE ŚREDNIOWIECZE HALSZTAT?

Nr obszaru	Nr stanowiska na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	funkcja	kultura	chronologia
75-19	17	9	PUNKT OSADNICZY		ŚREDNIOWIECZE
Miejscowość OKMIANY					
76-16	4	1	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XV-XVI
76-17	29	2	GRODZISKO		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
76-17	30	3	CMENTARZYSKO	ŁUŻYCKA	EP.BRAZU
Miejscowość OSETNICA					
76-17	2	2	GRODZISKO?		
76-17	21	3	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XV
76-17	22	1	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
Miejscowość PAŃNÓW					
77-18	3	1	OSADA ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV PRADZIEJE
77-18	4	2	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
77-18	5	3	OSADA ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV PRADZIEJE
77-18	6	1	OSADA ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV PRADZIEJE
77-18	7	4	OSADA ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV PRADZIEJE
77-18	8	5	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
77-18	9	6	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
77-19	18	1	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XIV-XVI PRADZIEJE
77-19	19	2	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE-ON XIV-XVI
Miejscowość RADZIECHOWICE					
76-16	2	1	ŚLAD OSADNICTWA		EP.KAMIENIA
Miejscowość ROKITKI					
74-17	1	1	GRODZISKO		ŚREDNIOWIECZE?
74-17	2	2	NASYP ZIEMNY		ON
74-17	3	3	GRODZISKO		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
74-18	4	8	ŚLAD OSADNICTWA	ŁUŻYCKA?	
74-17	5	4	ŚLAD OSADNICTWA GRODZISKO?		EP.KAMIENIA-EP.BRAZU I-II ŚREDNIOWIECZE?

Nr obszaru	Nr stanowiska na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	funkcja	kultura	chronologia
74-17	6	5			
74-17	7	6	GRODZISKO		EP. KAMIENIA-EP. BRĄZU I-II
74-17	8	7	GRODZISKO		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE
75-18	22	4	GRODZISKO? OSADA		EP. KAMIENIA-EP. BRĄZU ŚREDNIOWIECZE
Miejscowość STARY ŁOM					
75-17	1	2	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
75-17	2	3	OSADA ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV PRADZIEJE
75-17	3	4	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
75-17	4	5	ŚLAD OSADNICTWA		WCZESNE ŚREDNIOWIECZE FAZA STARSZA
75-17	5	6	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
75-17	6	7	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
75-17	7	8	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
75-17	8	9	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-17	34	1	ŚLAD OSADNICTWA	ŁUŻYCKA	
Miejscowość STRUPICE					
77-18	10	2	OSADA ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV PRADZIEJE
77-18	11	3	OSADA ŚLAD OSADNICTWA		PRADZIEJE NEOLIT
77-18	12	4	ŚLAD OSADNICTWA OSADA OSADA OSADA	ŁUŻYCKA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV PRADZIEJE NEOLIT
77-18	13	5	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
77-18	19	6	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
77-18	20	7	OSADA ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV PRADZIEJE
77-18	22	8	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
77-18	23	9	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV
77-18	24	10	ŚLAD OSADNICTWA OSADA ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV PRADZIEJE NEOLIT
77-18	25	11	ŚLAD OSADNICTWA OSADA OSADA ŚLAD OSADNICTWA	ŁUŻYCKA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV PRADZIEJE EP. BRĄZU V-HALSZTAT NEOLIT

Nr obszaru	Nr stanowiska na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	funkcja	kultura	chronologia
77-18	42	1	CMENTARZYSKO CIAŁOPALNE ŁUŻYCKA		
Miejscowość STRUPICE\PODOLANY					
77-18	21	1	ŚLAD OSADNICTWA CMENTARZYSKO OSADA	ŁUŻYCKA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE PRADZIEJE
Miejscowość WITKÓW					
75-17	14	1	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
75-17	15	2	ŚLAD OSADNICTWA ŚLAD OSADNICTWA	PRZEWORSKA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV OWR?
75-17	18	3	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
75-17	19	4	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
75-17	20	5	OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
75-17	21	6	ŚLAD OSADNICTWA OSADA	ŁUŻYCKA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV EP.BRAZU V-HALSZTAT
75-17	22	7	ŚLAD OSADNICTWA ŚLAD OSADNICTWA OSADA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIII-XIV PRADZIEJE NEOLIT?
75-17	23	8	ŚLAD OSADNICTWA		PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE XIV-XV
76-17	24	9	ŚLAD OSADNICTWA		ON XVI-XVII
Miejscowość ZAMIENICE					
75-18	12	1	OSADA		ŚREDNIOWIECZE
75-18	13	2	OSADA		ŚREDNIOWIECZE
75-18	14	3	OSADA		ŚREDNIOWIECZE
75-18	15	4	OSADA		ŚREDNIOWIECZE
75-18	16	5	OSADA		ŚREDNIOWIECZE
75-18	17	6	OSADA		ŚREDNIOWIECZE
75-18	18	7	OSADA		ŚREDNIOWIECZE
75-18	19	8	OSADA		ŚREDNIOWIECZE
75-18	20	9	OSADA ŚLAD OSADNICTWA		ŚREDNIOWIECZE PRADZIEJE
75-18	28	10	OBOZOWISKO		MEZOLIT
					<i>Razem faktów osadniczych: 352</i>